

r. 1903

Spolok Slovákov z Bulharska

ROČENKA

Jurek

ROČENKA

Spolku Slovákov z Bulharska

Bratislava

1993

N a m i e s t o ú v o d u . . .

Vážení čitatelia, milí krajanovia,

v tomto roku sa uskutoční v poradí už piate krajské stretnutie, na ktorom Vám ponúkneme druhé číslo našej spolkovej ročenky - Ročenku '93. V tomto čísle sme upriamili našu pozornosť na priblíženie problémov slovenského menšinového školstva v Bulharsku, na náš kultúrny, osvetový a športový život v ďalekej cudzine. Čitateľa určite zaujme aj rozsiahla a odborne fundovaná štúdia o ľudovej próze krajanov s pripojenými ukážkami.

Na tomto mieste nám prichodí osobitne vyzdvihnúť "odvahu" viacerých krajanov, ktorí sa "pibráli" a napísali veľmi zaujímavé spomienky na "osobitosti" nášho života v ďalekej "Bugárskej", či priblížili, "vyportrétovali" osobnosti, ktoré nám pomáhali prežiť v cudzom a nie vždy prajnom prostredí, urobili všetko, aby sme národne nezahynuli a nepodľahli nástrahám hospodárskej a sociálnej mizérie. Treba len dúfať, že aj ďalší sa rozhodnete napísať svoje zážitky, priblížiť svoje bohaté životné skúsenosti, vysloviť svoje názory na náš život TAM, ale aj TU - doma, vo vlasti našich pradedov.

Milí krajanovia, v rukách obťažkávate druhé číslo našej spolkovej ročenky. Úprimne musíme priznať, že sa rodilo oveľa ťažšie ako to prvé. Vedeli sme, že musíme udržať pomerne slušnú úroveň (slušnú vzhľadom na amatérske podmienky jej vzniku) Ročenky '92. Urobili sme všetko, čo bolo v našich silách, aby druhé číslo našej ročenky bolo kvalitnejšie, a to tak po obsahovej stránke, ako aj pokiaľ ide o grafickú úpravu. Či sa nám naše predsavzatia podarilo splniť v plnom rozsahu, najlepšie posúďte vy, milí naši čitatelia. Nuž teda, pozorne čítajte, pochváľte, pohaňte i kritizujte, povedzte nám, čo sa Vám pozdáva a čo by bolo na čom inak spraviť, aby úroveň tých ďalších čísiel našej ročenky bola na vyššej úrovni.

A teraz aspoň v krátkosti o obsahovom zameraní najbližšieho čísla našej ročenky. Celé číslo chceme venovať zložitým problémom repatriácie našich krajanov do Československa. Ide o veľmi zaujímavú, často až dramatickú a v mnohom rozporuplnú etapu v živote Slovákov z Bulharska. Dokumenty k uvedenej problematike nájdeme v českých a slovenských archívoch, v drobnejších materiáloch uverejnených v súdobej tlači, a v mnohom sa budeme spoliehať aj na vlastnú, čo ako deravú pamäť. No aby obraz o tejto zložitej etape nášho života bol čo najplnší, k tomu potrebujeme aj Vašu pomoc, milí krajanovia. Nádejame sa, že nám poskytnete rôzne písomnosti, doklady, fotografie, rôzne preukazy a poukážky, skrátka všetko, čo nám pomôže utvoriť pravdivý obraz tak túžobne očakávaného

návratu - DOMOV. Prosíme Vás, čo smelší, sadnite a napíšte o svojich zážitkoch, pocitoch a prvých kročajách vo vlasti pradedov. Pre čitateľa môže byť zaujímavé skoro všetko - spomienky na cestovanie sem, prvé transporty, spory s "vlasteneckými" byrokratmi, "aklimatizácia" v nových podmienkach, "prvé kontakty" so "získanými" susedmi... Netrpezlivo budeme čakať aj na "rozpomienky" študentov, učňov, žiakov, na ich prvé kroky v "nových" školách.

Nuž, milí naši krajanovia a čitatelia, takéto sú naše plány s našou ročenkou. Či sa nám podarí udržať slušnú úroveň aj ďalších čísiel našej spolkovej ročenky závisí predovšetkým od Vás, milí naši rodáci.

KAPITOLKY Z NAŠICH DEJÍN

Ľudová próza Slovákov v Bulharsku

Viera Gašparíková

Výskum národnostných menšín v zahraničí sa v posledných desaťročiach stal veľmi aktuálnou témou historického, jazykovedného, ale aj národopisného bádania, a v súčasnosti jeho výsledky nadobúdajú ešte širšie, až politické dimenzie. I keď tento materiál prináša veľmi široké aspekty a možno ho využiť v mnohých vedných disciplínach, z nášho folkloristického hľadiska možno na základe neho skúmať a zisťovať:

1. staršie, archaickejšie štúdium ľudovej kultúry, ktorá sa v zmenených podmienkach, t.j. mimo pôvodného domova na území iného etnického celku alebo iných etnických celkov "konzervovala" - toto zisťovanie prispieva k náčrtu historického pohľadu na ľudovú kultúru;
2. relatívny samovývoj ľudovej kultúry, ktorý prebiehal nezávisle od vývoja v pôvodnom domove i od vývoja v inonárodnom prostredí;
3. interetnické vzťahy v ľudovej kultúre, a to tak pokiaľ ide o kontakty s pôvodnou vlasťou, udržiavané napr. čítaním kníh, pôsobením učiteľov, škôl ap., ako aj pokiaľ ide o inonárodné prostredie či okolie.

Tieto tri vrstvy v ľudovej kultúre, hoci neraz ťažko od seba rozlišovateľné, možno zaznamenať aj pri výskume ľudovej kultúry bulharských Slovákov. Objavujú sa tu však ešte ďalšie špecifické črty, na ktoré je potrebné predovšetkým obrátiť pozornosť a ktoré svojím spôsobom patria do tretieho okruhu, t.j. do problematiky interetnických vzťahov. Slováci sa totiž do Bulharska nepristahovali priamo z územia Slovenska, ale prekonali tzv. druhotnú kolonizáciu, t.j. prešli už jednou etapou presídlenia, a to cez dnešné Maďarsko, Juhosláviu alebo Rumunsko. Mnohí ešte dnes žijúci Slováci sa narodili v Juhoslávii (oblasť Vojvodiny - Padiná, Kovačica), v Rumunsku (napr. Semlac - Aradská stolica). Vedia, kde sa narodili ich rodičia, ale pri spomienke na ďalších predkov si len trpkopovzdychnú: "Á, tí boli niekde zo Slovenska!" Pretože veľký odliv Slovákov z nášho územia, a to zo sociálnych, politických a náboženských dôvodov, sa datuje najmä od konca 17. a začiatku 18. storočia, možno predpokladať, že Slováci pred príchodom do Bulharska, kam sa sťahovali predovšetkým z hospodárskych príčin, žili už skoro dvesto rokov v inonárodnom prostredí. Slovenské osídlenie v Bulharsku začína sa po roku 1880, keď bol vyhlásený zákon o zaľudňovaní riedko obývaných oblastí v Bulharsku.

Starí ľudia z Hornej Mitropolje na toto presídlenie takto spomínajú:

"Slováci tu prišli ešte v tisícosemstodeväťdesiatom - šiestom roku. Aj my sme sa vtedy preselili. To viete, náš kraj - Banát - dali Juhoslávcom. To chcem povedať, že naši Slováci sem prišli za kráľa Ferdinanda. Dali našim Slovákom po desať dekárov zeme na človeka - to bolo pol hektára - zadarmo.

Dali im tutoka dvory. Ale my sme už nedostali, lebo my sme prišli už päť - šesť rokov pozdejšie a už sa to bolo likvidovalo. Nuž my sme si to tu kupovali, koľko sme mohli. Tak sme tu mali zo desať hektárov zeme" (Pavel Janov Červenák, nar. 1897 v Kovačici, zápis 1970).

"Do Bugárskej sme prišli v roku 1897. Moji rodičia ešte pôdu dostali, aj moja sestra, čo je o dva roky staršia odo mňa, ona ešte nebola na svete, ale dali aj na ňu, dostala aj ona zem. Ale už my s Katou sme nedostali nič. Aj druhí, čo už prišli za nami, nedostali. Ale kerý mal peniažke, tak si kúpil, lebo to vtedy bolo všetko lacné" (Paľo Marčok, nar. 1899 v Gornej Mitropolji, zápis 1970).

A že ich prvé začiatky po presídlení boli v novom domove veľmi ťažké, nasvedčujú okrem historických dokumentov o vrátení sa niektorých naspäť aj výpovede ľudí:

"Môžem vám povedať, že keď sme prišli v 1904. roku, Bugári nič nevedeli. Mój sveker mali zeme pri ceste a keď naši tam orali na koňach a na mašinách siali, Bugári, čo išli okolo, tak zastáli a hľadeli, že ako to robia, a či ja viem čo.

Keď sme sem prišli, ešte tu neboli domy, v zemníkoch bývali. To boli také diere do zemi a bolo to zakrytô drevom a slamou. Aj oni to nazývali zemníke. Na kraji boli byvoly, potom o dva schodíke hor vyššie, tam im už bola kuchyňa, tam bol zakvačený kotlík a kadilo sa tam a o dva-tri schodíky vyššie už spávali. A ako to bolo širokô, všetcia na zemi.

Slováci tu začali stavať prvé domy. Ovocinárstvo, záhradníctvo, tu nebolo nič, len kyslô drevo tu mali nasadenô, takô, čo nerodí. Teraz už majú pekne všade, teraz sa stali veľmi kultúrni. Aj zvyky držia nevesty s nami. Ale my už len tak po staroversky" (Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 1886 v Semleku, zápis 1963).

"No viete, to bolo tak. Tu Bulhári boli veľmi dolu, na nízkom stupni. Tu ste nevideli byt, tu boli len zemianke spravenie. A dookola boli narobenie garády. Všetko bolo neupravenô. A tam nuka, kde bývali, tam boli aj kravy, aj voly, a byvoly, a oni ani nekúrili pec. Tie zvieratá im nadýchali, a to ich hrialo. Ale svojím časom oni sa veľmi vyšvihli. Teraz jesto tu také krásne byty spravenie, peknie nuka zariadenie. Mladí majú možnosť a majú robotnú ruku.

Keď sme prišli sem, Bulhári nevedeli chlieb piecť, oni piekli len také podpopelnie. Mali z pľachu urobenie také veľkie pokrývky a douka kládli oheň, aby sa to dobre zahrialo. Potom na to položili cesto a zakryli. Hor na to nakládli popol, aby sa to upieklo. Tak to bolo.

No a my sme tu mali takú veľkú slovenskú pec z tehly, ale sme ju už vyhodili. Tam sme si pekávali po štyri-päť chlebov. Keď sme sem prišli, tak sme aj Bulhárom robili tie pece, a potom sa od nás naučili aj chlieb piecť.

No a keď sme prišli sem, tak sme najdov múry vybíjali, neboli tehly. Zem a daske sme vybíjali, a tak sme aj Bulhárom. Ale za dvadsať-tridsať rokov už boli tehly, už sa začali tehly páliť a z toho sa stavať. Chyžka, čo sme mali prvú, tá bola taká vybíjaná, ale táto je už z tehlov spravená. Prvú sme predali. To sme bývali tam, kde bola slovenská ulica" (Pavel Janov Červenák, zápis 1970).

Ak uvážime, že prví slovenskí prisťahovalci prišli do Bulharska (oblasť Plevenska - Gorna Mitropolja, Podem /predtým Mrtvica/ a Brašljanica, kde bolo najsilnejšie osídlenie Slováckmi po roku 1884), ich nenarušený, kompaktný pobyt v tejto oblasti možno ohraničiť na polstoročie. Za najstaršie Slováckmi osídlené územie sa považuje Mrtvica, a to od roku 1884. Neskoršie, od roku 1897 Gorna Mitropolja a Brašljanica. Tento prechod Slovákov cez inonárodné územia, t.j. prvotná kolonizácia - sa nevyhnutne musel odraziť aj v ich kultúre.

Keď si chceme urobiť predstavu o počte Slovákov v Bulharsku, je potrebné prevziať najprv údaje z roku 1910, keď ich podľa materinského jazyka bolo napočítané 1530 a podľa národnosti 1553. Pre rok 1935 sa odhadoval celkový počet bulharských Slovákov na 1600 - 1700. Koncom toho istého roku sa v hlavných lokalitách urobilo súkromné sčítanie a podľa neho najviac Slovákov žilo v Gornej Mitropolji (619), potom v Mrtvici (297), v Brašljanici (232) a vo Vojvodove (104).

A nielen to. Bulharskí Slováci sa tiež zúčastnili protifašistického boja za druhej svetovej vojny. Niektorí z nich svoju národnú príslušnosť dokumentovali aj tým, že sa po oslobodení a po druhej svetovej vojne v priebehu asi dvadsiatich rokov vrátili do starej vlasti, a to nielen na Slovensko, ale i na české územie. Nebol to však len návrat do vlasti v užšom slova zmysle, ale zväčša na západné Slovensko a juhovýchodnú Moravu, kde ich kultúra bola podrobovaná ďalšej infiltrácii, napr. aj z prostredia českého. O tomto smere pôsobenia sa zmienime neskoršie. Teraz sa budeme venovať forme nášho výskumu, niektorým metodickým princípom a v krátkosti budeme charakterizovať zozbieraný materiál.

Náš výskum sa uskutočnil v troch fázach:

- a) V roku 1963 v Bulharsku, oblasť Plevenska - Gorna Mitropolja, Podem a Brašljanica. Zozbieraný materiál pochádza od 8 informátorov:

Gorna Mitropolja

Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 1886 v Semleku v Maďarsku

Jano Hruška, nar. 1878 v Semleku v Maďarsku

Katka Milova - Hrušková, nar. 1956 v Gornej Mitropolji

Podem

Mara Strakušková, rod. Holíková, nar. 1895 v Podeme

Kata Adamova Koláriková, nar. 1916 v Podeme

Mara Adamova Kalužíková, nar. 1898 v Komárove

Brašljanica

Anna Mišova Uhrinová, rod. Janova Čapová, nar. 1886 v Padinej v Juhoslávii
Zuzana Paľova Sládečková, nar. 1926

- b) V novembri 1970 v Bulharsku, oblasť Plevenska v lokalitách - Gorna Mitropolja, Podem. Materiál pochádza od 11 informátorov. U jedného z týchto informátorov, u Kataríny Hruškovej, bol urobený po siedmich rokoch opakovaný priamy výskum a u jedného, Milana Hrušku, taktiež po siedmich rokoch opakovaný nepriamy výskum.

Gorna Mitropolja

Pavel Janov Červenák, nar. 1897 v Kovačici v Juhoslávii
Eva Paľova Červenáková, rod. Kováčová, nar. 1901 v Semleku v Maďarsku
Milan Hruška, nar. 1929 v Gornej Mitropolji
Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 1886 v Semleku v Maďarsku
Katka Milova Hrušková, nar. 1956 v Gornej Mitropolji
Hubavka Milanova Hrušková, nar. 1936 v Barivelvgrade v Juhoslávii
Paľo Marčok, nar. 1899 v Gornej Mitropolji

Podem

Zuzka Omastová, rod. Kupcová, nar. 1919 v Gornej Mitropolji
Adam Paľov Omasta, nar. 1911 v Podeme
Anna Velikova Predušova, rod. Markušová, nar. 1927 v Podeme
Stevka Velikova Minčeva, nar. 1948 v Podeme

- c) V decembri 1970 v Československu, oblasť juhovýchodnej Moravy, v lokalite Jevišovka na Morave. Získaný materiál pochádza od 2 informátorov. U jedného informátora sa uskutočnil opakovaný nepriamy výskum.
Jozef Markuš, nar. 1902 v Podeme
Ján Kováč, nar. 1899 v Semleku v Maďarsku

Hoci som materiál získavala nahrávaním na magnetofónové pásy, nemožno túto moju prácu v teréne kvalifikovať ako výskum v pravom slova zmysle, skôr možno hovoriť len o sondáži, prieskume, pretože som v Bulharsku pri príležitosti iných akcií (medzinárodný zjazd slavistov v Sofii r. 1963, folkloristická konferencia v Sofii r. 1970) mala možnosť zdržať sa v teréne v prvom i druhom prípade len po tri dni, a to vďaka nebohému prof. Petrovi Dinekovi a mojej sprievodkyni dr. Rajne Peševej. Podobne nemožno hovoriť o tom, že by trojdňová návšteva reemigrantov v Jevišovke na Morave mala už podobu hĺbkového výskumu.

Svoju pozornosť som sústredila predovšetkým na ľudovú prózu. Nešlo mi však v tomto prípade o štúdium ľudovej prózy samej osebe, ale skúmala som ju ako integrálnu súčasť života bulharských Slovákov. Teda na jednej strane som plne prihliadala na ekologické momenty a na druhej strane som sa usilovala podchytiť ju v kontexte s inými stránkami ľudovej kultúry, zvlášť duchovnej. Preto som si všimla ľudové zvyky (kalendárne i rodinné zvykoslovie v celej šírke), ľudové piesne, z ktorých niektoré sú či už textove alebo melodicky vzácné

a pozoruhodné. Ich počet - celkom 92 - vzhľadom na krátkosť trvania výskumu a na široký komplex otázok spadajúcich do oblasti duchovnej kultúry vôbec nie je malý. Ďalej som zamerala svoju pozornosť na ľudové liečenie a zaregistrovala som rôzne prejavy slovesnej kultúry, napr. pranostiky atď.

Celkove možno povedať, že tieto stránky ľudovej tradície sa vyznačujú značným stupňom životaschopnosti a že najpozoruhodnejšie sú tie archaické črty, ktoré si prví emigranti priniesli zo "starej" vlasti, ktoré zdomácnili vo všeobecnosti v novom prostredí aj medzi neslovenskými obyvateľmi alebo ktoré prevzali od svojich inonárodných susedov (t.j. prvá a tretia uvedená vrstva). Nie je možné v tomto príspevku zamerať sa bližšie na túto otázku, resp. doložiť ju niektorými charakteristickými ukážkami. Uvedme aspoň na okraj napr. oblasť zvykoslovia, ktorá patrí popri piesni k najživotnejším zložkám ľudovej kultúry, zachovanými medzi Slovákami v Bulharsku až do našich čias, a nielen medzi Slovákami, ale prvky tejto ich tradície prešli ako trvalá súčasť života aj k tej časti bulharských obyvateľov, ktorí žili so Slovákami v jednom zväzku. Podobnú symbiózu možno pozorovať aj pri postave vlkolaka v poverových podaniach. Naopak, rozprávania o samodivách (vílach, strigách) prešli nepochybne do prozaickej tradície Slovákov z bulharského prostredia a stali sa trvalou súčasťou rozprávkového repertoára slovenských obyvateľov v Bulharsku. Svedčí o tom nielen zámena slova "samodivy" za víly, strigy, ale aj stvárnenie, zobrazenie postáv, ktoré nikdy nevyzerajú tak ako Slovenky, a vždy sú oblečené v bulharskom kroji, ba aj tancujú po bulharsky:

"Samodivy, to boli ako volakie strigy. Starie boli a tancovali po bugársky. Švagor, sestrin muž aj s jeho švagrom kravičke si popriahali a išli v noci do druhej dediny, do Bardáru. A tam jesto jedna veľká poľana, veľký dub a studňa. Tam zastali s týma kravičkami v noci. A tam tie samodivy tancovali. A hrali im tam na pikuli, na husličkách.

A ako tam tancovali, tak ich len volajú, že by išli medzi nich. Ale oni nešli. A ten jeho švagor, keď ho volali, ťahali, von chcel tajst. A môj švagor, najki ho mykal, že by nešol. Potom ich išli daviť tie, čo tancovali. Koleso veľkô, tanec, ujúkali a išli daviť takie peknie klinovníčke (= uterák). Môj švagor, ten si nedal. Ale tomu druhému zavesili taký pekný klinovník na plece. A potom už tašli, už prešol čas.

A títo stáli tam, kým sa nerozvidnelo. Báli sa už ďalej ísť. A keď sa rozvidnelo, tak ten švagrov švagor mal z vola chvost zavesený mesto uteráka. Samodivy boli oblečené po bugársky, stará nosja (= kroj), červenie sukne širokie, tuto ručníčke a interíky takie - po bugársky" (Katarína Hrušková, rod. Kováčová, Gorna Mitropolja).

Ako z naznačeného vyplýva, táto výmena kultúrnych hodnôt v duchovnej sfére bola vzájomná a zaiste nemalú úlohu tu mali aj hospodársko-sociálne momenty.

Z hľadiska prozaického folklóru pri výskume bulharských Slovákov mi bol z metodického hľadiska umožnený "národopisný experiment" v pôvodných prirodzených podmienkach. Nielenže som navštívila tie isté lokality, tých istých informátorov, ale usilovala som sa sledovať rozprávania najmä v genetických súvislostiach pri niekoľkých žijúcich pokoleniach. Vhodným objektom k tomuto experimentu mi bolo sedem priamych (t.j. pokrvných) a jeden nepriamy predstaviteľ široko rozvetvenej rodiny Hruškovcov, ktorí sa v Hornej Mitropolji usadili roku 1904. Na základe týchto výskumov som teda mohla pozorovať, ako sa príslušné látky menili alebo zostávali nezmenené nielen u tých istých jednotlivcov, ale aj v nasledujúcich pokoleniach. Pretože moje výskumy v teréne, ako som už uviedla, boli len príležitostné a náhodné, resp. opakovaný výskum bol iba krátkodobý, nemožno z týchto mojich prieskumov robiť ďalekosiahle závery, ale aspoň niekoľko príkladov na ilustráciu opakovaného priameho a nepriameho výskumu.

I. Opakovaný priamy výskum

1. Čierna pani vymieňa dieťa za podvršča

To volali podvršče. No to bolo. To sa stálo aj tam v Nadľaku, kde sme boli, aj tu bolo edno takô, neriaslo a hádam dva roky ako zomrelo.

Moja sestra, ona je v Amerike, tam v Argentíne, keď mala prvýho chlapca, tak nadojila ho a sa obrátila tvárou k nemu a chrptom v bok. A mala takú skúpu starú mamoušku, tak nenahali svetlo, lebo mesiačik pekne svietil. Tak sa obrátila k nemu tak a tu leží. A že vraj veľká ženská prišla v čiernom oblečená a natiahla sa rukou tak a už sa oprela tak o jej ruku a ona pozrela, a že videla, že to žena. Tak hneď schvatila si takto to dieťa, ruku hodila cezeň a skríkla: "Mamouka, zapáľte friško!" No ale keď zapálili, tajšla. Bola by ho vymenila, ale ona zbadala hneď. Keby bola spala, tak by jej ho boli vzali, ale nespala. Nevie, ako tie ženy volali. Bugárky ich volajú samodivy.

Zápis z roku 1963

Moja sestra tu bola hát. Mala prvého chlapca. Odišla ona do Ameriky, ta do Argentíny.

Mamouška tam spala. Tak voľák si preložila takto ruku cez dieťaťko a nespala. Iba mesiačik bol tak v chyži, nehorelo svetlo. Len keď tak naráz edna veľká žena v čisto čiernom zastála v posteli a načiahla sa takto rukou cez ňu na to dieťaťko.

A ona vykrikla:

"Mamouka, friško zapáľte!"

Ale kým mamouka zapálili, tajšla, nebolo jej. Bola by jej to dieťaťko vzala. A bola by jej podhodila voľákô všelijakô. No tak sa bála naveky. A potom ani nespala viac bez svetla. Vždycky svetlo si držali. Veľa ráz vravela: No viete, nanička, nikdá som nevidela takú veľkú žensko, veľká vraj, taká,

v čistom čiernom oblečená. A tak sa načiahla, chytila duchničku. A dobre, že ona si ho držala, bola by jej ho vzala.

Zápis z roku 1970

2. O tátošovi

No to zas rozprávali moj dedko, ako mojej matky otec, že bol jedom pán v Nadľaku, že to bol jedom tovariš, taký krajčír bol, no tak robil tam u jedného krajčíra, a taký bol slabučký, ale už veľký, osemnásťročný. Vysoký bol a poriadny chlapček. Lenže slabučký. Inšie nič nejedával, len mlieko vždy. Tak od nich, od mojho starého dedku si nosil mlieko, najky. A jedon raz išli do vinici kopať, aj ten jeho gazda, kde robil, ten pán, tak vom mal vinicu, aj naši, moj dedko.

Tak kopali a sadli si potom na garád, sedia a vom vraj:

"Báťa Mišo, pozrite vraj na ten obláčik, aký obláčik ide tamtok."

A oni hľadia.

"No, ten obláčik vraj ide pre mňa."

A volal sa Sanko. A oni vravia:

"Ale, Sanko, nerozprávaj takô! Čože by ten obláčik išiel pre teba!"

"Budete vidieť, báťa Mišo. Ten obláčik ide pre mňa."

A bolo ešte niečo, volali to tátoš. Narodil sa so zubami ten, a keď mu tie zuby nevytrhli, takže potom ho ukradli. Ak mu vytrhli zuby, tak sa mu nestálo ništ. A ak mu nahali tie zuby, že ho neukradli, tak že videl pod zemou peniaze kde jesto zakopanie.

No tak to zas moj starý otec rozprávali, mamoukin otec, a vom bol krajčír a vom bol tovariš. A slabučký bol vraj, už mal osemnásť rokov a inšie nejedol, len mlieko. Od nich si nosil, susedovci boli s našma starýma každý deň. A tam gazda, tem krajčír, mal vinicu. A slučilo sa tak, že aj tem kopal, aj naši kopali, náš starý apouka. A zastáli, tak si sadli vraj na garád a sa zhovarkali. Iba vraj jedom taký obláčok išiel a tem mu vraví:

"Báči Mišo, vidíte tam vraj tem obláčok?"

"Vidím."

Voľáko ho aj pozvali, už som zabudla ako sa volal.

"No ten ide po mňa!"

"Nerozprávaj vraj, kdeže ti ide pre teba!"

"No budete vidieť, tem ide pre mňa!"

A obláčik sa spustil vraj pred nima ako sedeli tam a chlapca zobraha edna víchrica a nikdaj vraj ho nevideli.

To veľa rász ten mój dedko rozprávali. Čo to bolo, neviem.

Zápis z roku 1963

Ako tam sedia, sedia, zhovarkajú sa, iba keď obláčok zišol nižšie a edom vetor sa schytil, uchytil chlapca, tašol a nikda ho vraj nevideli.

To mój starý apouka veľa rász vyprávali: Hej, deti moje, to je pravda. To som ja videl na moje oči. Skapal a kde sa podel pánboh vie. No a to vravia potom, že z tých sa stanú tátoše. Tie vetry strašné, keď idú, viete, tie prívale, tak že v tých letia tí tátoši. Voľakedy to baby mali starosť na to, hneď poobzerali, či nemá dieťa zuby. Že to vraj načim vytrhať, lebo že potom ho nemajú moc vziať.

Zápis z roku 1970

Oba uvedené texty s príslušnými variantmi vyrozprávala v časovom odstupe siedmich rokov Katarína Hrušková. Ako z textu vidieť - a svedčia o tom aj iné rozprávania z jej repertoára - K. Hrušková bola rozprávčkarkou, ktorá sa verne pridržiavala toho, čo počula, svoje rozprávania nedotvárala, neobohacovala ich. Zameriavala sa najmä na krátke útvary a v jej repertoári mali prevahu predovšetkým poverové podania a miestne povesti, ktoré počula od svojich predkov.

II. Opakovaný nepriamy výskum

1. O vlkolakovi

No aj to som počula, že ako aj muž so ženou. Že muž bol taký voľáky. A vyšli tak dovedna. Dobre, ale aj tu povedzme, ni naveky. To tak chodí, vravia, na keľko rokov, to neviem. Išli seno hrabať. Hrabali seno a kládli ho do kope. A keď to už malo ísť na neho - to nám moja mamuška rozprávali, práve išli robiť kopy, a muž jej poviedal:

Od mojej maminkinho brata som počul - oni teraz bývajú na Morave, báči Jano Kováč, ak sa neklamem v Jevišovke, a voľakedy ako malý chlapec, tak možnože to bola len hádka alebo čo, tak mi vyprávali, že tí vlkolaci, že to sú normálni ľudia a nejako zakliati, lebo čo. Že mu prichodia také hodiny, keď sa obracia na vlkolaka. A ešte aj to mi rozprávali, že voliaka sa vydala za takieho vlkolaka a žili dobre, ako statoční ľudia. A keď boli v rísi, kosili. Keď sa robí žatva, boli v rísi. A vom cítil, že mu

"Choj ty, vraj, na kopu a ja ti budem metať."

"No a prečo?"

"No choj, choj! Choj ty na kopu. A ak, vraj, príde voľačo, žeby si sa nebála. Možnože príde voľáky pes, lebo čo, žeby si sa nebála!"

"Ale čo, aký pes?"

Ale vom už skapal. A dobehol edom veľký pes a lem na tú kopu, na tú kopu a keď ju chytil za háby, tak jej ich šklbal, žeckie háby jej pošklbal. A ona hát se bránila vilami, ale nevedela, že čo to je. Tak to moja mamouška rozprávali. Potom mu to prešlo.

A ona:

"Kde si bol? Tak a tak, to a to sa stálo tu so mňou."

"Ale ti nič nespravil?"

"Ale čože by nie?! Hľadže, aká som dotrhaná, všecke hábe mi dotrhal!"

No či to bola pravda, či nebola pravda, to moja mamouška mne rozprávali veľa ráz.

(Vnučka: A to ste tiež rozprávali, že mu videla v rukách hábu, či čo!
Stará matka: Aj to bolo, že mu nič videla medzi zubami. Ale zabudla som, to bolo dávno už.)

Zápis z roku 1963

2. O Klama-Paškovi

+ Úvodná formula

1 Klama-Paško slúbil trom bratom, že im urobí čižmy na svadbu. Vzal dopredu peniaze, na ukážku im proboval svoje čižmy a potom ušiel.

dochodia tie hodiny už, a odvtedy už nič nepamätá, to drhne, ničí. Tak jej hovorí:

"Žena, vykvač se hore na tú kopu!"

Voľakedy sa žitá neskladali na panáky alebo na hrbke, ale na kopu. A bola tam kopa asi dopoly a vom jej hovorí:

"Žena, vykvač se hore na kopu a sed tam. A ja, vraj, idem niekde."

No a odbehol na pár krokov, a už prišla tá hodina, obrátil sa už na toho psa, či už vlka alebo čo to bolo, a prišiel k nej ten veľký pes a začal sa štvierať na tú kopu. A ona ho naveky týma vilami ráňala dolu, z tej kopy ho rúcala dolu. Ale naostatok vom jej dochytil sukňu a roztrhal jej ju.

A už z toho zmizol znovu a za chvíľu prišol vom. A ona ešte nadávala:

"Kde chodíš, bol tu jedon pes a skoro ma zadrhol."

"Ale z toho si nič nerob!. No, uhryzol ťa?"

"Nie, ale som mu vraj dala! Ale geceľu mi roztrhol."

No a potom ráno jedli haluške.

A pomedzi zubami mu voľakde bola natiahnutá tá niť z tej gecele. A potom že ho aj nahala, aj odišla od neho. To som počúl od báči Jana Kováča, od maminkinho brata. A či je to pravda alebo nie, to neviem, možno je to legenda.

Zápis z roku 1970

+ Formula

2 Klama-Paľko strčil bielej kobyľe pod chvost dukát a bratom povedal, že kobyľa im za tri dni naplní maštal dukátmi; kobyľa za tri dni zdochla.

3 Potom im nahovoril, že píšťalka, ktorú má, oživí zomretého. Bratia pozabávajú svoje ženy, ale píšťalka ich neoživí.

5 Bratia chceli Klama-Paľka hodiť do vody. On si však vymenil miesto s pastierom a stal si ku kravám; bratia myslia, že sú to kravy získané z rieky, poskákali do vody a utopili sa.

+ Záverečná formula

2 Klama-Paľko si kúpil koňa a dal mu pod hlavu dva-tri dukáty. Kupci chceli kúpiť koňa. Podľa Paľkovej rady nechajú koňa o hlade v konici, kôň zдохne.

3 Kupci-bratia sa hnevajú na Paľka, že ich oklamal, ale kúpia od neho píšťalku, čo každého oživí. Všetci traja bratia zabili svoje ženy, ale píšťalka ich neoživila.

4 Paľko si ľahol do truhly a matka ho nariekala. Ale bratia nechceli veriť, že je Klama-Paľko mŕtvy, strčili všetci traja postupne nosy do truhly a medzitým on každému odrezal kúsok z nosa.

5 Bratia ho dali do vreca a chceli ho hodiť do rieky. Vymenil si miesto s pastierom. Keď bratia videli Klama-Paľka so stádom kráv, poskákali do rieky a utopili sa.

+ Záverečná formula

Ukážka O vlkolakovi (č. 1) pochádza v prvom variante od Kataríny Hruškovej, druhý variant je zaregistrovaný od jej mladšieho syna Milana Hrušku, nar. 1929 v Gornej Mitropolji. V tomto prípade mi išlo o zvláštny druh opakovaného výskumu, a to predovšetkým v tom zmysle, že prameň pre toto rozprávanie bol spoločný - matka Kataríny Hruškovej. Kým však Katarína Hrušková vypočula tento príbeh priamo z úst svojej matky, syn Milan ho počul od matkinho brata, čo vyslovene v texte uvádza (vylučujeme však možnosť, že ho mohol vypočuť aj od matky), ktorý ho zasa prebral od svojej matky, teda aj matky Kataríny Hruškovej. Pri týchto dvoch variantoch je tiež zaujímavý prístup k vierohodnosti podania: Pri staršej generácii je ešte náchylnosť pokladať príbeh za skutočný, u mladšej generácie sa už považuje len za "hádku" alebo "legendu".

Ďalší príklad pre opakovaný nepriamy výskum, žertovné rozprávanie O Klama-Paľkovi (č. 2) by v plnom znení a v synoptickej podobe vyžadoval veľa miesta, preto som sa obmedzila len na jeho jednotlivé epizódy. Pri porovnaní týchto dvoch verzií, zaznamenaných od Jozefa Markuša (nar. 1902 v Podeme) a jeho dcéry Anny, vydatej Velikovej Predušovej je zjavný už všeobecne konštatovaný ústup rozprávkovej tradície, a to najmä v zmysle ornamentálnosti podania. Kým pri staršej generácii vidieť ešte hojné používanie rozprávkových formúl,

okrem úvodnej a záverečnej dokonca i v prostriedku fabuly - pri mladšej generácii je táto črta jasne v pozadí, pretože informátorka použila už len veľmi krátku a bežne známu formulu na konci príbehu. A ďalej ešte jeden moment, na ktorý by som chcela upozorniť. Kým Jozef Markuš "zložil" svoju rozprávku z epizód 1+2+3+5, jeho dcéra Anna trochu pozmenila celkovú fabulu vynechaním a doplnením jednej epizódy 2+3+4+5. Ide o verziu, v ktorej existuje viac rôznych motívov a informátor sa zameriava práve na tie, ktoré mu momentálne prídu na myseľ. Preto sa obe verzie, hoci v nich ide o genetickú príbuznosť v skladbe, dosť líšia.

Toľkoto k mojim pozorovaniam z opakovaných výskumov v oblasti prozaickej tradície. Ďalšie závery by si vyžadovali overenie, doplnkové výskumy, ako aj viac miesta, než je možné v tomto príspevku.

Ako sme už uviedli, opakované a návratné výskumy sú veľmi aktuálne v súčasnom národopisnom bádání. Avšak napriek tomu zostáva hlavné úsilie o čo najlepšiu registráciu folklórnych skladieb a o "objavenie" čo najlepších informátorov. Preto v ďalšej časti príspevku sa zameriame na celkový žánrový prierez prozaickej tradície bulharských Slovákov, na charakteristiku jednotlivých subjektov a celkový pohľad nositeľov tejto tradície.

I. ROZPRÁVKY V UŽŠOM ZMYSLE SLOVA

Druh	Počet textov	Počet subjektov	Varianty
1. rozprávky o zvieratách	5	5	-
2. vlastné rozprávky			
a) čarovné	4	3	1
b) legendárne	4	4	-
c) novelistické	-	-	-
3. humoristické (žartovné) rozprávania a anekdoty	18	16	2

II. POVESTI

1. historické povesti	2	2	-
2. miestne povesti	9	7	2
3. poverové podania	39	29	10

III. ROZPRÁVANIA ZO ŽIVOTA

15	15	-
----	----	---

Z celkového žánrového prehľadu vidieť, že v našom materiáli je celkove 96 rozprávkových textov, z čoho 81 subjektov a 15 variantov. Z údajov o početnosti zastúpenia jednotlivých prozaických žánrov vyplýva, že prvá kategória, t.j. rozprávky v užšom zmysle slova sú oveľa slabšie zastúpené (dominujú tu len žartovné rozprávania a anekdoty, kým novelistická rozprávka je úplne v úzadí) ako druhá kategória, t.j. povesti (prevládajú v nich najmä poverové podania).

Čím možno vysvetliť túto skutočnosť? J. Michalko, ktorý žil dlhé roky medzi bulharskými Slovákami a mal možnosť zoznámiť sa takmer až dôverne s ich tradíciou v mne adresovanom súkromnom liste zo dňa 19. 12. 1970 sa domnieva, že rozprávky, ktoré si priniesli zo "starej vlasti", prestali byť aktuálnymi v prostredí, v ktorom žili, a preto zanikli, ak ich nebolo možné adaptovať. K tomuto názoru by mohla pristúpiť aj skutočnosť, že Slováci už ani v prvotnej fáze osídľovania na Dolnej zemi si rozprávky tohto druhu so sebou nepriniesli, ak uvážime, že ešte aj dnes sú, a aj v minulosti zaiste boli, oblasti na Slovensku, kde táto rozprávka vôbec nežije a snáď ani nežila. A okrem toho záležalo aj na vzťahu emigrantov k tomuto nanajvýš ornamentálnemu, náročnejšiemu a rozsahom širšiemu druhu tradície, od ich narátorského nadania, schopností, a v dôsledku ťažkých životných podmienok aj od rozprávačských príležitostí, ktoré mohli byť viac než poskromné. O tom, že situácia v etnickom zložení rozprávkového repertoára bulharských Slovákov bola trochu iná, sa ešte zmienime.

Ďalší prehľad by mal poskytnúť obraz o látkovej mnohotvárnosti a medzinárodnom charaktere, čo nasvedčuje zaradenie každého rozprávkového textu podľa medzinárodného katalógu A. Aarneho-St. Thompsona (The Types of the Folktale, 1964), v prípade povestí do systematiky J. Kryžanovského (Polska bajka ludowa w układzie systematycznym II, 1963), resp. by mal poskytnúť obraz o špecifickosti zaregistrovaných sujetov.

I. Rozprávky o zvieratách

1. Líška a vlk - AaTh 2 + 47 B
2. Líška a vrana - AaTh 57
3. O medveďovi - AaTh 179
4. Medveď a líška - AaTh 1030
5. O koze, čo klamala, a o ježovi - AaTh 212 + 2015

II. Vlastné rozprávky

a) čarovné

1. Ženích v studni - AaTh 440
2. Traja zhavranení bratia - AaTh 451
3. O Tóde - AaTh 363+ 407 B

b) legendárne

1. Petra dvakrát nabijú - AaTh 791 (+ porov. 774 F)
2. Svätý Peter a zrkadlo - porov. AaTh 800
3. Osud - AaTh porov. najmä 822
4. Bieda - AaTh 938 B

III. Žartovné rozprávania a anekdoty

1. Preteky v sile - AaTh 1062 + 1049
2. Komu zadok vychladne, ten zomrie - AaTh 1313 A

3. Jozefe, Jozefe, prišli anjelé po tebe - AaTh 1525 A, pozri aj 1737
4. O Klama-Palkovi - AaTh 1539 (+ 1535)
5. Traja poľovníci a holub - AaTh 1626
6. Keď Pán Boh dá, aj motyka strelí - AaTh 1626
7. Kde máte syna? - AaTh 1833 B
8. Ocikané hrušky - AaTh 1309
9. Ľava v rúre vodovodu
10. Ako farár prestal zakazovať prácu v nedeľu
11. Farár a kríž
12. O kňazovi - porov. AaTh 1825
13. O žene a o mužovi - AaTh 1543*
14. Muž na pazáre
15. Čo najrýchlejšie rastie
16. Muž a žena

IV. Historické povesti

1. Tatári
2. Jánošík - Krzyżanowski 8252

V. Miestne povesti

1. Zakopané poklady - porov. Krzyżanowski 8010
2. Zakliati svadobníci - porov. Krzyżanowski 8086
3. Mrtvica (pôvod)
4. Mitrotolja (pôvod)
5. Hruška (pôvod)

VI. Poverové podania

1. Strigy - Krzyżanowski 3040
2. Strigy s podkovami - porov. Krzyżanowski 3045
3. Zmok - Krzyżanowski 3151
4. Vlkolak - Krzyżanowski 4005
5. Dlávenie - Krzyżanowski 4010
6. Revenant - Krzyżanowski 4020
7. Tátoš - porov. Krzyżanowski 4061
8. Samodivy - Krzyżanowski 5085
9. Vyvedenie postieľkyne - porov. Krzyżanowski 5085
10. Podvršča - Krzyżanowski 5085
11. Mátoha - Krzyżanowski 8086
12. Dievka na cintoríne - porov. AaTh 760 alebo 882 B*, aj Krzyżanowski 8089
13. Psohlavci (deformovaný zlomok)

VII. Rozprávania zo života

1. O príchode do Bulharska
2. Ako sa kedysi žilo
3. O Cigánoch
4. Iné príbehy

Prehľad ukazuje, že sužety, ktoré zakotvili v tradícii bulharských Slovákov, sú prevažne medzinárodné, a že len v oblasti žartovných rozprávání, anekdot a povestí sa možno stretnúť s látkou, ktorá je buď málo známa, buď špecificky adaptovaná na miestne prostredie.

Pokiaľ ide o rozprávačský štýl, nemožno pozorovať výrazné výkyvy z rozprávačského úzu v slovenskej tradícii na domácej pôde. Avšak treba mať na pamäti, že práve poetika folklórnej prózy je labilná oblasť, pretože stále nie je jasné, v čom spočíva národné špecifikum a v čom sa javia črty nie národné, ale internacionálne, premenlivé, nehľadiac na historickú premenlivosť. Preto k tejto otázke len niekoľko poznámok.

Úvodných vstupov a záverečných formúl v dôsledku skromného zaregistrovania čarovných rozprávok je veľmi málo. V mnohých textoch sa stereotypne, len s malými obmenami, opakujú dve známe verzie:

"Kde bolo, bolo, na svete sa dialo, bola papierová zem, prehodilo mňa aj všetkých vás sem na túto zem" (J. Markuš).

"Paľko sa oženil, vzal si jednu ženu bohatú, zabil jednu kravu rohatú a na tej krave bol aj zvonec a pohádky je koniec" (J. Markuš).

Povesti sa začínajú hneď fabulou a končia sa buď pochybnosťou o pravdivosti podania, alebo priamo potvrdením, že ide o skutočnosť:

"No, či bolo pravda, či nebolo pravda, to moja mamuška mne rozprávali veľa ráz" (K. Hrušková).

"Nuž, či bolo pravda, nevidela som, ale počuť som počula. Voľakedy sa to však stávalo" (K. Hrušková).

"To je pravda, žeby ste vedeli, že to pravda" (K. Hrušková).

Je pozoruhodné, že anachronizmy zatiaľ vôbec neprenikli do prozaických podaní, ale zato štýl oproti domácim rozprávkam je neobyčajne ochudobnený o ornamentálnosť. Len zriedkavo sa možno stretnúť s pekným zvratom v texte, ako napr.: "kým nebol deň biely", "edna obročná kapseľka dukátov", "majú robotnú ruku" ap. Zato však jazyk je plne hovorový a bohato oplýva dialektizmami, napr. prvôska, devojná dievka, herovke, kvoka, geceľa, bobony, bičiasťek, šterve, atď.

Dosiaľ sme sa sústreďovali zväčša na textovú, žánrovú a sužetovú stránku rozprávok bulharských Slovákov, ale tento pohľad treba doplniť ešte životom prozaickej tradície, hoci niektoré črty nám už vplynuli z predchádzajúcich konštatování. Máme na mysli predovšetkým rozprávačské príležitosti, kde dochádzalo k priamemu kontaktu rozprávkára so svojimi poslucháčmi a vlastne aj k regenerácii rozprávok. Boli to predovšetkým večerné alebo sviatočné posedenia v kruhu rodiny alebo v prítomnosti susedov a priadky. Pri iných príležitostiach, ako boli páračky, mejačky, búchačky ap. našla väčšie uplatnenie ľudová pieseň.

Ešte zostáva venovať pozornosť nositeľom prozaickej tradície. Pri svojich výskumoch som sa stretla celkove s 20 informátormi. V celkovej vekovej hranici a ich počte vždy v rámci jedného desaťročia ukazuje nasledovný prehľad:

1 informátor vo veku od 1-10 rokov, 1 od 20-30, 2 od 30-40, 3 od 40-50, 3 od 50-60, 4 od 60-70, 5 od 70-80 a 1 od 80-90 rokov.

Z celkového počtu 20 informátorov bolo 12 žien a 8 mužov.

Medzi pozoruhodných rozprávkárov - najmä z hľadiska počtu prozaických podaní a zaujímavého prednesu - patrí zo staršej generácie predovšetkým Katarína Hrušková a Jozef Markuš. Aj keď ich texty zaznamenané z magnetofónového pásu na papier majú mnoho prerieknutí, zbytočných hromadení slov, ktoré neraz v celkovom kontexte pôsobia rušivo, ich celkový prednes v kontakte s poslucháčmi bol neobyčajne pútavý a emocionálny.

V predchádzajúcej časti sme sa venovali predovšetkým otázke tradície a jej uchovávaniu v novom prostredí - v Bulharsku, kde slovenskí prisťahovalci našli svoju vlasť a v ktorej niektorí, resp. ich potomkovania zotrvali už jedno storočie. Spomenuli sme na základe výpovedí niektorých informátorov, ale i predchádzajúcich historických výsledkov J. Hrozienčika, že mnohí z nich sa po druhej svetovej vojne vrátili do Československa, no nielen na územie Slovenska, ale aj na juhovýchodnú Moravu. A práve touto reemigráciou nie výlučne do prostredia slovenského jazyka vzniká zložitý až mozaikový obraz v pomere tradície a inovácií.

Tento veľmi zložitý proces, ktorý ovplyvnil aj prozaický folklór, možno najlepšie sledovať a ilustrovať práve na rozprávkárovi Jozefovi Markušovi.

Na juhovýchodnú Moravu, do obce Javišovka, repatrioval roku 1957 aj náš zvolený informátor, roľník Jozef Markuš, neskoršie pracovník JZD. Narodil sa roku 1902 v obci Podem, založenej roku 1884 slovenskými kolonistami. Z ktorej časti Slovenska a kedy sa vystaňovali jeho predkovia, nevie. S istotou mohol povedať, že jeho rodičia sa narodili vo Vojlovici, na území bývalej Juhoslávie, kde slovenskí presídlenci v celom rade lokalít žili (a dodnes žijú) vo vnútri dominujúceho srbského etnika, odkiaľ potom neraz viedla ich cesta do Bulharska. Z týchto údajov vidieť, že postava nášho rozprávkára životnými osudmi svojimi a svojich predkov predstavuje pre kontakty s niekoľkými slovenskými etnikami vhodný objekt slavistického štúdia. Črtá sa pred nami teda táto cesta: Slovensko - bývalá Juhoslávia - Bulharsko - Morava.

Jozefa Markuša som navštívila v decembri 1970, niekoľko týždňov potom, čo som mala možnosť priamo v Bulharsku po dlhšej prestávke pokračovať vo výskume duchovnej kultúry tamojších Slovákov. V obci Podem ma na neho upozornila jeho dcéra Anna, vydatá Velikova Predušova (nar. 1927 v Podeme). Okrem zvykoslovných údajov získala som u nej 9 rozprávok a 9 piesní. Tento celkove nerozsiahly repertoár prevzala v podstate všetok práve od svojho otca. Pretože ho vylíčila ako dobrého rozprávkára a speváka, rozhodla som sa konfrontovať jeho

podania s prednesom dcéry a zachytiť tie skladby, ktoré dcéra už nepoznala. Výsledkom trojdňového výskumu bolo okrem 28 piesní a bohatého zvykoslovného materiálu 40 prozaických podaní.

Keď si bližšie všimneme ľudovú prózu zachytenú u J. Markuša a pýtame sa na provenienciu jednotlivých ukážok jeho repertoára, dostaneme po roztriedení tento číselný prehľad odpovedajúci na začiatku uvedeným trom vrstvám:

I. Rozprávania prinesené z pôvodného domova, zo Slovenska - celkove 9 + 2 (pravdepodobne), z toho počtu:

1. Rozprávky v užšom slova zmysle - 8 (1 rozprávka o zvieratách, 3 čarovné, 1 novelistická, 3 humoristické rozprávania); okrem toho možno predpokladať, že z pôvodnej vlasti sa v informátorovom fonde zachovala 1 rozprávka legendárna a 1 novelistická
2. Povesti - 1 (poverové podanie)
3. Rozprávanie zo života - 0

II. Rozprávania ako prejav relatívneho samovývoja vo vnútri bulharského etnika - 10:

1. Rozprávky v užšom slova zmysle - 0
2. Povesti - 5 (2 miestne, 1 poverové podanie)
3. Rozprávanie zo života - 5

III. Rozprávania, ktoré prenikli z inonárodného prostredia - 16:

- A. Etnikum srbské - 1 (humoristické rozprávanie)
- B. Etnikum bulharské - 14:
 1. Rozprávky v užšom slova zmysle - 11 (3 rozprávky o zvieratách, 8 humoristických rozprávaní)
 2. Povesti - 2 (poverové podania)
 3. Rozprávanie zo života - 1
- C. Etnikum české na Morave - 1 (humoristické rozprávanie)

Do prehľadu bolo zahrnutých celkove 37 zápisov. Tri zostali bokom, pretože ťažko bolo určiť, do ktorej vrstvy pôvodne patrili; ide o jednu obscénnu anekdotu, ktorá by sa mohla rozprávať kdekoľvek, a dva zlomky poverových podaní.

Uvedený prehľad hovorí sám za seba. Z látkového hľadiska totiž ukazuje pomer tradície a inovácie, lebo celá prvá vrstva reprezentuje tradíciu v tom zmysle, že sa v nej uchovávali sužety, prenášajú cez rôzne etniká a udržiavajú až do dnešných čias. Naproti tomu druhá a tretia vrstva obsahuje inovácie, avšak neraz len inovácie relatívne, pretože na jednej strane sa do slovenského fondu dostávajú látky, ktoré nie sú absolútne nové, ale len vo vzťahu k fondu slovenských presídlencov, na druhej strane samovývoj by bol nemysliteľný bez účasti pôvodnej slovenskej tradície alebo bez infiltrácie z inonárodného prostredia (tieto dve možnosti samovývoja sú zvlášť výrazné na všetkých troch prípadoch poverových podaní a na niektorých rozprávaniach zo života).

Bolo by možné rozvíjať úvahy o celkových proporciách v jednotlivých vrstvách, napr. o tom, prečo sa na prvý pohľad zachovalo pomerne málo pôvodných slovenských rozprávok, prečo sa jednotlivé vrstvy od seba líšia žánrovým zložením, alebo prečo v tretej vrstve vzniká nepomer pri recepcii z jednotlivých etník ap. Na mnohé z týchto otázok sme čiastočne odpovedali v našich predchádzajúcich prácach. Okrem toho ďalšie odpovede ani nie je potrebné uvádzať; napr. je jasné, že veľký počet prevzatých sujetov z bulharského prostredia je odrazom života slovenských presídlencov v ich predposlednej a pre nich najvýznamnejšej fáze, zatiaľ čo zložité spoločenské vzťahy po repatriácii nedovolili - aj v súvislosti so súčasným stavom prozaického folklóru u nás - akceptovať výraznou mierou nové látky.

Naproti tomu považujeme za nevyhnutné ešte povedať, podľa akých kritérií sme roztriedili látky a určili ich provenienciu. Čo sa týka tradičnej vrstvy prenesenej z pôvodnej slovenskej vlasti, bolo pre nás dôležité porovnanie s našim fondom, ako ho máme zaregistrovaný zo zápisov z ústneho podania na Slovensku. Tu sme si všímali predovšetkým to, ako tá-ktorá látka bola konkretizovaná, a z nesporných súvislostí sme robili príslušné závery. V niektorých rozprávkových látkach sa totiž ako integrálne súčasti celkovej tematickej výstavby objavujú veršované vložky, a tu sa varianty získané u J. Markuša niekedy takmer doslova zhodujú so záznamami urobenými u nás. Tak napríklad v rozprávke o ženíchovi v studni (AaTh 440) nachádzame totožnosti so zápisom Sama Czambela z Gemera.

Podanie J. Markuša:

Hara, hara, Haramija,
dočkajže mňa, moja milá!
Dobre vieš, čo si sľubovala,
keď si vodu naberala.

Podanie J. Korenovej,
informátorky S. Czambela:

Heru, heru, Herumia,
otvorže mi, moja milá!
Či vieš, čo si sľubovala,
keď si z jazera živú vodu brala?

Pri posudzovaní látkových inovácií vo fonde slovenských kolonistov sme ďalej vychádzali z rozboru textov, zastavovali sme sa pri jednotlivých reáliách, ktoré sú odrazom života v tom-ktorom prostredí, prihliadli sme zároveň k údajom nášho rozprávkára, odkiaľ látku prevzal (5 rozprávání - 3 o zvieratách a 2 humoristické - z bulharských kníh, zatiaľ čo slovenská tlač mu bola úplne nedostupná), bez povšimnutia nebolo možno nechávať ani lokalizáciu príbehu, hoci tá môže byť sekundárna. Niekedy nebola potrebná ani zvláštna analýza pre stanovenie, ktorému etniku je látka vlastná, ako napr. pri dvoch poverových podaniach o samodivách, s ktorými sa nikde inde nestretávame, než práve na území Bulharska.

Zmienkou o totožných alebo podobných veršovaných vložkách sme sa už dotkli folklórnej poetiky, a tu treba povedať, že pri posudzovaní tradície a inovácií nemožno púšťať zo zreteľa literárny a jazykový štýl. Ostatne aj v iných prípadoch sa stretáva obsahová stránka s formálnou, napr. pri posudzovaní tzv.

anachronizmov, ktoré môžu byť tak obsahového rázu (do jedného tradičného novelistického podania je vsunutý prvok o krvnej skúške), ako aj formálneho rázu (užívanie výrazu esenbák, seriózny, parfumer a i.).

Tradičný až archaický slovenský jazyk, jeho ornamentálnosť v niektorých ukážkach Markušovho repertoára je pochopiteľne v súlade s provenienciou. Stačí len uviesť, že tie isté úvodné a záverečné formuly nájdeme v zápisocho zo Slovenska. Zároveň však, a to dokonca niekedy aj v látkach prinesených z pôvodnej vlasti, sa objavujú nové jazykové prvky, čím sa otázka inovácií posúva zase do inej roviny, takisto ako otázka tradičných črt, keď v látkach z iného etnika alebo vzniknutých samovývojom sa uplatňujú jazykové prvky čisto slovenské, a to aj veľmi starobylé. Obmedzujeme sa iba na jazykové inovácie, ktoré ako také možno posudzovať len pre príslušné časové obdobia, keď slovenskí presídlenci žili alebo žijú vo vnútri jedného alebo druhého etnika. Ako príklady uveďme jazykové výpožičky, ktoré zreteľne vystupujú v prevzatých látkach. Tak z rozprávok J. Markuša môžeme vyexcerptovať výrazy magarec (osol), čoban (pastier), hajde (choď, poď), prevzaté zo srbského prostredia a zachováajúce si až po dnešok svoju životnosť. K nim neskoršie, po príchode do Mrtvice roku 1884, pristupujú bulharské výrazy, ktoré užíva J. Markuš dodnes: samodivy (víly), češma (vodovodný kohút), pazár (trh, jarmok - avšak tento výraz sa vyskytuje aj v srbskom jazyku), predložka za namiesto o, atď. V dnešnom rozprávačskom prejave J. Markuša prevládajú navyše výpožičky z českého jazyka. Je to pozoruhodné, ak uvažíme, že sa J. Markuš presťahoval na Moravu až roku 1957, a to dokonca do obce, kde žijú Česi oproti slovenským repatriantom v menšine. Pochopiteľne, sú to výrazy veľmi bežné, bohato frekventované v každej konverzácii: delník, vesnice, bydlit, kluk, silnice, hríbe, atď. Tieto prevzaté slová si v príslušných tvaroch podržiavajú slovenské koncovky, napr. nasekať húlov (palíc), židlička ap. Sféra jazykových výpožičiek prináleží v prvom rade do lingvistiky, preto po týchto niekoľkých príkladoch sa zastavíme ešte pri jednom inovačnom aspekte, ktorým nahliadneme opäť len na ilustráciu do problematiky funkcií a funkčnosti.

Naznačili sme, že látka prenesená z pôvodného domova si podržiava adekvátnu formu príznačnú pre slovenské rozprávky. Platí to aj pre jednu rozprávku o zvieratách O koze, čo klamala, a o ježovi (AaTh 212 + 2015). Zaujímavé je však, že hneď po tradičnej úvodnej formulí sa objavujú mená detí - Jarko, Zdenička a Robko -, ktoré rozprávkár dosadil až v Jevišovke. Včlenil teda do rozprávky mená svojich vnúčat - poslucháčov, a tak príslušný rozprávkový typ aj stále rozprával. Tým je už vyjadrené, že rozprávka bola určená len deťom a demonštruje sa tým všeobecná tendencia v presune určitých rozprávkových typov či žánrov výlučne k jednej skupine poslucháčov. V iných látkach toto obmedzenie síce nepozorujeme, ale napriek tomu možno zistiť obmedzenie vo funkčnosti. Rozprávanie o samodivách sa nikdy nestalo pevnou a organickou súčasťou repertoáru J. Markuša, lebo látka sa vždy pocítovala ako cudzia a niekedy dokonca cudzia látka do rozprávkového fondu aktívne neprenikla, jej funkčnosť bola teda nulová, a príbeh rozprával po prvý raz až pri našom výsku-

me; platí to predovšetkým pre jednu z verzií o laickom farárovi (porov. AaTh 1825):

"V ednej dedine v Bulharskej nemali kňaza. A tak ednoho, čo bol ako tajomník, ako pokladník, spravili kňazom. Ale bugarskie tradície boli prísne. On nedovolil ľuďom, aby jedli masť. Mali takie určenie doby v roku, keď postili. Ale von jedol, tak bol tlustý. No a ľúbil rybu chytať a piecť. Keď videl, že volakde sa ryba praží, tak tašol. Pekný vinohrad mal, všetko pekné. Volali ho pop Lozan.

Raz išol z ednyho jarmoku a išol popri ednych pastvinách. A tam videl pekné žriebä. Tak von sa spýtal, čie je to žriebä, že by ho kúpil. Ale ten gazda ho nechcel predat, lebo že decko bude plakať. Tak ten kňaz vzal to žriebä, ukradol ho a schoval do kostola. A ten gazda hľadal to žriebä, dal ho aj z domu do domu četníkmi hľadať, ale žriebä nebolo. No a ľudia počuli, že žriebä je v kostole. Tak ho tam okrstili, mysleli, že je to nejaký kňaz - čert.

To som čítal z bulharskej knižky, ale nerozprával som to ani tam, ani tu."

Tieto závery však nie sú jediné. Prozaický folklór bulharských Slovákov, reprezentovaný rozprávkami Jozefa Markuša, nám poskytol možnosť vidieť vzťah tradície a inovácií za úplne osobitých podmienok, ktoré vytvára život vo vnútri inonárodného slovenského etnika. Akoby sa nám pred očami objavil paradox: na jednej strane lpenie na tradícii, na tradičnom obsahu a tradičných formách a na druhej strane schopnosť prijímať nové podnety od svojich susedov alebo stavať na novom, samostatnom základe. Poznamenali sme, že táto samostatnosť je len relatívna a takisto relatívne sú aj uvedené inovácie. Relatívnosť tohto druhu je síce pozorovateľná pri štúdiu interetnických vzťahov vôbec, ale zvlášť markantne sa prejavuje pri analýze folklóru národných menšín.

Z toho tiež vyplýva, že pri štúdiu folklóru bulharských Slovákov vystupujú pred nami z hľadiska tradície a inovácií zvláštne črty, ktoré na celonárodnom území nie sú také viditeľné, ale napriek tomu sú všeobecné, lebo ich môžeme zaregistrovať aj pri skúmaní iných národných menšín. Napríklad iste nie je náhodné, že pri výskume českej menšiny v rumunskom Banáte boli zistené vplyvy srbského jazyka ako v našom prípade, a všetky výrazy, ktoré sme uviedli ako srbské, nájdeme zhromaždené dokonca v jedinom rozprávaní. Okrem toho naše špeciálne príklady môžu mať vo svojich dôsledkoch špeciálnu platnosť ešte v inom zmysle. Napríklad všetky inovácie, o ktorých sme hovorili, nemôžeme klásť na jednu rovinu, lebo ich povaha a význam sú rôzne. Niekedy spôsobujú zmeny vcelku nepatrné (kvantitatívne inovácie v podobe jazykových výpožičiek alebo niektorých slovných anachronizmov), inokedy inovácie zasahujú výraznejšie do tematickej výstavby (obsahové anachronizmy), až konečne máme pred sebou už odlišnú kvalitu v podobe nových alebo prevzatých podaní.

Napriek "reprezentatívnosti vzorky", ktorú sme zvolili, nesmieme zabúdať práve na individuálne, subjektívne črty v prejavocho jednotlivých informátorov.

Tým chceme zdôrazniť, že ani zďaleka u všetkých rozprávkárov medzi bulharskými Slovákami by sa neprejavil rovnaký pomer medzi tradíciou a inováciami a že niekto by položil väčšiu váhu na tradíciu a iný zase na inovácie - ostatne pri našich výskumoch sme mohli zaznamenať i odchýlky tohto druhu. Nechceli sme však dôpodrobna vyčerpať všetky možnosti, ktoré vyvstávajú pri skúmaní tradície, ale obrátiť pozornosť na niektoré stránky, a to i neraz neobvyklé, a tým naznačiť zložitost' problematiky.

Týmto príspevkom, ktorý je vlastne sumarizáciou predchádzajúceho štúdia, robím len prvý krok k zoznámeniu sa širšej verejnosti s folklórnou prózou bulharských Slovákov a k jej vedeckému zhodnoteniu. Naše tri prieskumy - dva v Bulharsku a jeden u slovenských reemigrantov - boli iste užitočné. Spracované výsledky prispievajú nielen k zoznámeniu sa s folklórnou prozaickou tradíciou bulharských Slovákov, ale aj k poznaniu národných črt slovenskej ľudovej kultúry a ich medzinárodných zväzkov. Bude však potrebné vo výskume pokračovať najmä kvôli spresneniu doterajších pozorovaní a vyvarovať sa apriorizmom o charaktere tradície bulharských Slovákov, ktoré sa po krátkych návštevách chtiac-nehtiac vnucujú.

Použitá literatúra

1. Aarne, A. - Thompson, St.: The Types of the Folktale. FFC 184. Helsinki 1964 (skratka: AaTh).
2. Czambel, S.: Slovenské ľudové rozprávky. Bratislava 1959.
3. Gašparíková, V.: Tradícia a inovácia v prozaickom folklóre Slovákov v Bulharsku. In: Československé prednášky pre VII. medzinárodný zjazd slavistov (Varšava 1973), s. 321-329.
4. Gašparíková, V.: K súčasnému stavu prozaického folklóru Slovákov v Bulharsku. In: Slovenský národopis 23, 1975, s. 326-336.
5. Gašparíková, V.: Contacts of Slovak Folk Prose with the Balkans. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le IVe congres de l'Association internationale d'études du sud-est Européen. Praha 1979, s. 411-429.
6. Hrozienciík, J.: Slováci v Bulharsku. Martin 1985.
7. Jech, J.: Kultura rumunských Čechů - Lidové povídky. In: Český lid, 49, 1962, s. 161-172.
8. Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868-1928. Sofia 1929.
9. Krzyżanowski, J.: Polska bajka ludowa w układzie systematycznym I-II. Wrocław - Warszawa - Kraków 1962-1963 (skratka: Krzyżanowski).
10. Máchal, H.: Náskres slovanského bájesloví. Praha 1891.
11. Michalko, J.: Naši v Bulharsku. Myjava 1936.
12. Moszyński, K.: Kultura ludowa Słowian. Praha I, II/1, II/2 1967-1968.
13. Sirácky, J.: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Bratislava 1966.
14. Sirácky, J. a kol.: Slováci vo svete. Martin 1980.
15. Svetoň, J.: Slováci v európskom zahraničí. Bratislava 1943.

UKÁŽKY PROZAICKÉHO FOLKLÓRU SLOVÁKOV V BULHARSKU

1. Líška a vrana

Raz vrana našla kúšтик masa. Vyletela na strom a líška zospodku vraví vrane:
"Ej, pekná vrana! Keď tak na teba hľadím, aká si krásna, aká si pekná a múdra, ty by si mohla byť aj kráľovna. Len keby si mala hlas dobrý!"

Vrana skvákla, aby líška počula, aký má hlas. A maso spadlo. Líška ho vzala a povedala:

"Hm, vrana, ty by si mohla byť kráľovna, ale keby si mala aj pamäť!"

2. Medveď a líška

Medveď a líška siali rož a potom repu.

No tak zobrali sa medveď a líška a sa nahovorili, aby zorali tam voľáky kúšтик zemi a aby si nasiali rož. No a líška ako líška, chytrá, vravela medveďovi:

"Vieš ty čo? Ja zoberem hornu a ty vezmeš dolnu."

"No," vraj "dobre."

Líška si zožala, zobrala rož a medveďovi zostala slama. Hrabal medveď v tej slame, hrabal, ale nič nenašol.

Na druhý rok vravel líške:

"Vieš ty čo? Teraz ja vezmem hornu a ty vezmeš dolnu."

No a ona, že dobre. Na druhý rok nasiali repu. Líška vyhrabala repu, zobrala všecku medveďovi a jemu zostali len listy. Medveď hrabal v listoch, hľadal, ale zas nemohol nič nájsť.

3. O Tóde

Kde bola, tam bola, bola raz papierová zem a prehodilo mňa aj vás všetkých sem na túto zem.

V ednej dedine boli tri diovke. Z nich ena sa volala Tóda. Diovke chodievali na sedenku - to tak pradávali voľakedy - a chodili k nim traja čelaníci. Ale naveky tí traja čelaníci zmizli. Pekní boli a nevedeli, skade boli.

Tak raz tá Tóda, čo napriadla, namotala po dva večere, tomu jej frajerovi to zakvačila tuto na záda a po tej nitky poslala potom za nima. A oni vám mali v lese, alebo kde to už bolo, takú propasť a do tej propasti oni zišli. A ona tam videla, že oni tam robili z človečích hlavov takie tanieri a z človečích

kostí robili píšfale a takie všeliakie veci. A ona to voľakde poviedala. A tí prišli raz za ňou:

"Tóda, povedz, čo si videla, keď si za nami chodila, lebo ti zomrie otec."

"Keď zomrie, tak ho pochováme", ona vraví.

A skutočne zomrel otec. No a o pár večerov zas prišli.

"Tóda, povedz, čo si videla, keď si za nami chodila, lebo ti zomrie mater."

"Keď zomrie, pochováme ju."

Tak stálo sa to isté a aj ju pochovali. Zas prišli a vravia:

"Tóda, povedz, čo si videla, keď si za nami chodila. Lebo ak ni, zomrie ti sestra."

"Keď zomrie, pochováme ju."

A tak opakovali. Aj brat zomrel. Tak prišol šór na ňu.

"Tóda, povedz, čo si videla, keď si za nami chodila, lebo zomrieš ty."

A ona potom už poviedala susedom:

"Ja zajtra zomriem. Ale ma cez dvere nevyneste, ani cez oblok, ale popod prah pri dverách. Vykopte dieru a tade ma vyneste. A po ulici ma neponeste, ale cez dvory."

Ale ona to nechcela vysvetliť.

No a oni už prišli po pohrebe a vravia tým prahom:

"Prahe, niesli stato mŕtvolu?"

"Neniesli."

A oni ju nemohli zaveľa nájsť. A na jej hrobe vyriasla edna pekná kvetina. Keď našli ten kvet, tak si ho odtrhli. A keď eden ten kvet pobozkal, tak stade vybehla edna pekná, šikovná diovka. No a tak si ju eden z nich zobral. Robil svadbu bohatú, zabil kravu rohatú, na tej krave bol aj zvoniec a pohádky je koniec.

4. Osud

Boli edni Iudia a nemali detí. A Iudia, keď nemajú deti, majú žiadosť za deti. Ale bohatí boli veľmo. Po čase sa im narodil edon chlapec a oni od veľkej radosti všetko to ich bohatstvo zaslúbili tomu chlapcovi. No ale keď to bohatstvo zaslúbili tomu chlapcovi, počlo klesať, počlo prepadávať a prepadávalo. A keď chlapec dožil osemnásť rokov, ostali takí chudobní, že sa museli zjednať za pastírov kravy pást. Ale kravy počli dochnúť, a tak ich aj stade vyhnali.

No tak šli do druhej dedine a tam sa zjednali svine pást. Ale aj tam počli svine dochnúť. No teraz už čo? Aj stade ich vyhnali.

Edon večer si ľahli a nemajú čo večerať. Zhovárajú sa a vravia:

"Akí sme my boli bohatí Iudia, kde čoho sme mali, čo sme ani o všetkom nevedeli a ako sme slúbili, že to dáme nášmu decku, všetko nám prepadlo a dneská, ľaľa, ako sme vyšli, že ani nemáme čo večerať. Vypravme dieťa do sveta, nach si tájde hľadať šťastia."

No tak oni aj spravili, povedali chlapcovi, ako je, tak je.

Tak chlapec išol, išol na západ, išol, išol, išol horami - dolami. Vtom cupol za ním s edným gajdámi, sretol ho edon starý človek. A vraví mu:

"Kde tájdeš, synak?"

On sadol a porozprával:

"Ja som bol bohatých rodičov syn. Moji rodičia sa na mňa veľmi tešili, všetko zaslúbili mne. A ako to mne zaslúbili, všetko počlo klesať a moji rodičia až potiaľ ochudobneli, že sa nemôžu ani užívať."

Starý mu vraví:

"Hľaď, tuto touto cestou pôjdeš, tak trocha do kopčoka. Keď výndeš na vrch, cesta sa delí na tri. Dve cesty sa pretlačenie a edna je taká, len čo sa pozná, že je cesta. A keď pôjdeš trocha, tak budeš počuť, ako sekera seká drevo. Po tých úderoch tej sekere pôjdeš a tam edon starý človek robí. Ništ mu nepovieš, len sa mu pokloníš. Keď sa ťa spýta, tak mu odhovoríš."

Tašol on tam, ušol hor a počuje, ako sekera seká drevo, edon starý človek tam seká drevo.

"Dobrý deň, starý človek."

"Dobrý deň, chlapče."

Chlapec si sadol a starý robil. Zmrklo sa a starý vraví chlapcovi:

"Chlapče, zmrklo sa!"

"Zmrklo sa, starý otec!"

"Tak pome hľadať, kde budeme nocovať!"

"Pome!"

Išli oni, išli a starý zastal.

"Počúvaj! Počuješ voľačo?"

"Počujem!"

"Čo?"

"Huďbu."

"No, tam bude mesto. Pome tam, prenocujeme!"

Tašli tam, zišli do hostinca, starý objednal dve postele, jedlo. Navečerali sa a ľahli si spať. A v noci chlapec počuje hlas.

"Nám sa narodilo dvetisíc detí tej noci, akô bude ich šťastia?"

"Ako my tej noci, tak oni celý život."

No dobre. Starý ráno vstal, kúpil jedlo a išli do lesa. Starý robil, chlapec sedel. Večer sa zmrklo, starý zas vraví:

"Chlapče, zmrklo sa."

"Zmrklo sa, starý apa."

"Pome voľakde hľadať, kde prenocujeme!"

"Pome!"

Tak šli. Starý sa spytuje:

"Synak, voľačo počuješ?"

"Počujem psov štekať."

"Tak tu bude dedina, pome tam!"

Išli. Prišli do tej dediny a na kraji bývali chudobní ľudia. Tak sa pýtali na nocľah. Ale vyšol gazda z domu a vraví:

"Čo nejdeš k susedovi, sused je bohatý človek?! Tam lepšie prežijete. My sme chudobní, nemáme vás ani kde uložiť."

"Kde môžete, tam nás uložte, ale my chceme u vás spať."

No tak ich pustili dnu. Mali varenú šušovičku len tak s vodičkou a povečerali. Potom im popravili na zem, dali im také deky a spali. V noci chlapec počuje krik:

"Nám sa narodilo tej noci tritisíc detí, akô bude ich šťastia?"

"Ako my tej noci, tak oni celý život", starý odpovedal.

No ráno vstali. Tá gazdiná tam mala voľačo kukuričnô upečenô, dala im do kapsičky cesnek a cibuľky a išli. Starý počal robiť, robí a mladý sedí. No a keď sa zmrklo starý vraví:

"Chlapče, počme voľakde, kde budeme nocovať!"

Išli.

"Počuješ voľačo?"

"Nie, nepočujem!"

Išli tam na ten bok.

"Nepočujem."

Išli na druhý bok.

"Nepočujem."

Tak si ľahli tam lační, smädní v lese spať. O polnoci zas počuje:

"Nám sa narodilo tej noci štyritisíc detí, akô bude ich šťastia?"

"Ako my tej noci, tak oni celý život!"

Ráno sa rozvidnilo a starý vraví:

"Chlapče, ty si už tri dni strávil pri mne a ja som sa ťa nepýtal, začo si prišol a ty si mi nič nepovedal."

Tak mu chlapec porozprával, že bol bohatých rodičov syn, ako nemali detí, ako ochudobneli, keď všetko dali na jeho meno zapísať, že všetko prepadlo a už sa nemôžu užívať. Starý mu vraví:

"Vieš ako sme boli prvý večer?"

"No dobre, tam sme sa najedli."

"A druhý večer?"

"To už bolo horšie."

"A tej noci?"

"Veľmo špatne."

"Ty si narodený v tretej večer, ty nemáš nič, ty nemôžeš mať šťastia. Pôjdeš týmto chodníkom hore cez les, tam je dedina. A keď budeš vchádzať do dediny, tak potkáš alebo sretneš diovku, pôjde na vodu. Ona je dosť špatná, dosť škaredá, ale je narodená v prvý večer, tak je bohatá. Prihovor sa jej a premluv

ju, aby ste sa zobrali. Ona pôjde za teba. Ale ništ nebudeš písať na tvoje meno, všetko bude naj len ženino."

Tak on aj spravil. Išol, sretla ho tá diovka, prihovoril sa jej a aj sa zobrali. Ona bola rada, že takého pekného muža mala. Mali pole a keď išli do poľa, zobrala mu naveky bedňu piva. A on len sedel, ležal, jedol a pil. A ona bola s delníkmi. No a tam mali nasadenie stromy a von si spravil takú hintov a tam ležal. A išol Pán Kristus aj svatý Peter. A von len leží. Pole veľké, robili, boli žne. A tí vravia:

"Čie je toto obilia?"

A von vraví:

"Moje."

Oni hľadia, narodený v tretí večer a takô obilia by mal, takô bohatstvo, to nemožno. Iba tí odišli a žena uteká a vraví mu:

"Obilia horí!"

On vraví:

"No keď horí", on myslel, že od slnka, že preziera, "zajtra vezneme ešte viac delníkov."

"Ni tak, horí s ohňom!"

Už mu zišlo na rozum. Uteká k ohňu a on vraví na to zhorenô:

"Potiaľto bolo moje a toto je ženino."

Oheň zdochol, zahasol.

No a potom on išol aj rodičov si zobrať ta. Ale všetko bolo na tú ženu, lebo ona bola rodená v prvý večer. Zato teraz edni ľudia sú šťastní a edni sa nešťastní. Tí chudáci, čo sa narodení v tretí večer, tretú noc, tí sa nešťastní.

Pohádke je koniec.

5. Bieda

Bol edon bohatý človek. Mal les a v lese mlyn, drevený. Neboli steny, drevený bol. Von mal dvoch chlapcov doma a chodil na poľovačku po tom lese. A keď išol na jeden bok do lesa, edna kukučka za ním kukala:

"Povedz, kedy chceš, nak ti dám trápenia v živote. Či keď si mladý alebo keď budeš starý?!"

A von nechcel. Prišol domov.

Na druhý deň tašol na ten bok. Zas tá kukučka za ním, že:

"Povedz, kedy chceš, nak ti dám trápenia? Na mladie letá, lebo na starie?"

Ale on nechcel, ništ jej nepovedal. Prišol domov, vraví žene:

"Žena, edna kukučka včera za mňou, dneska za mňou kuká, že kedy chcem trápenia."

A ona mu vraví:

"Keď pôjdeš dneská, tak povedz, že na mladie časy. Ľahšie to zneseme."

No tak on poviedal, že na mladie časy. Keď von prišol domov, mlyn zhorel, polovica hory zhorela. No čo budú robiť? Ostáli chudobní na holej zemi. Nuž, že si pôjde hľadať robotu do susednej dediny cez potok. No tak idú cez potok, aj tie decká vedú s sebou. Boli takie malé. No tak von nahal jedno dieťa na tom boku a ženu vzal za ruku a jedno dieťa na onô, na chrbát, a idú cez potok. Ale žena počla kričať v potoku, že ju vezne voda. On držal vodu a ženu, dieťa sa mu zošuvlo z chrbta dolúka. Spadlo do vody a tašlo dolu vodou. Kým on ženu vyviedol na ten bok, prišol vlk a vzal to druhé dieťa. Tašol s ním. Čo teraz? Nešťastia, no. Už ani detí nemajú.

Tak tašli na edon majer hľadať robotu. Prišol k nim farmár a vraví im:

"Čo ste prišli?"

"Hľadať robotu."

"No gazda je v susednej vesnici, on za chvíľu príde. Ale sa vás bude pýtať, kto ste vy. Či ste brat a sestra alebo ste muž a žena."

A ona vraví:

"Povieme, že sme brat a sestra. Lebo keď povieme, že sme muž a žena, bude sa báť, že mu budeme kradnúť, lúpiť."

Prišol gazda a že:

"Čo ste prišli?"

"Robotu hľadať."

"A akí ste?"

"Brat a sestra."

"Ste slobodní, aha. Tak vieš čo, ja si tvoju sestru vezmem za ženu a tebe dám robotu tu na majeri."

Žena je ako peniaz, do každej peňaženky môže byť. Žena sa prilepila k tomu a von čo? Von tašol svetom, kde ho oči viedli.

O pár rokov prišol on na ten majer, že čo tá jeho žena tam robí. Ako schádza do majera, ona ide, už ju viezli na hintove. On už bol zariasol, roztrhanie šaty mal. A ona, keď ho zazrela, povedala:

"Kde chodíš?!"

"Ale, kde chodím?!"

"Môj muž dva týždne žil a toto ostalo naše. Tak hajde!"

Dala ho razom do poriadku, oholili ho, okúpali, ostrihali, okúpali a potom išli mlátiť. A keď išli mlátiť, prišli tam aj dvaja chlapci. Lenže som kus prepustil. Toho chlapca, čo ho voda vzala, chytili rybári a odchovali ho. A toho, čo vzal vlk, zas chytili čobani a ho odchovali. Tak prišli aj tí chlapci na tú mlatbu a sa zbili. Zbili sa tí chlapci a edon vraví druhému:

"Čože si myslíš, mňa voda nosila a som sa nebál. A teba sa budem báť?"

A tí druhí počúvali.

"A mňa vlk nosil a som sa nebál. A teba sa budem báť?"

"Ach, to sa naši chlapci!"

Hneď zobrali chlapcov, tašli k lekárovi, aby vyslezel krv. A skutočne jej deti sa! No a potom mlátili a keď omlátili, tak spravili hostinu bohatú, zabili kravu rohatú. A tí mladí možno ešte žijú, ale tí starí už zomreli.

6. O Cigánovi a farárovi

Raz boli na poľovačke Cigán a tentoka farár. Cigán kopal krumple a farár šiel na poľovačku. Farár videl zajaca, vzal pušku a zajaca zabil. A Cigán zdvihol motyku a vraví:

"Ja som zajaca zabil!"

Zajaca upiekli a farár vraví:

"Komu sa najkrajší sen bude snívať v noci, ten zje zajaca."

Tašli a ľahli si.

Ale Cigán sa vrtel, vrtel kolo šparherta a zajaca zjedol. A ráno, keď už vstali, farár vraví:

"No Cigán, čo sa ti snívalo?"

A on že:

"Ale, pán farár, vy taký veľký človek a čo ja Cigán budem rozprávať najdrov?!"

Farár vraví:

"Ej, taký pekný sen sa mi sníval, že som bol na nebi."

A Cigán vraví:

"Ale, pán farár, ja som hútal, že sa už z toho neba nevrátite a som zajaca zjedol."

Tak farár zostal prekabátený.

*

Cigán bol pri farárovi a tam sa učil. Cigán vraví:

"Ej, pán farár, ja zomriem!"

A pán farár mu vravel:

"Komu zadok vychladne, ten zomrie."

A cigán vraví:

"Ej, pán farár, mne zadok vychladol."

A kope si on jamu a farár vraví:

"A ty, čo si blázon, čo kopeš tú jamu?"

"Ale, pán farár, mne zadok už vychladol, tak zomriem a kopem si za živa jamu."

A farár vraví:

"Nože si ľahni na cestu!"

A farár zobral bič a keď mu nabil na zadok, tak mu ostal teplý. A farár mu vraví:

"No už teraz sa neboj, že zomrieš, už je zadok teplý!"

7. O Klama-Palkovi

Žila jedna mama so synom a volal sa Paľko. A veľmi ľúbil klamať. Tak všetci ho volali Klama-Paľko. No a chudobní boli. A on si vraví mame:

"Vieš ty čo? Ja pôjdem a kúpim si jedného koňa."

Mali trochu peňazí, našol a kúpil si koňa. A ostalo mu voľakeľko dukátov. Dobre. Ale prišli tam aj druhí, tiež hľadali koňa a on na nich zavolať:

"Poďte, ja mám koňa na predaj! Poďte, ja mám koňa na predaj!"

Ale vopredok odišol a pichol koňovi do riti, do zadku, dva-tri dukáty. No a keď prišli tí ľudia tam, videli, že koň sere dukáty. Tak vraveli:

"Ej, Paľko, čo ty máš za koňa!"

"Veď vidíte, akýho mám ja koňa! Môj koň sere dukáty!"

"No a čo, keby si nám ho, Paľko, predal?"

"On nie je za predaj."

"No ale predaj nám ho, Paľko!"

"No nie je za predaj!"

Potom už naveľa, naveľa dali mu jednu kapselku dukátov a zobrali koňa.

A on vraví:

"Viete čo, vy koňa zoberiete, ale edon týždeň ho zatvoríte do konici, ale vo-
du mu nedajte, ani žrať mu nedajte ani k nemu nuká nezídte. Lebo ak zídete
k nemu, nebude srať dukáty!"

No a edon týždeň keď nezišli k nemu, koň zdochol. No a už keď prejšol týždeň,
išli otvoriť dvere. Koň zdochol a spadol popri dverách, ani dvere nemohli
otvoriť. Střčali, střčali a ten najstarší brat - lebo oni boli traja bratia -
vraví:

"Ej, bratia; ale ten koň nám nasral veľa dukátov, nemožno ani dvere otvoriť!"

Keď vystavili dvere, čo vidia? Koň zdochnutý! Vravia:

"Ej, Klama-Paľko, to ti neodpustíme. Oklamal si nás!"

Tašli oni zas k nemu, ale on vedel, že prídu. A mal jednu píšťalku a edon me-
chúr mal tak z prasata. Ten buben nadúchal, naplnil ho s krvou a vravel si
mame:

"Viete čo, mama? Položite si ten buben douka pod šatu a tí keď prídu, ja
začnem na píšťalky písať a vy začnite tancovať. Ja sa budem s vami vadiť
a pichnem vás nožom do toho bubna a vy spadnite douka ako zomrieta. Keď začnem
na tej píšťalky písať, vy stanete a začnete tancovať, ako že ste ožili."

Prišli bratia nuká:

"Ej, Klama-Paľko, ty si nás oklamal, prišli sme ťa vziať, my ti to neodpustí-
me!"

"Len počkajte, nach si tuto na tej píšťalky popískam."

Začal on písať na píšťalky, mama mu začala tancovať, von sa nahneval voľačo,
našol s nožom a pichol ju do toho mechúra, do toho bubna. Z toho vystrykla krv
a mama mu spadli douka. A bratia mu vravia:

"Joj, Paľko, čo si ty spravil, veď si si ty mamu zaklal."

"Ale nič je, nebojte sa!"

A on začal zas písať na tej píšťalky, mama skočila a začala tancovať. A oni, keď videli tú píšťalku, vravia:

"Ej, Paľko, čo zoberieš za tú píšťalku? Predaj nám ju!"

"Ej, nepredám ja ju!"

"No predaj nám ju!"

"Ak mi dáte ešte jednu kapseľku dukátov, tak vám ju dám."

Dali mu oni kapseľku s dukátmi a on im dal píšťalku. Tašli oni domov. A teraz najstarší brat vzal píšťalku a začal písať. Vraví, že nech žena začne tancovať. Žena nechcela tancovať a on vzal nôž, pichol ju, zaklal ju. Začal písať na píšťalky, pískal, pískal a žena nestála.

A ten stredný brat vraví:

"Ty nevieš ako, daj mi, nach ti ja pokážem!"

Tak vzal von píšťalku a aj von si zaklal ženu, aj jeho žena zomrela.

A ten najmladší vraví:

"Vy neviete ako, dajte mne!"

Všetci traja si zaklali ženy. A Paľko už vedel, že s tým dobre neprejde. Tak si dal spraviť truhlu a ľahol si do nej. Vraví mame:

"Vieš ty čo? Ty, keď sem prídu, začneš nariekať. Lebo oni ma budú chcieť vziať. Ale ty necháš vrchnák zachlopený a nahaj len toľko, že nach si strčí nos nuká. Neodchlopíš vrchnák, nach ma nevidia."

No a tí už išli. A mať narieka, že Paľko zomrel. A tí vraveli:

"Už neveríme Paľkovi!"

A ona vraví:

"No ako neveríte, poďte zavoňať, veď už smrdí Paľko."

A tašol najstarší brat. Strčil nos tam do dierky a Paľko mu s nožíkom odrezal kúšтик nosa. Ten sa chytil za nos a začal utekať voka. Ten stredný vraví:

"Hádam veľmi smrdí, keď brat uteká voka. Musí veľmi smrdieť."

Strčil si aj von nos do dierky, aj tomu odrezal nos. Aj ten ušol von. Potom aj ten tretí si strčil nos do dierky, aj tomu odrezal kúšтик nosa. Tašli si oni a Paľko už vedel, že s dobrým neprejde. Prišli oni zas:

"Ej, Paľko, už teraz ti to neodpustíme."

Tak ho zobrali do jedného vreca a to išli hodiť do jednej rieky. A on začal nariekať v tom vreci. Oni tašli hľadať, kde je hlboká voda, aby ho ta hodili. No a bol tam jeden kraviar a pásol kravy. A ten vo vreci začal plakať, že:

"Chcú, aby som bol kráľom a ja nechcem. Zato ma chcú zatopiť!"

No a ten kraviar vraví:

"Keď ty nechceš, hybaj ty ku kravám a ja zindem do vreca, ja budem kráľom."

No a Klama-Paľko mu vraví:

"Odviaž mi vrece a ja idem von."

On odviazal vrece, Klama-Paľko vyšol voka a ten kraviar zinšol do vreca. Klama-Paľko zaviazal a sa schoval. Tí prišli, zodvihli vrece a ten kraviar kričal tam:

"Ja chcem byť kráľom! Ja chcem byť kráľom!"

Tí mysleli, že ten už zošalel, že sa už pohol z rozumu. Tašli, hodili ho do vody a zatopili.

O chvíľu sa vracajú a vidia, že Klama-Paľko vedie celú stádu kráv, lebo vzal tomu kraviarovi kravy. A vravia:

"No, Paľko, však sme ťa teraz zatopili, skade si tie kravy zobral?"

"No a veď jesto tam ich vo vode veľa, vy ste nevideli, keďko kravov tam jesto?"

A oni vravia:

"Ale kdeže jesto?"

"No viete, tam v tom hlbokom mieste keďko kráv jesto!"

"Tak poď nám pokázať, kde my pôjdeme?"

Tajšol Klama-Paľko s nima, tajšol, kde je najhlbšia voda. Hodil sa ten najstarší, začal sa topiť. A keď sa človek topí, tak vyskakujú bublinky horka. A ten sredný brat vraví:

"Ej, brat už veľa kravy zahnal, počkaj, nach mu idem pomôcť, lebo ich nemôže vyhnať. Hodil sa aj on do vode a zatopil sa.

A ten tretí vraví:

"Počkaj, pôjdem ja pomôcť bratom, lebo oni misia mať veľa kravy, nemôžu ich vyhnať."

Hodil sa aj von a zatopil sa.

Potom Klama-Paľko si tašol domov a zobral si aj kravy. A žili, žili a žijú aj doteraz, ak nepomreli.

8. Traja poľovníci a holub

Boli traja poľovníci. Tašli raz do poľa a zastrelili jedného holuba. A boli traja, nuž ako že ho rozdelia. Tak povedali, že kto bude najkrajší svon snívať, že ten zje holuba.

No dobre. Ľahli si spať. Ale dvaja boli s bradou a edon bez brady. Ten bez brady si ľahol a si spí pokojne a tí dvaja mudrujú, ako ho oklamú. Až ráno ustali od hýtania a zaspali. A ten sa ráno zobudil, zobudil aj jich a tí vravia:

"No aký svon sa ti sníval?"

"Ale veď ja sa s vami nemôžem rovnať, povedzte vy!"

Oni začali rozprávať. Jeden hovoril, že:

"Ja som sa stal zlatým koňom a na krídlach som vyletel do neba. Tam ide na mňa jeden tátoš, sadol na mňa a ušli sme do neba."

A ten druhý vraví:

"A mne sa snívalo, že ty si bol tutoka a stal si sa zrazu kôňom a ja som sedol na teba a sme šli do neba."

A ten tretí v noci vstal, zjedol holuba a vraví:

"A ja som vás videl, že ste uleteli do neba a som hútal, že sa nevrátite, tak som holuba zedol."

A oni odchlopili pavničku a videli tam len samie koštiale z holuba.

9. Hrušky

Edon išol cez pole a mal hlad. A našol edon strom. To boli tie planie hruške napadanie. Tak sa najedol a poviedal si:

"Ale som sa dobre najedol! Ale tieto ostatnie očúram. Kto príde, bude mať očúranie hruške."

No a ľahol si spať. Ale ako spal, vyhladol. A vom rovno k tým hruškám:

"Táto je oštatá, táto je ni. Táto je oštatá, táto je ni!"

A keď už posledná ostala poviedal:

"Ani táto je ni oštatá!"

A aj tú zedol.

10. "Jozefe, Jozefe, prišli anjelé po tebe!"

Edon sa robil veľmi svatým a vždy vravel žene:

"Žena, ja už pôjdem za živa do neba!"

Aj kamarátom vravel, že on pôjde za živa do neba. No dobre. A tu sa raz štyria kamaráti zhovorili, vzali si bielu plachtu z posteli a tašli. Volajú na oblok:

"Jozefe, Jozefe, prišli anjelé po tebe!"

A žena:

"Už sa tu!"

"Už prišli po mňa, ja už idem."

"No len choj, choj!" žena mu vraví.

Tajšol. A tí sa obliekli do bielych plachtov, aby ich nepoznal. Prestreli plachtu.

"No, Jozefe, hajde!"

Ľahol si do plachty a už ho vzali. A nesú ho. Tam u nás jesto popri každom dome veľké bary. Ale široká cesta je tam. A keď ho capili, vykdyli ho z tej plachty do bare a poutekali, tajšli. A jeho nahali v bare. Tašol on do neba! A prišol domov.

"No čo je? Si sa vrátil?"

Už neviem, čo jej vravel, ktohovie, to som už zabudla.

To sa skutočne stalo, to je pravda!

11. Zakopaný poklad

Ale ja vám poviem skutočnú príležitosť o zakopaných pokladoch.

Tam u nás v Bulharsku v okrese Pleven je edna dedina Brestovec. A tam v tom kvartáli, kde mali vinohrady, tam bol veľký orech. Veľký strom orecha. A veľa ráz tam udieral hrom. Teraz ako sa stálo družstvo, tak tam robila skupina ľudí, ženy aj chlapi a počlo pršať. Tak žišli tam pod ten orech, aj sa zachránili od tej vode. Ale vtom zahrnelo, blyslo sa, udrel hrom a tak tridsať osôb tam zabilo. A potom už na to povedalo sa, že tam voľačo misí byť. Tak išli tam kopat a keď kopali, tak tam našli hromadu zlata. A to zistili, že keď Turci opúšťali Bugársku, že tam bola zakopaná voľáka banka. Lebo toho tam veľa našli. A že to zlato priťahuje hrom.

12. Dievka na cintoríne

Stará mama nám rozprávali, že bola voľáka diovka. A že vravela, že sa ona nebojí. A oni jej vraveli, že v cinteríne máta. A ona že vravela, že sa nebojí. Tak sa mládenci s ňou obzaložili, že o dvanástej ona pôjde do cinterína a tam na voľáky hrob že pôjde. Tak ona aj išla do cinterína o dvanástej. A na tom hrobe že videla voľáku plachtu prestrietu. A ona tú plachtu zobrala a tašla si domov. A potom že ju chodilo mátať druhý večer, na tretí a že jej to naveky vravelo:

"Daj mi moje, čo je ni tvoje! Daj mi moje, čo je ni tvoje!"

A ona potom tú plachtu odniesla do toho cinterína a že tam pri hrobe aj spadla a zomrela.

To som počula, to nám rozprávali stará mama.

13. Zmok

O zmokovi to takie starie babičky rozprávajú. Keľko to bola pravda, to neviem, ale že kto chcel mať zmoka, tak že si od čiernej sliepky, keď prvô vajce zniesla ako prvôska, vzal vajce, položil si ho pod pázuchu a tam ho nosil, kým sa vyliahlo. A že z toho sa potom stal zmok. A že to bolo voľáko kura. Ktovie, aké už bolo, ja som to nevidela, ani nechcem ja takie veci, len to starie baby rozprávajú. A že to sa pýtalo:

"A čo vám donesiem? Čo vám donesiem?"

A keď mu povedali: "Dones peňaze alebo dones to, lebo to," tak im toho nanesilo plnú izbu, kým mu nepovedali, že dost. A keď chceli, že by sa odpútil, tak mu dali riečicu a povedali:

"Choj na vitok a nos homok!"

(Vitok je rieka a homok riečica).

Tak že sa potom pretrhol. U nás to volali maruša, tu to volajú vitok. No tak! Kdeže môže vođu v riečici nosiť, nemôže. A že sa pretrhlo a zdochlo, hát. No keďko je pravda, to ja neviem. Ale vyzeralo to ako voľákô kura. Ale že sa vedelo spraviť na všakovô.

*

To moja matka zas tak rozprávali, že tam v Nadlaku, skade oni boli, že tam bola voľáka gazdiná a že aj ona mala toho zmoka. No a tam edna taká devojná dievka, nevydaná, keď už voľačo navarili a šli jesť, ona najki nahala prvô a zanesla na paláš. Ale nikto nevedel, že kde to nosí a čo nosí. Len raz zbadali, keď mu niesla jesť, že taký káčer vyšiel voká. Vše káčer, vše taký chlapček. Či ja viem aký, ale nerobilo to nič.

Edon raz odišla stará voľakde a nevesty ostali doma.

"Choď ty na paláš a dones nám mak, budeme variť, či piecť, neviem!"

Tak tá dcéra tašla na paláš, že si naberie mak a ten s tým palošom sedel na vreci na tom maku. Taký nôž mal. Tá vykrikla a spadla. Nevesty potom bežali, že čo je. A ona nevedela ani rozprávať. Ale už aj stará bežala.

"Jaj, jaj, jaj, čo ste to porobili?!"

Stará vedela o ňom. No dobre, prešlo to. A nevesta mala takieho dvaročnieho chlapca a ten sa ihral na dvore. Zrazu vybehol edon veľký káčer a na toho chlapca. A zabil ho do smrti. Tak ho starý hned vyduril z domu, ta.

"Choj si kdesi aj so svojím zkomom, nechcem ja takô!"

Že to bola pravda. No ja už hát neviem. To moja mama rozprávali. To sa vraj na všakovô robí ten zmok. Kedysi že sa to tak stávalo, ale teraz už nie.

*

Viete, v každom povedzme vároše či dedine to inak rozprávajú. A to vraj aj hovno nanosí. Tak vravia, to som počula. Lebo vraj mu povedali:

"A čože vraj nám už donesieš, čo?"

A voľakto zavolal, možnože dáko dieťa:

"Hovno!"

Tak im toho nanosil celú hľbu. A či to bola pravda alebo nie, neviem. Ja vše vravím: Bolo čo bolo voľakedy, ale teraz je to už všetko preč.

14. Ako sa kedysi žilo

Tak začnem od načala.

Voľakedy cár Ferdinand povolal našich Slovákov do Bugárskej, žeby dali kultúru tomuto národu, žeby ho naučili kopať, orať, siať, lámať. Tu v dedine žilo edno sto numerov (rodín). Od tých našich Iudí sa naučili aj druhí. Lebo títo Bugári bývali v zemľankách. To vám bola taká vykopaná jama, dolu spávali byvoly, voly a hore v kúte spávali Iudia. Šparhert nemali, pec nemali, zohrie-

vali sa od statkov. Na tých zemľankách mali také maličké oblôčky. Statok bol nižšie, aby nevyšiel k nim hore, aby ich nepodlával a tak spávali. Zemnice mali kryté slamou, trstinou a potom zemou. Mali tam položený edon starý pletený košiar a to im slúžilo za koch. Tam varievali. Po zemníku behali psi a dakedy im aj ovca padla do kocha. Dookola mesto múrov mali okopané garady, aby im tam statky nešli a nasadili ešte živý plot.

Keď naši Slováci prišli sem, ta už potom začali vybíjať chyže. V zemníku mali ednu dlhú latu zabitú na dvoch kolách a na tej late boli nabitie klíny a tam bol kotlík s vodou. Druhý kotlík bol zas s mliekom a syr mali v súdku, lebo mali veľa oviec. Mávali rogoste, na tých spávali. Rogoste boli pletenie s háky, to bola trstina, čo na vodách rastie. Večer, keď išli spať, tak si tú rogostu prestreli a spali na nej jeden vedľa druhého. Pec nemali, len takô ohnište. Zakvačili kotlík na reťaz a tam si varievali, inšie nič nemali. Všetci smrdeli dymom.

Jedli lapadec (konský štial), popárali ho, varili a to jedávali. Jedávali aj prhľavu, syra, bôb a gozbu si varili (z papriky). Osobitná bugárska chova je bôb. Oni krumpke nejedávali. Mlieka mali veľa v každom dome, i syra, aj ovčieho mäsa mali, zato boli bohatí.

Postupne sa od Slovákov naučili a začali si aj oni chyže vybíjať. Lebo Slováci, keď sem prišli, tak šli do zemníkov a všetci plakali, že kde to oni prišli bývať. No ale už potom na všetko privykli, nevybíjali si chyže, lebo tehly sa vtedy ešte nerobili. Ktorý vedel, urobil si zemník, ktorý si dal urobiť, ale boli aj takí, čo si prestreli poliku a spravili si taký gunholík cez leto. Ale na zimu sa už každý chystal do zemníka. Postupne si každý urobil chyžku ako mohol zo zeme. Vzali dve dosky a zakopali takie koly popri nich a potom do tých doskov metalí zem a takýma štocháči, kysňami to ubíjali a dvíhali hor, pokiaľ mysleli, aby si hlavu neudreli hor o hrady. To boli takie malé chalupy. Izieb mali toľko, koľko si kto mohol spraviť dľa možnosti, kerý mal viac peňazí, tak si spravil väčšô, kerý menej menšô. Bolo veľa takých, čo si spravili len ednu chyžku a pitvorik. Naši Slováci, keď sem prišli, začali si robiť pece, všelijakie murovanie šparherty, aj komín robili.

Z poľnohospodárstva prebrali Bugári od nás všetko a naostatok vyšli ešte lepšie zemedelci ako my. Bugári orali dreveným ralom, nepoznali pluh. Slováci doniesli so sebou pluhe, železnie aj drevenie. Všecko bolo z dreva spravenô, len daska, čo orie, tá už bola železná. Pamätám sa, aj my sme mali taký pluh. Aj taniške boli drevenie, kolieska na nich boli železnie a bol na nich edon železný šrof, ktorým sa zakrúcalo, ak chcel zaväčšie alebo zamenšie. Brány boli drevenie so železnými zubami, ale to už dneská ninto. Naši Slováci doniesli sem do Mitropole aj prvú mlátačku.

Bugári sa naučili od našich ženou chlieb piecť, lebo oni robili len presnie pity, bez kvasu. Slováci si narobili kvas z kukuričnej múky alebo kerý nemal kukuričnú múku, tak z otrubou a narobili sa takie bagánike. Tie bagánike sa

usušili a keď sa mal chlieb piecť, tie bagánike sa rozmočili v letnej vode. Na eden chlieb sme dali dve alebo aj tri bagánike, lebo to sa pekávali veľké chleby a to naraz po päť alebo aj šesť chlebov. Kvas sme namočili do edného hrnca, ten sme mali len na kvas, a potom sme ho precedili. Kvas sa vždy robil večer. Ráno, kedy o jednej, kedy o druhej, sme to zamiesili a keď to skyslo, tak sme to vyváľali, prestreli sme váleničke a to zas kyslo, kým sa pec vykúrila a potom hajde do pece lopatou. Mali sme široké lopaty a také dlhé periská boli na nich. V chyži boli pece a tie sme z pitvora kúrili. Tak sme pekávali chlebíka. Naučili sa tak piecť aj Bugári. Potom sa naučili piecť aj koláče aj palačinky aj sladké kúske, všetko vedia pekne.

15. O chodení do školy

Šesť rokov som chodila do školy v Semleku. Ako sa vyučovalo? My sme chodili s Nemci dovedna a učili sme sa maďarsky, nemecky, slovensky. Slovenčinu sme mali len v stredu a v sobotu, lebo nás bolo málo Slovákov. Aj nemecky sme sa učili, lebo Nemcov tam bolo veľa, no a maďarčina, tá sa misela. Aj Nemci sa učili maďarsky, aj my, a tak sme vedeli nemecky, maďarsky, slovensky. Po dvanásť roky sme chodili do školy, dopoludnia aj odopoludnia. Potom po dokončení školy som už nečítavala, nebolo to. Nemali sme my času čítať. Cez zimu sme do školy chodili a v lete bola robota. Kerô bolo väčšie, hajde do roboty, kerô bolo menšie, hajde husi pást. Hajde, hajde! Nebolo to. Ani kníh nijakých nebolo. To som všetko počula od rodičov.

A keď som už bola väčšia, povedzne, keď som mala edno trinásť alebo štrnásť, tak som išla slúžiť. Mala som starú matku a oni mi: "Choj, dieťa moje, choj, lepšie, keď sa naučíš, v každom dome je inak. A čo sa naučíš, to ti bude dobre."

Ale moja matka ma nechceli pustiť, lebo ja som bola najväčšia, najstaršia, že vraj jesto robota aj doma.

Ale oni:

"Choj, dieťa moje, choj!"

A ja som ich počúvla. A tak som slúžila do sedemnástyho roku a potom sme išli voka do Bugárskej. Osem nás bolo, päť dievčat a traja chlapci. Ja som bola najstaršia. Teraz najstaršia a najmladšia sme tu. A druhé sa po svete. Dve sestry mám v Argentíne, aj brata. A druhé sú na Slovensku. Mali sme tu slovenských učiteľov a tí také hádky rozprávali deťom.

Práve ten môj syn, čo je v Piešťanoch, bol malý, prvý rok chodil do školy.

A prišiel zo školy a my mu vravíme:

"No, synček môj, čo ste sa učili?"

"Mamouka, náboženstvo."

"A akô, môj syn?"

"O zajacovi a o líški."

Príde na druhý deň zas:

"No, môj synček, čo ste sa učili?"

"No zasek náboženstvo."

"No ale akô?"

Zas bolo druhô. A to im učitelia rozprávali hádke. A prišli učiteľ.

"Pán učiteľ, ale akô náboženstvo vy to učíte toho môjho chlapca?"

"No akô?"

"No o zajacovi a o líški."

Tak sa smiali, že sa to hádke.

"Ja to reku dobre viem, že sa to hádke."

Poznámky

1. Líška a vrana. Rozprával Jozef Markuš, nar. 22. 3. 1902 v Podeme. Zápis 18. 12. 1970 v Javiškove. - AaTh 57.
2. Medveď a líška. Rozprávala Anna Velikova Predušova, rod. Markušová, nar. 27. 3. 1927 v Podeme. Zápis 19. 11. 1970 v Podeme. - AaTh 1030.
3. O Tóde. Rozprával Jozef Markuš, nar. 22. 3. 1902 v Podeme. Zápis 17. 12. 1970 v Jevišovke. - AaTh 363 + 407 B.
4. Osud. Rozprával Jozef Markuš, nar. 22. 3. 1902 v Podeme. Zápis 17. 12. 1970 v Jevišovke. - AaTh porov. najmä 822.
5. Bieda. Rozprával Jozef Markuš, nar. 22. 3. 1902 v Podeme. Zápis 17. 12. 1970 v Jevišovke. - AaTh 938 B.
6. O Cigánovi a farárovi. Rozprávala Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 30. 10. 1886 v Semleku. Zápis 17. 11. 1970 v Gornej Mitropolji. - AaTh 1626; AaTh 1313 A.
7. O Klama-Palkovi. Rozprávala Anna Velikova Predušova, rod. Markušová, nar. 27. 3. 1927 v Podeme. Zápis 19. 11. 1970 v Podeme. - AaTh 1539 (+ 1535).
8. Traja poľovníci a holub. Rozprávala Katka Milova Hrušková, nar. 1956 v Gornej mitropolji. Zápis 18. 11. 1970. - AaTh 1626.
9. Hrušky. Rozprával Jozef Markuš, nar. 22. 3. 1902 v Podeme. Zápis 18. 12. 1970 v Jevišovke. - AaTh 1309.
10. Jozefe, Jozefe, prišli anjelé po tebe! Rozprávala Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 30. 10. 1886 v Semleku. Zápis 17. 11. 1970 v Gornej Mitropolji. - AaTh 1525 A, pozri aj 1737.
11. Zakopaný poklad. Rozprával Jozef Markuš, nar. 22. 3. 1902 v Podeme. Zápis 18. 12. 1970 v Jevišovke. - Porov. Krzyżanowski 8010.
12. Dievka na cintoríne. Rozprávala Anna Velikova Predušova, rod. Markušová, nar. 27. 3. 1927 v Podeme. Zápis 19. 11. 1970 v Podeme. - Porov. AaTh alebo 882 B⁺, aj Krzyżanowski 8089.
13. Zmok. Rozprávala Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 30. 10. 1886 v Semleku. Zápis 17. 11. 1970 v Gornej Mitropolji. - Krzyżanowski 3151.
14. Ako sa kedysi žilo. Rozprávala Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 30. 11. 1886 v Semleku. Zápis v septembri 1963 v Gornej Mitropolji.
15. O chození do školy. Rozprávala Katarína Hrušková, rod. Kováčová, nar. 30. 10. 1886 v Semleku. Zápis 17. 11. 1970 v Gornej Mitropolji.

Z a h r s ť s p o m i e n o k

Zuzana Sochová-Đuricová

Nuž, pravdu povediac, z vlastnej iniciatívy by som sa vo svojom pokročilom veku nikdy do takejto "písачky" nepúšťala. Keď som dostala toto "zadanie úlohy" od predsedu redakčnej rady našej Ročenky, Štefana Zelenáka, mimochodom, môjho synovca, najprv som uvažovala: kto by asi mohol mať záujem o rozprávanie na uvedenú tému dnes, keď všade okolo nás bujnie "novodobý" kapitalizmus, honba podnikateľov o čím skoršie zbohatnutie?

Až po dlhšom "hútaní" (slovo prevzaté z nášho nárečia) rozhodla som sa, keď som už "dostala slovo", povrtam, reku, poprehrabávam sa vo svojej pamäti a pokúsím sa, podľa svojich daností - pri tejto príležitosti - zostaviť aj malú mozaiku spomienok zo svojho i z vášho detstva, milí krajanovia, staršie narodení, moji vrstovníci, moje rovesníčky. Áno, narodení ďaleko od slovenskej vlasti, ale roduverní a hlboko vlastenecky cítiaci Slováci. Vám sa predovšetkým prihováram. Veď ako sme spievali v "pesničkách", ktoré nás naučili "naši" obetaví páni učítelia, panie učítelky: "Ja som Slovák, ty Slovenka, daj mi rúčku..." alebo z inej "... zkadial, ztadiaľ som, Slovenska syn verný som, duša moja...". Dnes podobné vlastenecké piesne vari už zapadli do zabudnutia.

Prosím, milí rodáci, narodení v Gornej Mitropolji, v Mrtvici (terajšom Podeme) i v Brašljanici, k vám sa predovšetkým obraciam, zaspomínajme si spolu, ako sme žili pred 50-timi, 60-timi, ba i pred 70-timi rokmi. Na naše kostroly - v Mitropolji vlastne len na modlitebňu a pri nej povestnú drevenú zvonnicu, na "svojpomocne" vybudované školy, na "našich" pánov učítelov a panie učítelky, na ľudí, príbuzných i známych. Žiaľ, z mojej pamäti sa už vytrácajú ich mená i "tváre", pretože som sa s nimi po odchode z Mitropolji nestretávala a po druhej svetovej vojne som zakotvila v inom kúte Slovenska, ďalej od vašich bydlísk po vašom príchode do starej vlasti. I tak ste už vtedy boli - a ste - "rozpíchnutí". Keď som dostala pozvanie na I. stretnutie Slovákov z Bulharska, bola som plná dychtivej zvedavosti na mnohých z vás a najmä na svoje bývalé spolužiačky a kamarátky.

Tvorili sme síce malé spoločenstvá vo väčšine bulharských občanov našich "slovenských" dedinách, ale spájala nás istá špecifickosť nášho života - najmä reč a náboženstvo. Už keď sme išli po uliciach, vynímali sa naše vápnom žiarivo vybielené domce, stavané v typickom "dolnozemskej" štýle. Bulhari si medzi sebou hovorili: "Tova sa slavonski kašty". Snáď si "nenačim" (tiež výraz z nášho nárečia) ani popisovať, veď sa na ne pamätáte! Ale aspoň pár spomienok pre budúce generácie! "Dlážky" boli hlinené. Ráno, keď dievky "poprávali" posteľe, "poriadili", poupratovali, pred zametávaním "polievačom" s dvomi dierkami na dne polieváním na podlahe "vytvárali" rôzne "ornamenty". I to bol prejav istej ľudovej tvorivosti. I dvory boli upravené. Raz v týždni, obyčajne v sobotu vpozdvečer, sme zametali prútenými metlami aj "na ulici", na priedo-

miach. Vtedy sa nič nehovorilo o ekológii - len sa robilo. Snažili sme sa, aby prostredie, v ktorom sme žili, bolo úhľadné.

V bohatších rodinách mali v domoch zariadené. Prednú i zadnú "chyžu", boli oddelené pitvorom, v ktorom sa varilo, pieklo a kúrilo do pecí (o ktorých bude reč v ďalších riadkoch). V prednej izbe mali jednu posteľ len na "výstavu". Na nej bolo kolmo poukladaných 6-8 veľkých perín, dobre vypchatých vankúšov. Na kratšej prednej strane boli zdobené bohato háčkovanou čipkou s farebným saténovým podkladom. (To by bolo "načim" vidieť aspoň na farebnej fotografii, ktoré vtedy ešte neexistovali). V rodinách, kde mali dievky, gazdiné chovali krdle husí, v lete ich šklbali a "zbierali" perie do "duchien" - perín a vankúšov pre budúce mladuchy. V zime robili páračky. "Poriadateľka" - mladá dievčina si pozvala kamarátky i mladé ženy, obyčajne na večer. Radi sa poschádzali a šikovnými prstami "párali" perie a pri tom si spievali "našské" pesničky, aj si veselo zažartovali. V pitvore sa objavili mládenci (v nárečí "čelaníci"). Do piesní niekedy rýmovačkami "vplietali aj lúbošné vzťahy" spomedzi mládeže. Ak "djovka" bola spokojná s "jej prideleným čelaníkom", poďakovala sa napr. slovami: "Ďakujeme vám raz - poraz, za frajera tristo ráz" atď. Po skončení páračiek domáca gazdiná prichystala malé pohostenie - varenú kukuricu (mrvenú, nie na šúľkoch), posypanú makom a cukrom. Jedlo sa lyžicou zo spoločných mís.

Bulharskí dedinčania

Myslím, že zvyky, obyčaje, piesne i vinše opísal podrobne pán učiteľ Michalko vo svojej knihe Naši v Bulharsku. Nie, nechcem ho kopírovať - ani nemám túto knihu - sú to spomienky mne vlastné.

V čase fašiangov, pre utuženie príbuzenských, priateľských i susedských vzťahov našli sa "iniciátorky" - poriadali celodenné "priadke". Priadli vopred pripravené, upravené konope. Okolo konopí bolo veľa "ženskej" roboty. Trhali ich s koreňmi zo zeme, viazali do tenkých snopkov, máčali v neďalekej rieke Vit, vyťahovali ich praním - "vláčili", sušili, skúsené gazdiné "trepali" na drevených "trepačkách" (trliciach), čistili od pazderia, "česali" na zvláštnych kovových "hrebeňoch" a upravovali zvinutím do "kúdelí" na pradenie. Niektoré ženy priadli na kolovratoch, iné na prasliciach, pri tom si často slinili palec a ukazovák ľavej ruky, aby sa im vraj ľahšie súkala rovnomerne hrubá priadza. V pravej ruke sa im šikovne zvrátilo medzi prstami vretienko. Bolo sa treba naučiť tomu. (Mne sa to nepodarilo). Hostiteľka im na obed pripravila nejaký paprikáš a chutné, kysnuté vyprážené "fánke" (šišky). Na priadkach si ženy rozprávali rôzne rozprávky (v nárečí "hádke") o mátochách, strašidlách, ktoré boli výplodom ľudskej fantázie. (Ja som si v detstve tieto príbehy "zosobňovala", bála som sa). V niektorých domácnostiach mali krosná a ženičky tkali. Z konopných priadzí plachty do postelí (v prostriedku boli spojené zvláštnym ručným stehom), z kúpených pamukových pradien "váľaničky" - menšie obrúsky a potom veľké obrusy, pretkávané viacfarebnými priadzami. Niektoré zachovalé "kusy" snáď uvidíme na pripravovanej výstave. Dievky cez zimu "hekľovali" (z nemeckého), háčkovali čipky, plietli - "štrikovali" - z ovčej vlny teplé "štrimfle", vyšívali.

Obydľia Bulharov (koniec 19. a začiatok 20. storočia)

Keď sa v niektorej mladej rodinke narodilo dieťaťko, najbližšie príbuzné nosievali mladej mamičke obed - "poludenok" (od slova poludnie) - zvyčajne sle-

pačiu polievku, diétne mäsko, a vyprážené "horevke" (krehké cesto, vykrajované rydielkom, ktoré pri pražení v horúcej masti "narástlo" a všakovak sa pokrútilo). Tak sa mi marí, že na niektorom z našich stretnutí sa daktorá krajanka "prezentovala herovkami" na tanieri.

Z obľúbených jedál nemožno nespomenúť "dolnozemske rejteše" (z maďarčiny), záviný z tenulinkého vytiahnutého cesta. Plnili ich tvarohovou, makovou, lekvárovou plnkou. Môj otec mal najradšej tekvicovú plnku. (V záhrade sa nám urodili veľké oválne tekvice s tenkou bielou šupkou, nasladlej chuti.) Z obyčajných tekvic s hrubšou kôrou nám otec v jesenných mesiacoch pripravoval takúto pochúťku: tekvice posekali na štvrtky alebo osminky, vyškrabali z nich semená (ktoré sme vysušili a v zime "lúskali" medzi zubami - pritom sa narobilo veľa smetí). Pripravené kusy poukladal na veľký plechový pekáč (na "tapšu") a "vopchali" do vykúrenej pece. Upečené tekvice sme lyžicami vykrajovali z kôr a pochutnávali si.

Pečenie chleba, to bol dôležitý úkon v každej domácnosti. Bolo na to zvlášť "vyhradené" drevené koryto primeranej veľkosti. Napiect' chutný, "pupkavý" chlieb, ktorý sa dal jesť aj nepomastený, to si vyžadovalo "kúsok" umenia a zručnosti každej gazdinky. Podľa tvaru a chuti chleba hodnotili chlapi "domácu paniu". Povinnosťou každej dospelaj dievky bolo naučiť sa od svojej matky piecť chlieb pred vydajom. "Djovka moja, ty sa ešte vydávať nemôžeš, veď ty nevieš ani chleba napiect'" - tak vravievali staré mamy. Pieklo sa zvyčajne raz v týždni, dva-tri (i viac) väčších či menších chlebov (podľa potreby). Recept i postup podobné pekárenskej výrobe. Z chlebového cesta nám rodičia pekávali pri otvorenom plameni pri vykurovaní pece "lepniče" (posúchy, inak priplamky), alebo kapustníky...

Zo zabíjačkových jedál si najradšej spomínam najmä na "sármu", plnenú kapustu. Taká so smotankou, akú vedela pripraviť moja nebohá švagriná - "naša andika" Marčoková, bola vynikajúca, jedinečná!

V predchádzajúcich odsekoch bola často reč o peciach. Pec - to bol najobľúbenejší kút v izbe. Bola umiestnená tak, aby sa do nej dalo kúriť z pitvora. Veľkosť podľa "vkusu", podľa potreby. Mimochodom, môj otec bol majster všetkých (ale nie všetkých) remesiel, často ich volali stavať "slovenské pece" - nie však podľa plánu. Najspodnejší základ mohla byť aj zemina (asi do výšky 60 cm od zeme), potom boli stavebným materiálom výhradne pálené tehly, prípadne úlomky z pálenej škridle ("črepy"). Aby pec nepadla, aby murivo dobre držalo, spájalo sa dobre prepracovanou, vymiesenu hlinou, "maltou", ktorou sa po ukončení "stavby" celá pec "ovakovala" zvonku i zdnuka (peciar sa musel úzkym otvorom strčiť do pece). Murovaním sa tvarovala pec najprv do rozšírenej pyramídy asi do výšky pásu ľudského tela, potom sa nechal "výstupok" na sedenie (asi 30-35 cm), ďalej sa zase tvarovala do zúženej pyramídy, vrchol bol krytý. Medzi obvodovým múrom miestnosti a pecou bol úzky priestor (okolo 50 cm), ktorý slúžil ako "úkryt" alebo lôžko pre malé deti - tzv. "kuckov". Otvor do pece bol polkruhovitý, ako palivo sa "pchala" do neho naj-

častejšie slama, niekedy suché raždie. V zime sa kúrilo v peci ráno i večer. Po prehorení sa prehorená pahreba (v nárečí "perňa"), zatláčala "ohrablom" k obvodovému múrom pece, aby teplo išlo do "chyži". Po vykúrení sa pec uzavrela dreveným alebo kovovým uzáverom. Teplotu pece, napr. na pečenie chleba, mali gazdiné odskúšanú.

Slovenská žena s kolovratom.
(V pozadí "slovenská" pec)

A teraz mi "načim" dať priestor tomu najpodstatnejšiemu. Napísať niečo o všednom živote našich krajanov, naplnenom ťažkou, tvrdou robotou na poliach, ktorou sa v potu tváří dopracúvali k živobytíu. Dostať "zeme", pôdu - živiťku, veď to bol hlavný dôvod ich posunu, presunu z Dolnej zeme. Akým spôsobom získavali role prví prisťahovalci, to je podrobnejšie opísané v častiach knihy Slováci v Bulharsku, ktorej autorom je Jozef Hrozienčík. Teda väčšina "našich ľudí" sa zamestnávali maloroľníctvom. Bezzemkovia boli sezónni poľnohospodárski a iní robotníci, tehliari, máloktoľ remeselníci.

Rozloha polí sa merala na dekáre (1 dekár = 100 m²). Naši roľníci pestovali najmä obilniny, najviac pšenice (menovali ju žito), menej raže, jačmeňa a ovsa, avšak veľa kukurice. Niektorí si neskoršie vysádzali menšie vinice (vinohrady), na ktorých pestovali výdatné stolové sorty hrozna, a "bostany" (z bulharčiny), t.j. lány, na ktorých pestovali veľké červené a žlté melóny (rôzne odrody) - v našom nárečí "gerege a diže". Ich odpredajom sa dobre zarábalo.

V 20-30-tych rokoch neboli u nás nijaké poľnohospodárske stroje. Pluh, kosa, motyka, vidly, kosáky - to boli nástroje, ktorými sa vykonávali práce na poliach ručne. Záprahy boli konské, prípadne volské. Slováci nevlastnili veľké "majetky", svoje role si zvládli obrobiť svojpomocne. V našej dedine bývali tri nemecké bohatšie rodiny, ktoré si v čase špičkových poľnohospodárskych prác, pri okopávke kukurice, zberových prácach obilia a kukurice, prenajímali pomocných robotníkov, najčastejšie Slovákov. V čase žatvy (v nárečí "rís") povolávali koscov a ženy - "hrabáčky", zvyčajne mladé zdravé manželské páry, ktorých gazda vyviezol na voze (i s príslušenstvom) do odľahlých kútov chotára na celý týždeň. Stravovali sa suchou stravou (slaninou, chlebom, ovčím syrom), avšak dvakrát-trikrát v týždni im priniesli aj varenú stravu. Spávali pod "holým nebom", prikrytí "pokrovcami", utkanými z nastrihaných handier. Len čo sa ukázali prvé zore, začínalo svitať, všetci za rosy plietli z obilných stebiel povriesla - vyžadovalo to určitú zručnosť. Keď obschla rosa, slnko začalo pripekať, kosci zatínali kosami do vztýčených stebiel, žnice hneď za nimi kosákmi zberali podťaté "klasy" a ukladali ich na prestreté povriesla. Hneď za nimi svalnatý "viazač" sťahoval "úrodu" do pevných snopov. K večeru ich spoločne ukladali do "kôpok" - krížov. Gazdovia sa usilovali čím skôr pozvážať úrodu z polí do priestranných dvorov a ukladali snopy do stohov. (Ak pršalo, prikryli ich "poňvami" - celtami.) Potom prišla sezóna mlatby, druhá polovica júla, prvá polovica augusta, v čase najväčších horúčav. Slováci hovorievali: "Ideme tlačiť." Spomínaní Nemci vlastnili aj mlátačky. Tie boli poháňané parnými kotlami, vykurovanými slamou - prevody silnými remeňmi. Presun mlátačiek z jedného dvora do iného sa "realizoval" byvolskými záprahmi. Obsluhu mlátačky obstarávali čaty skúsených robotníkov, medzi nimi aj štyri ženy - "plevárky", tie mali na starosti odpratávanie pliev. Za ťažkú robotu dostávali naturálie - obilie. Vymlátané obilie nevážili, "merali" na "kofy". (Boli to kruhové drevené nádoby s priemerom 45-50 cm, výška približne taká istá, obité ľahkým plechom.) Do priemerného vreca sa zmestilo asi 4-4¹/₂ "kofy". Slamu od mlátačky odstraňoval elevátor, robotníci ju vidlami upravovali, utláčali do stohov a to bolo hlavné palivo na zimu do príbytkových pecí. Teraz sa mi to zdá čudné - u bulharských Slovákov som nevidela sýpky. Vymlátané zrno, určené na celoročnú obživu a na sejbu, vynášali silní chlapi vo vreciach po drevených "lojtrách" - rebríkoch na "paláše" - pôjdy. To bola úmorná drina! Obilie na odpredaj ostávalo vo vreciach. Výkup obilia a vôbec poľnohospodárskych produktov mali v rukách prešibaní priekupníci, ktorí niekedy priam zdierali "chudobu", odkázanú na odpredaj svojich produktov. Ceny si určovali priekupníci nekontrolovateľne sami, podľa ľubovôle. Mnohí roľníci sa o ceny jednali.

V septembri sa začínali lámačky - zber kukurice na širo-šírych lánach. Tiež sa niekedy chodilo na "týždňovky". Cez deň lámači, muži i ženy, odlamovali šúľky od kôrovia a hádzali ich na kopy. Skoro ráno za rosy, sekali kosákmi "kukuríča" - kôrovie. Po zvoze šúľkov do dvorov - bývali to veľké kopy - robili "bieľačky", odstraňovanie šúpolia zo šúľkov. Po večeroch sa poschádzali k tejto robote susedia, ale hlavne mládež. Obnažené šúľky odkladali gazdovia do "kotárikov". To boli kryté, od zeme trochu vyvýšené, na koloch postavené sklady obdĺžnikového tvaru, obité úzkymi drevenými latkami, medzi ktorými boli 8-10 cm prázdne medzery. Po dôkladnom presušení sa v pozdnej jeseni kukurica "mrvila" - ručné odstraňovanie zrna od šúľkov. V niektorých gazdovstvách mali na to "mrváčky", pomerne jednoduchá "mašinka". "Holé" šúľky, ako aj vysušené kôrovie sa využívali aj ako palivo.

Slovenka v kroji (Gorna Mitropolja)

Zvláštna odroda kukurice (drobné biele zrna) bola na pukance. Otec nám urobili z veľkej plechovice (v nárečí "tulumbý") riečicu na pukanie: dno nádoby predierkovali klincom, vo vrchnej časti upevnili dajaké porisko. Nad otvoreným ohňom na dvore nám mamka "pukali" kukuricu. Bola to tiež dobrá pochúťka.

V našom regióne sa zemiaky temer nepestovali. V jeseni prichádzali do našej dediny "balkánci" - vrcháři z podhorských dedín od Starej planiny (t.j. pohorie, ktoré sa tiahne stredom Bulharska od západu na východ) a privážali na "šiatrových" vozoch "krumple". Predávali ich našim ľuďom výmenou za obilie. Aj bystrické slivky takto predávali, málokedy za peniaze. Zo sliviek naše gazdiné varievali chutný lekvár, ktorý uskladňovali v 2-3 litrových hlinených hrncoch - ako celoročnú poživatinu.

Bulharky v kroji (Gorná Mitropolja)

My sme bývali v "Gornom sele", ktoré nie je ani na zozname železničných staníc. Susedné "Dolno selo" - Dolná Mitropolja má výhodnú polohu, leží na trati Pleven - Somovit. Toto využili podnikaví Česi a postavili tam cukrovar, kde mohli nájsť prácu aj pomerne dobré zárobky mnohí naši "gornoselčania" - Slováci i Bulhari. Tým sa trochu pozdvihla aj ich životná úroveň. Počas stavania fabriky pár detí z českých rodín navštevovali našu slovenskú školu v Mitropolji.

Hrabětice. V domácem spracovaní textilu pokračovali naši krajanovia aj po reemigrácii

Mlatba u Botíkovcov na salaši
(Gorná Mitropolja, 1935)

Ja sa ešte pristavím pár slovami pri oslovovaní medzi príbuznými. Napr. moji mladší súrodenci i ja, všetky naše staršie sestry z mamkinho prvého manželstva sme oslovovali "ňanička", takisto aj matkine a otcove sestry. Ich muži nám boli švagrovia. Nevlastný brat, pán Štefan Marčok, bol pre nás "báči", takisto aj bratia našich rodičov, teda strýkovia a ujovia. Ich manželky sme oslovovali "andika". Všetkým sme vykali. (Moja matka i najstaršia sestra svojim mužom tiež vykali.)

Rodina Jána Ľavroviča a Štefana Ďuricu
(Gorná Mitropolja, 1927)

A teraz aspoň útržkovite o niektorých svadobných zvykoch. Vinše - rýmované veršovanky starejšieho, zväčov, družbov, družíc pri rôznych svadobných úkonoch mali niektorí naši starší občania napísané traslavými rukami vo zväzoch a opatrovali ich ako kultúrne poklady "dedictva" po svojich predkoch pre ďalšie generácie. (Ozaj, či sa ešte niekde ďaktoré zachovali?)

"Vozenie duchien", to je prenášanie perín a celej výbavy mladuchy do domu jej nastávajúceho. To bolo vpredvečer svadobného dňa. Z diaľky bolo počuť "ujúkanie" mladých žien a dievok, ktoré sedeli na stuhami vyzdobených "kočoch" - vozoch. Lámali kusy pletených, kysnutých koláčov a rozhadzovali, "lúčili" (či bolo sucho alebo blato) prizeraajúcim sa deťom na uliciach. Družbovia išli peši s fľaškami pálenky, nalievali a ponúkali temer každému, koho stretli - Slováka či Bulhara. Pri odovzdávaní výbavy v dome mladoženicha boli rôzne žartovné "vyjednávачky".

Okolo polnoci po sobáši, po svadobnej hostine, odviedol družba mladú nevestu k "svadobným svatkám" (do tej miestnosti vraj nemali prístup muži). Sňal jej svadobný vienok a vyplietol stuhu z vrkoča - omotal si ju okolo kalapa. Nevesta sa preobliekla a potom ju vzali "do parády svatky". Na "vrchu" hlavy urobili rovný "pútec", vlasy vyčesali do dvoch strán a uplietli z nich vzadu dva tuhé vrkoče, do ktorých vplietli ku koncu úzke šnúrky. Vrkoče pozahýnali a vytvarovali z nich "kontík" - à la zostrihnutý lastovičí chvost a priložili naň "liskavú ihličku". "Ihlička", to bola zvláštna spona, ktorá držala kontík. Bola vyrobená z tvrdého mosadzného plechu. "Výrobcovia" (niektorí z našich krajanov) to najprv dobre vyleštili a rydielkom vytepali rôzne "ornamenty", potom to vytvarovali ohnutím okrajov dovnútra. A na to dali svatky neveste nádherný "nadelacký necovaný" - sieťovaný čepiec, ktorý ťažko popísať. Čepce zhotovovali skúsené, šikovné ruky niektorých našich krajaniek. Čepiec obyčajne darovala neveste svokra.

A ešte niekoľko slov o odievaní žien. Dievčatá i dievky mali v dlhých vlasoch, hladko sčesaných dozadu do vrkoča, zapletenú užšiu alebo širokú farebnú stuhu. Blúzky rôzne, s dlhým i krátkym rukávom, niekedy zdobené výšivkou. Dievky si samy vytvárali "módu". Široké suknice, bohato naberané v páse (v nárečí "gecele", blúzky "leveške"). A čo bolo veľmi výrazné, typické: pod vrchnou sukňou vo sviatočné dni 2-3 biele sukne, v dolnej polovici tuho naškrobené a vyžehlené - pri chôdzi to až šušťalo, okolo spodného okraja boli zdobené "šlingovaním", t.j. široká, bielo vyšitá dierkovaná čipka. Pri letných prácach na poliach si dievky zahaľovali tváre ľahkými bielymi šatkami, aby ich neopálilo slnko, bolo im vidno len oči. Vydaté ženy nosievali na hlavách šatky, vo sviatočné dni kašmírové, pod nimi mali vlasy upravené do "kontíkov". V zime si hornú časť tela zahaľovali veľkými vlniakmi ("zimnie ručníky").

Pooprašovala som spomienky, nie však všetky. O svadobných zvykoch a obyčajoch by bolo načas napísať osobitnú kapitolu.

PAMÄTNÍK VOJNOVÝM OBETIAM V GORNEJ MITROPOLJI

Ján Botík

Keď som počas študijnej cesty začiatkom leta 1993 zhromažďoval dokumentačné materiály o Slovákoch v Bulharsku, na obecnom úrade v Gornej Mitropolji ma tamjší kmeť oboznámil aj s projektom, ktorého cieľom je zvečniť pamiatku obyvateľov tejto obce, ktorí zahynuli vo vojnách z obdobia 1885 - 1945. Počas môjho pobytu v Gornej Mitropolji zastavil sa tu zo Sofie na krátku návštevu tunajší rodák Petko Georgiev Bitunski, ktorý je podpredsedom Iniciatívneho výboru pre postavenie pamätníka vojnovým obetiam, a zároveň aj hlavným ideovým tvorcom celého tohto projektu. Pri stretnutí s ním v Gornej Mitropolji a neskôr aj v Sofii som od neho získal pozoruhodné informácie a materiály, ktoré sú pre nás, gornomitropoľských rodákov, zaujímavé tým, že z celkového počtu 73 osôb, ktoré zahynuli v uvádzaných vojnách, boli aj 23 Slováci, čo predstavuje takmer jednu tretinu spomedzi všetkých obetí. Z týchto materiálov som vybral najpodstatnejšie údaje, ktoré sú významným svedectvom toho, ako sa Slováci začleňovali do historických procesov Bulharska, ktoré sa v priebehu siedmich desaťročí stalo ich novou domovinou a vlasťou.

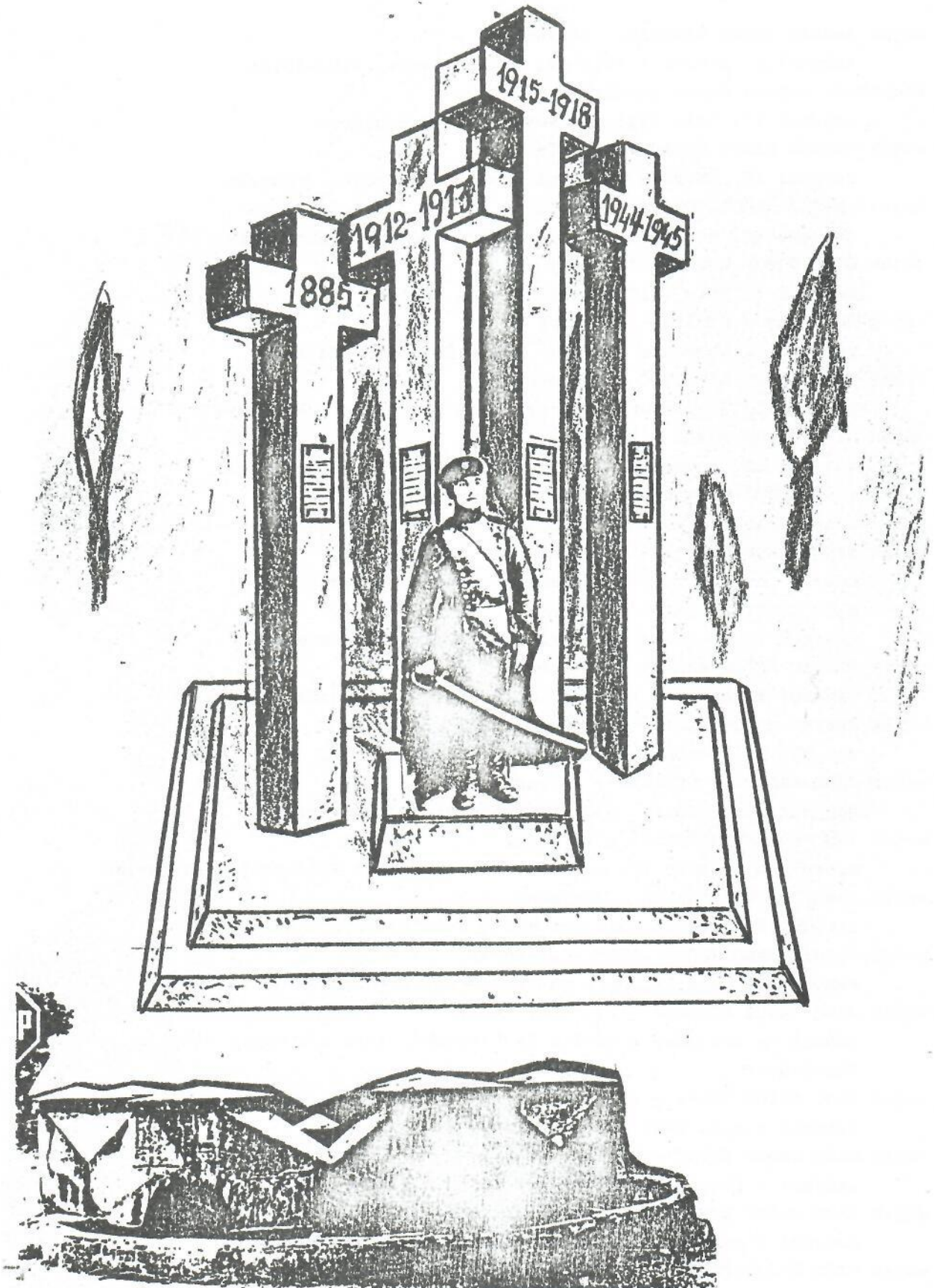
Zámerom naznačeného projektu je postaviť pamätník obetiam, ktoré zahynuli vo vojnách po oslobodení Bulharska v roku 1878 spod nadvlády Osmanskej ríše:

- Srbsko-bulharská vojna v roku 1885
- Balkánska vojna v roku 1912
- Medzizväzová vojna v roku 1913
- Prvá svetová vojna v rokoch 1915-1918
- Druhá svetová vojna v rokoch 1944-1945

Podklady pre zostavenie menného zoznamu osôb, ktoré zahynuli v uvedených vojnách, boli zhromažďované z nasledovných dokumentačných fondov a ďalších zdrojov:

- Štátny vojenský archív vo Veliko Tarnove
- Vojensko-historické múzeum v Plevne a v Sofii
- Národná knižnica "Kiril i Metodij" v Sofii
- Obecný register obyvateľstva v Gornej Mitropolji
- Rozhovory s potomkami, príbuznými a priateľmi zahynutých
- Anketa medzi obyvateľmi a rodákmi z Gornej Mitropolje

Na základe údajov z uvedených dokumentačných fondov a prameňov bol zostavený menoslov 73 osôb z obce Gorna Mitropolja, ktorí zahynuli vo vojnách 1885 - 1945. V tomto zozname sa uvádzajú mená obetí, ich vek, vojenská hodnosť, dátum, miesto a spôsob či príčina úmrtia. Z úplného zoznamu uvádzam iba obeť slovenského pôvodu:

Pamätník vojnovým obetiam v Gornej Mitropolji

- vojak ANDREJ ĐUROV MIKULÁŠ - 22-ročný
zahynul 5. novembra 1915 pri obci Medvene, Juhoslávia
- slobodník ANDREJ ĐUROV HANKOV - 22-ročný
zahynul 27. júla 1917 na "Kóte 50" - Juhoslávia
- vojak ANDREJ MIŠOV TURAN - 22-ročný
zahynul 10. októbra 1916 pri meste Kjustendža, Rumunsko
- vojak ANDREJ PAĽOV KUPEC - 24-ročný
zahynul 22. septembra 1918 pri meste Dojran, Juhoslávia
- vojak ĐURO ĐUROV HANÍK - 49-ročný
zahynul 7. júla 1916 (miesto nie je určené)
- vojak ĐURO JANOV HRUŠKA - 30-ročný
zahynul 5. novembra 1912 pri meste Čataldža, Turecko
- vojak MIŠO ĐUROV ĽAVROVIČ - 35-ročný
zahynul 18. septembra 1918 pri obci Kosturna, Juhoslávia
- vojak MIŠO ĐUROV NOSÁĽ - 20-ročný
zahynul 11. novembra 1916 pri meste Bitolja, Juhoslávia
- vojak MIŠO MIŠOV MEGA - 23-ročný
zahynul 16. novembra 1916 pri rieke Černa, Juhoslávia
- vojak MIŠO JANOV ĐURICA - 24-ročný
zomrel na cholery 20. novembra v Trácii, Turecko
- vojak MIŠO JANOV HRUŠKA - 31-ročný
zahynul 4. novembra 1912 pri meste Čataldža, Turecko
- vojak ŠTEFAN PAĽOV KABZAN - 20-ročný
zahynul 4. októbra 1916 pri obci Kaziče, Dobrudža (Rumunsko)
- vojak ŠTEFAN MIŠOV LACI - 21-ročný
zahynul 30. októbra 1918 (miesto nie je určené)
- vojak JANO ANDREJOV PRÍBEĽA - 23-ročný
zahynul 23. októbra 1915 pri meste Niš, Juhoslávia
- vojak JANO ADAMOV MOŤOVSKI - 23-ročný
zomrel na maláriu 10. augusta 1916 pri meste Bogdanci, Juhoslávia
- vojak JANO JANOV MICHALEC - 30-ročný
zahynul 8. októbra 1912 pri meste Čataldža, Turecko
- poddôstojník JANO JANOV URBAN - 22-ročný
zahynul 8. mája 1917 pri meste Dojran, Juhoslávia
- vojak JANO JANOV CHORVÁT - 23-ročný
zomrel na následky zranenia 16. novembra 1916 pri meste Bitolja, Juhoslávia
- vojak JANO PAĽOV SRNKA - 24-ročný
zahynul v roku 1916 (miesto nie je určené)
- vojak MIŠO JANOV KUPEC - vek nie je určený
zahynul v rokoch 1912/1913 pri meste Čataldža, Turecko
- vojak JANO PAĽOV HRUŠKA - 24-ročný
zahynul v rokoch 1912/1913 pri meste Čataldža, Turecko
- vojak MIŠO MIŠOV HANÍK - 35-ročný
zahynul v roku 1916 (miesto nie je určené)
- poddôstojník MARCI JANOV PATAK - 31-ročný
zahynul 5. novembra 1944 pri obci Mala Kosanica, Juhoslávia

Na výtvarno-architektonické riešenie pamätníka boli už vypracované viaceré návrhy. Žiaľ, pre nedostatok finančných prostriedkov ani jeden z nich nemohol byť doposiaľ realizovaný. Najnovší návrh je koncipovaný ako štvorica krížov s realisticky poňatou postavou vojaka v životnej veľkosti, stojaceho v popredí. Pamätník by mal byť umiestnený pri češme na hlavnej ulici v smere na Dolnú Mitropolju.

Verím, že táto informácia zaujme čitateľov našej Ročenky. Hlavne preto, lebo poskytuje doteraz v takejto súhrnnej a detailnej podobe nezverejnené, a preto aj neznáme údaje o tragickej a bolestnej stránke života Slovákov v Bulharsku. Využívame preto túto príležitosť, aby sme ocenili a poďakovali sa za doterajšie úsilie, ktoré Iniciatívny výbor vynaložil pre uskutočnenie myšlienky postaviť pamätník vojnovým obetiam v Gornej Mitropolji. Zároveň poznamenávame, že Iniciatívny výbor považuje menoslov obetí aj naďalej za otvorený a bude povďačný za každú novú či doplňujúcu informáciu k nemu. A takisto ocení akúkoľvek morálnu, ale aj finančnú či inú sponzorskú podporu, ktorá by prispela k tomu, aby sa zamýšľaný pamätník v Gornej Mitropolji stal skutočnosťou.

KULTÚRA A OSVETA V ŽIVOTE KRAJANOV V BULHARSKU

Štefan Zelenák

Pri upevňovaní národného povedomia a zvyšovaní celkovej kultúrnej úrovne Slovákov v Bulharsku zohrali významnú úlohu - popri škole a kostole - aj rôzne aktivity v kultúrnej, osvetovej, telovýchovnej a športovej oblasti. Išlo predovšetkým o nacvičovanie divadelných hier, kultúrnych večerov, besiedok pre deti, prednášok, telovýchovných akadémií usporiadaných pri významných historických výročiach či iných príležitostiach. Aj na tomto mieste nám opäť prichodí vyzdvihnúť záslužnú prácu učiteľov na tamojších menšinových slovenských školách, ktorí boli dušou skoro všetkých podujatí aj v tejto pre krajanov tak potrebnej a významnej oblasti.

Učiteľ Jozef Rusko - stotožňuje sa s ním aj L. Hanák - vo svojich článkoch uvádza, že kultúrny život Slovákov v Bulharsku dostal nové impulzy po roku 1918. Rozvoj školstva, ale aj kultúry a osvetu sa rozvíjal predovšetkým vďaka novoutvorenej organizácii Čechov a Slovákov v Bulharsku združenej okolo Československého národného domu v Sofii. Rozmach práce v uvedených oblastiach sa v pomerne krátkom čase rozšíril nielen čo do kvantity, ale aj kvality do takej miery, že Jozef Rusko mohol s uspokojením konštatovať: "... otvorené sú spolky (odbočky Národného domu), ktoré sú dnes (v 30. rokoch) mimo kostolov strediskami slovenčiny. V spolkových miestnostiach zriadené sú čítárne, niektoré až výborne zariadené. Knižnice darovala Matica slovenská a Osvetový

zváz pre Slovensko. Počet zväzkov týchto knižníc prekročil v každej kolónii už 200 kusov. Teraz pracuje sa na vybudovaní samostatných školských budov, na ktoré subvenciu prisľúbil Spolok Komenský a Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe. Z národného hľadiska naši kolonisti môžu slúžiť vo vlasti mnohým za vzor." (Rusko, J.: Slováci v Bulharsku, Slovenské pohľady 1929).

Čítanie kníh, novín a časopisov v rodinách bulharských Slovákov malo dlhšie tradície. Veď už Pavol Filko začiatkom storočia založil v Gornej Mitropolji čítací spolok. O povznesenie kultúrnej úrovne sa popri už spomínanom P. Filkovi významne zaslúžil aj Adam Vereš, prvý evanjelický farár pôsobiaci medzi našimi krajanmi. Po jeho odchode (v roku 1909) kultúrny život našich krajanov začal upadať. Slovenský kultúrny život sa v tomto období opäť sústredil len na bohoslužby, na *Tranoscius*, bibliu, modlitebnú knižku, "života studnicu", zvyky, obyčaje a národné piesne. Málo bolo rodín, v ktorých pravidelne čítali Národný kalendár alebo Čabiansky kalendár, ktoré zväčša ešte posielali príbuzní žijúci v ich pôvodných dolnozemských osadách. Dlhé zimné večery si vyplňali čítaním zo Snára. S obľubou siahali aj po Proroctve Šibylinom a netrpezlivo čakali, čo sa z predpovedí splní, a čo nie. Približne takýto "bohatý" bol kultúrny život Slovákov v Bulharsku začiatkom 20. storočia.

Prelomom v rozvíjaní kultúrnych aktivít našich krajanov v Bulharsku bolo začatie vyučovania na slovenských menšinových školách. Otvorenie škôl v Gornej Mitropolji, Brašljanici a Podeme a prítomnosť obetavých a profesionálne dobre pripravených učiteľov (zväčša Čechov) znamenalo kvalitatívny skok nielen v príprave mládeže v školách, ale aj rozmach "mimoškolskej činnosti". Išlo najmä o zriaďovanie knižníc, čítární, zabezpečenie kníh - pre deti aj dospelých - nacvičovanie divadelných predstavení, besiedok, slávnostných akademií s telovýchovnými vložkami, prednášky a prípravu ďalších podujatí poznávacieho a výchovného charakteru.

Dušou všetkých podujatí v uvedenej oblasti v Brašljanici bol agilný učiteľ J. Rusko, rodák z Banskej Bystrice. Veľmi skoro sa mu podarilo založiť slovenskú čítareň, ktorej základom sa stal knižný dar Matice slovenskej. Čítareň umiestnil v Národnom dome a postupne sa stala centrom kultúrneho života Slovákov v Brašljanici. V jeho šlapajách pokračovali aj jeho nasledovníci: učiteľ Jozef Novák, rodák z Pohorelej pri Brezne a mitropoľský rodák, obetavý učiteľ Tomáš Topoľský a po ňom Ján Michalko, ktorý predtým krátko pôsobil na slovenskej škole v Gornej Mitropolji.

Kultúrna a osvetová činnosť v Podeme sa sústreďovala takisto ako v ostatných obciach, v ktorých žili Slováci, okolo slovenskej školy. Dušou kultúrneho snaženia v tejto slovenskej kolónii sa stali učiteľ Václav Müller a jeho manželka. To on navrhol aj stavbu školy (vypracoval jej plán), okrem tried pamätal aj na veľkú miestnosť na cvičenie, schôdze, slávnosti a divadelné predstavenia. Pisateľ článku v Posledním liste (22. XI. 1936) o ňom napísal: "... to on je spiritus agens všetkých podnikov a akcií. Dokonca sa zaoberá plánom založiť svojpomocné roľnícke úrčstvo Slovákov, aby im pomohol v ich biede."

Aj kultúrny život Slovákov v Gornej Mitropolji sa krútil okolo slovenskej školy (bola zároveň aj sídlom Národného domu - odbočka Národného domu v Sofii). Hýbateľmi všetkých akcií v tejto oblasti boli učitelia, ktorí obetavo pracovali, aby aj takto prehĺbili národné vedomie tamojších Slovákov a zvýšili ich celkovú kultúrnu úroveň.

Skôr ako si podrobnejšie všimneme činnosť našich krajanov v jednotlivých oblastiach, treba upozorniť, že popri škole a kultúrno-osvetových aktivitách pri upevňovaní národného povedomia našich rodákov v ďalekej balkánskej krajine zohrali významnú úlohu aj národné piesne, dodržiavanie zvykov a obyčají. Obľúbené boli ľudové piesne, či už tie, ktoré si so sebou priniesli zo svojich predchádzajúcich dolnozemskej osád - už rôzne "modifikovaných" vplyvom srbského, maďarského a aj bulharského prostredia - ale najmä tie, ktoré ich učili učitelia a mali bezprostredný vzťah k vlasti ich pradedov.

Gorná Mitropolja.
Výbor divadelného krúžku 1946

Gorná Mitropolja.
Divadelný krúžok (1933)

V šírení osvetu a kultúry medzi našimi krajanmi v ďalekej balkánskej krajine a pri upevňovaní oslabeného národného povedomia kľúčovú úlohu zohralo najmä ochotnícke divadlo, ktoré organizovali, režijne viedli i aktívne hrali predovšetkým učitelia, ktorí pochopili "význam divadla ako mocného prostriedku výchovného a vzdelávacieho. Tamojšie divadelníctvo nemôže sledovať cieľ umelecký, ale sleduje cieľ rečový šírením slovenskej reči, národný, lebo povzbudzuje národné povedomie a cit slovenskej spolupatričnosti." (Ján Mikuláš v liste vyslancovi Slovenskej republiky v Sofii 14. 12. 1940).

Predstavenia ochotníckych divadelníkov boli predovšetkým v školách, spočiatku aj vo dvoroch niektorých krajanov a vo voľnej prírode. Učitelia-režiséri vybrali predovšetkým také divadelné predlohy, pomocou ktorých vypĺňali medzery v školskej výchove a vzdelaní, s mravoučným odkazom, a hry, ktoré mohli poskytnúť divákovi aj slušnú zábavu. Jadro repertoáru tvorili najmä Urbánkove nenárodné veselohry a tzv. obrázky hry z dedinského prostredia, ktoré im boli najbližšie.

Prvé slovenské divadelné predstavenie v Gornej Mitropolji bolo 28. októbra 1926. Miestni ochotníci, ešte nesmelí a neskúsení, no pod starostlivou rukou učiteľov "zmohli" prvý kus: hru Jána Petroviča "Všetko za národ". Predstavenie bolo na javisku v miestnej bulharskej ľudovej škole. Úspech v hľadisku bol taký veľký, že poniektorým "aj slzy vyhŕkli". Ochotníci, povzbudiví prvým úspechom, nelenili, a čoskoro sa predstavili "naštudovaním" už náročnejšej inscenácie Moliérovej komédie "Lekárom proti svojej vôli". S touto hrou sa už odvážili aj na "umelecký zájazd" do neďalekého Podemu (vtedy Mrtvica). Posmelení prvými úspechmi mitropoľskí ochotníci sa pustili aj do naštudovania ďalších divadelných hier. O rok neskôr sa predstavili verejnosti Urbánkovou hrou "Už sú všetci v jednom vreci" a 19. februára 1928 sú to "Pytačky" a "Blázinec v prvom poschodí" a v novembri toho istého roku to bola ďalšia hra "Truc na truc", ktorá mala medzi divákmi veľký ohlas.

Úspechy ochotníckeho divadla v Gornej Mitropolji boli veľmi povzbudivé, a tak sa tamajší divadelníci rozhodli založiť si divadelný ochotnícky krúžok "Slovák". "Zakladajúcich členov bolo 18. Bol povolený Ministerstvom vnútra a národného zdravotníctva v Sofii podľa zákona o spolkoch a družstvách č. 7306/29 zo dňa 1. mája 1929." Krúžok bol riadnym členom ÚSDO v Martine a pravidelne dostával časopis Naše divadlo. V roku 1940 v ňom aktívne pracovalo 33 členov, ktorí pod starostlivým vedením režisérov-učiteľov ročne zohrali tri až päť predstavení, z ktorých "plynie úspech morálny a hmotný". (Zuzana Ďuricová v liste vyslancovi Slovenskej republiky v Sofii 28. decembra 1940.)

Založenie divadelného krúžku a fakt, že "dobro pochodili na úradoch", povzbudili mitropoľských ochotníkov k ďalšej činnosti. Už 11. februára 1929 predstúpili pred divákov s novou hrou "Skrotená divoška", ktorou sa predstavili aj krajanom v Podeme. Koncom roku 1929 nedeľňavým divákom v Gornej Mitropolji sa ochotníci združení v krúžku "Slovák" pochválili hrou "Maliarček" a 2. marca 1930 to už bola známa hra "Rozmajrín". S naštudovanými hrami vystupovali väčšinou v Podeme a v roku 1932 s hrou "Bludári" mali úspech aj medzi krajanmi v Brašljanici.

Premyslená práca učiteľov-režisérov a ďalších nadšencov v ochotníckom krúžku "Slovák" prinášala svoje ovocie, a to nielen pokiaľ ide o počet nacvičených hier a zvyšujúcu sa úroveň "umeleckého zvládnutia" divadelných predloh, ale pozoruhodná je aj skutočnosť, že v roku 1933 stáva sa po prvý raz režisérom ochotníckeho krúžku jeho člen "neučiteľ".

Krúžok "Slovák" sa čoskoro "pozviechal" aj hmotne a aj pokiaľ ide o vybavenie. V roku 1935 si krúžok objednal skladacie javisko, ktoré umiestnil v slovenskej škole, a divadelné kulisy. K 30. novembru 1940 vykazoval krúžok - ako o tom referovala Zuzana Ďuricová na vyslanectvo Slovenskej republiky do Sofie - tento inventár: "Rozkladacie javisko s trojpremennými kulisami, 217 zväzkov divadelných hier (160 druhov), z nich darovala najviac Matica slovenská v Martine. Všetky sú zviazané. Krúžok má aj gramafón a 200 stoličiek. Majetok je umiestnený v budove Slovenského národného domu. Krúžok má svoj archív a razítko."

Posmelení dovtedajšími úspechmi členovia krúžku si kládli aj vyššie ciele. Uvažovali o vybudovaní stáleho "divadelného salónu" a začali hľadať "sponzorov". Potrebné peniaze sa postupne začali zbierať. V roku 1938 poskytlo Ministerstvo školstva a osvety ČSR sumu 500 Kčs a uložilo ju na bežnom účte miestnej odbočky Československého národného domu Tomáša G. Masaryka v Sofii v tamjšej filiálke Anglo-pražskej banky. Samozrejme, že spomínaný obnos nemohol pokryť výdavky spojené so zamýšľanou stavbou divadelnej sály. Nakoniec z rôznych dôvodov k splneniu túžby mitropoľských ochotníkov nedošlo.

Gorná Mitropolja - Protestné zhromaždenie proti utláčaniu Slovákov v Maďarsku (1931)

Učitelia na slovenských menšinových školách upriamovali svoju pozornosť aj na "mimoškolskú činnosť" v širšom význame. Popri nacvičovaní divadelných hier organizovali pri rôznych príležitostiach slávnostné akadémie, prednášky, a veľa času obetovali deťom. Učitelia slovenskej menšinovej školy v Gornej Mitropolji nacvičovali na konci šk. roka 1929/30 s deťmi majáles na dvore

ešte nedostavanej slovenskej školy. Predstavenie malo veľký úspech nielen medzi deťmi, ale spokojní boli aj rodičia a staršia mládež. Mária Kučerová, posmelená úspechom majálesu, nacvičila s deťmi scénu "Deň svobody" (28. X. 1930). V decembri nacvičili učitelia s deťmi "Potrestanú princku". Deti sa predstavili na javisku "pozostávajúceho zo štyroch papierových kulís a zadnej opony, práce to učiteľa Michalka a Topoľského". Provizórnu scénu s úspechom využívali deti aj dospelí ochotníci až do roku 1935.

Roku 1931 firma Pilnáček z Hradca Králové darovala mitropoľskej slovenskej škole bábkové divadielko, ktoré si našlo vďačných divákov nielen v Gornej Mitropolji, ale aj v Podeme a Brašljanici.

Gorná Mitropolja - Čitateľský krúžok

Za mitropoľskými divadelnými ochotníkmi nechceli zaostať ani rodáci v Brašljanici a Podeme. Prvé divadelné predstavenie bolo na Kupcovom dvore, kde "javisko bolo postavené ako šiator zo známych poňví". Michálek uvádza vo svojej monografii, že prvé divadelné predstavenie pripravili podemskí ochotníci 26. mája 1929. Zahrali "Kamenný chodníček" od Ferka Urbánka. Prvé úspechy

povzbudili ochotníkov k nacvičeniu ďalších hier. Najoblúbenejšie boli hry s dedinskou tematikou od známych autorov Urbánka a Stroupežníka. Kulisy "robili si krajanovia sami pod vedením učiteľa Václava Müllera, prednú závesu daroval im Československý národný dom v Sofii". (J. Michalko v už spomínanej monografii.)

Učiteľia sa venovali aj deťom, s ktorými nacvičovali viaceré hry pre deti a mládež, ale aj akadémie so žartovnými scénkami, zaujímavými recitáciami, aj dospelých nadchýnali predvedené ľudové tance a podobne. Pri každej, čo i len trochu významnejšej udalosti usilovali sa učiteľia nacvičiť s deťmi program s národnobuditeľským a mravoučným poslaním.

V Podeme sa deti mohli pochváliť aj bábkovým divadlom, ktoré im do daru poslal krajan Marek zo Sofie. Jeho "prevádzkovanie" mali na starosti manželia Müllerovci.

Detský divadelný krúžok

Krajanovia v Brašljanici pod vedením učiteľa Jozefa Nováka predstavili sa už 1. januára 1931 so svojou prvou divadelnou hrou. Bola to dráma Jozefa Hollého "Márnotratný syn". Hra mala úspech, a tak sa "odvážili" aj na zájazd do Hornej Mitropolji. Vrelá vďaka a dlhotrvajúci potlesk krajanov bol im tou najlepšou odmenou. Prvé úspechy povzbudili aj ochotníkov v Brašljanici a skoro každý rok nacvičili aspoň jednu divadelnú hru, ktorú s úspechom predviedli aj v ďalších slovenských obciach. Od roku 1931 nacvičili ešte tieto zaujímavejšie hry: "Všetko za národ" od Jána Petroviča, "Lekárom proti svojej vôli" od Molièra, "Už sú všetci v jednom vreci" od F. Urbánka, "Strašidlo" od F. Urbánka a ďalšie. Deti predviedli divadielko od Jaroslava Průchu "Pre tatíčka prezidenta", ďalej lyrickú scénku "Oslobodenie" od E. Krejčárka. V júli 1935 sa aj deti v Brašljanici dočkali bábkového divadla. Daroval im ho Československý spolok

"Havlíček" v Ruščuku. (Podrobnejšie o ochotníckom divadle píše J. Michalko vo svojej monografii.)

Učitelia na slovenských školách v Bulharsku ani po poslednej veľkej vojne nechabovali vo svojej činnosti, a to nielen v škole, ale aj v ďalších oblastiach verejného a kultúrneho života. Organizovali zájazdy, vychádzky do prírody, veľkú pozornosť venovali športu a samozrejme nezabúdali ani na výchovnú a vzdelávaciu činnosť ochotníckeho divadla. Nacvičovali divadelné hry, telovýchovné slávnosti a pozornosť venovali najmä deťom. Mohli by sme uviesť mnohé hry a úspešné akcie v tejto oblasti. Uvedme ako príklad ochotníckej aktivity krajanov v Podeme, ktorí od novembra 1948 do mája 1949 nacvičili školské divadelné hry Hriech, Móda, Jánošík, Malý drotár, Kliatba a Matka.

Medzi zaujímavú činnosť, ktorú smelo môžeme zaradiť do nami sledovanej oblasti kultúrnej a osvetovej, môžeme zaradiť aj prácu evanjelických farárov s mládežou. Vhodným doplnkom vyučovania náboženstva bola Nedeľná škola, kde si žiaci upevňovali učivo z hodín náboženstva. Odrastenejšia mládež bola podchytená v Doraste evanjelickej mládeže, kde už mládež mala svoju vlastnú samosprávu a farári a učitelia mali tam len "dohľad, aby sa všetko dialo v duchu náboženských zásad".

Staršia mládež - beseda. Gorná Mitropolja 1935

Mládež, ktorá už opustila školské lavice, bola organizovaná v Združení evanjelickej mládeže. Všetky tri formy podchytenia mládeže evanjelickou cirkvou boli vo všetkých troch obciach, v ktorých bývali Slováci. Práca v Združení už mala odlišný charakter než v organizáciách určených pre deti a mladšiu

mládež. V Združení bola mládež vedená "v tej myšlienke učiť sa stavať budúci svoj život i na národnom i náboženskom podklade... išlo o to, aby mládež národu svojmu sa neodcudzila". (Podrobnejšie o tom píše Alexander Lichner v liste vyslancovi Slovenskej republiky v Sofii - 18. decembra 1940.)

Učitelia po druhej svetovej vojne sa usilovali doplniť chýbajúce zväzky novej knižnej produkcie a neustále "bombardovali" Maticu slovenskú a ďalšie inštitúcie na Slovensku o nové a nové zásielky kníh a časopisov. Ich snaha nevyšla nazmar. Veď len do Podemu pravidelne prichádzali do školy a do čítárne tieto časopisy: Matičné čítanie, Slovenské pohľady, Pravda a Náš národ. Išlo o časopisy, ktoré - ako uvádza tamojšia učiteľka - "sú jediným zdrojom a prameňom oboznamovania a šírenia kultúrneho života medzi našimi krajanmi".

Podobne aj slovenská škola a Národný dom v Gornej Mitropolji dostávali zo starej vlasti niektoré časopisy, ktoré sa stretli medzi krajanmi s veľkým záujmom. Do tamojšej knižnice pravidelne prichádzali: Slovenské pohľady, Matičné čítanie, Slniečko, Príroda, Pravda a Naša sloboda. Ján Kukliš, riaditeľ slovenskej školy a tajomník odbočky Československého národného domu T. G. Masaryka v liste z 2. IV. 1949 prosí Maticu slovenskú o zaslanie ďalších novín a časopisov, najmä týždenníkov, lebo napriek tomu, že "tunajší ľudia sú všetci roľníci, radi si prečítajú všetko, čo súvisí s ČSR".

Popri ochotníckom divadle dospelých i detí, organizovaní čitateľských krúžkov, poriadaní prednášok pri významných výročiach či iných príležitostiach, si naši krajanovia pomaly začínali uvedomovať aj význam pravidelných telesných cvičení a športovania. V medzivojnovom období urobili aj v tejto oblasti prvé nespelené kročky, a to opäť zásluhou učiteľov na tamojších slovenských menšinových školách. No na ich skromné počiatky pri športovaní a pravidelnom cvičení by sme sa nemali dívať dnešnými očami. Veď v tom čase (nezabúdajme, že sme na Balkáne), bolo takmer nemysliteľné, aby sa dievčatá, či dokonca mladé ženy obliekli do sokolských úborov a zacvičili povedzme prostné.

No aj v tejto pre nich neznámej oblasti ich aktivít sa postupne začali lámať ľady. Ján Michalko vo svojej monografii uvádza, že prvou lastovičkou v tomto smere bola Česká beseda zacvičená slovenskou mládežou v Gornej Mitropolji pod vedením učiteľky na slovenskej škole v roku 1926. Podnet k nespeleným začiatkom v tejto oblasti dal úspešný zájazd československých sokolov zo Sofie, ktorí na mitropoľskej pažiti v roku 1922 predviedli ukážky rôznych cvičení. Stretlo sa s veľkým záujmom krajanov, ktorí boli cvičením mužov a žien takí nadšení, že poniektorí smelší a menej hanbliví sa rozhodli začať cvičiť pod vedením učiteľa Jána Šeca. To on zaobstaral kladinu, guľu, činky, o voľačo neskôr kruhy a stojky. Gornomitropoľskí sokoli sa prvý raz predstavili svojim rodákom 28. apríla 1929 na národnej slávnosti venovanej pamiatke M. R. Štefánika. Cvičili na pažiti pred očami svojich blízkych, no i Bulharov, ktorí sa prišli pozrieť na to "čudo". Gornomitropoľská mládež ukázala, čo už zvláula zo základnej abecedy "opravdového sokola" a s nadšením a nasadením jej vlastným zacvičila prostné, "rôznosti, skupiny na rebríku, dievčatá tancovali Moravskú besedu, práporiky, "Sedláček", všetko za doprovodu dvoch husiel".

Mitropoľskí sokoli spomínanú zostavu zacvičili aj svojim krajanom v Podeme (19. mája 1929). Aj tu sa ich cvičenie stretlo so živým ohlasom medzi tamjšími Slovákmi. No aktivita mládeže v Gornej Mitropolji neochabla v telovýchovnej oblasti ani po odchode učiteľa Jána Šeca, zapáleného organizátora športových a telovýchovných podujatí. Tamjších sokolov "vzal do parády" Ján Michaliko, ktorý už krátko po svojom príchode na slovenskú menšinovú školu nacvičil a v slovenskej škole predviedla mládež veľmi úspešnú sokolskú akadémiu. Cvičili "žiaci so sekerkami, väčší s tyčami a grécku jedenástku, žiačky obruče a muži prostné, kruhy a rôznosti". Neskôr si mitropoľských sokolov vzali pod "patronát" učiteľa Tomáš Topoľský - viedol cvičenia mužov a jeho manželka Mária Topoľská nacvičovala s dievčatami a mladými ženami.

Gorná Mitropolja - sokoli pred slovenskou školou

Ako sme už vyššie uviedli, gornomitropoľskí sokoli sa so svojou prvou úspešnou telovýchovnou akadémiou predstavili aj v neďalekom Podeme, v obci sčasti obývanej Slovákmi. Aj tu sa ich cvičenie stretlo s mimoriadnou odozvou. Krajania v Podeme sa nechceli dať zahanbiť a aj oni sa s nadšením pustili do pravidelných cvičení a rôzne športové hry si tiež postupne osvojili. Cvičenia tu viedol neúnavný organizátor tamjšieho kultúrneho a spoločenského života Václav Müller, učiteľ na slovenskej menšinovej škole. Pomáhala mu aj jeho obetavá manželka.

Do pravidelných cvičení sa zapájalo čoraz viac krajanov a nebolo významnejšej oslavy či národnej slávnosti, na ktorej by nevystúpili aj podemskí sokoli.

Ba v máji 1934 žiaci a žiačky slovenskej školy - všetko členovia miestnej odbočky Sokola - predviedli aj náročnému gornomitropoľskému publiku svoje prostné a hry.

Nový impulz pre pravidelné telesné cvičenie v Podeme dalo otvorenie telocvične v slovenskej škole. Sokol v Podeme na "vyššiu úroveň" pozdvihli aj tí členovia, ktorí sa vrátili z Československa - po úspešnom zavŕšení učňovských rokov v starej vlasti. Viacerí sa vrátili dokonca s preukazom cvičiteľa a boli "schopní viesť cvičenie samostatne, i keby v kolónii nebol učiteľ - sokol".

V tejto oblasti verejných a spoločenských aktivít nestáli bokom ani krajanovia v Brašľanici, kde "dušou telovýchovného života" bol obetavý učiteľ Jozef Rusko. Nacvičil so školskou mládežou slovenské národné tance, ktorých predvedenie sa stretlo s veľkým záujmom "veľkých i malých". Sokoli v Brašľanici nacvičili a verejnosti predviedli niekoľko úspešných vystúpení. Aktívne pracovalo družstvo dorastencov i mužov "večer po práci na osvetlenom dvore". Mimořiadny ohlas medzi krajanmi v Brašľanici malo vystúpenie žiakov a žiačok 28. apríla 1935 na slávnosti venovanej pamiatke M. R. Štefánika. Okrem toho mládež v tejto bulharsko-slovenskej obci sa v nedeľu pravidelne stretávala "k rôznym hrám na pažiti". A chlapci, tí starší i celkom malí, s obľubou naháňali guľaté čudo - futbalovú loptu.

Pravidelné cvičenia v Brašľanici trochu brzdil nedostatok vhodných miestností. Výstavba budovy slovenskej školy meškala a aj zo zamýšľaného cvičenia v priestoroch miestnej bulharskej školy nakoniec zišlo, lebo miestni sokoli nemohli splniť náročné požiadavky vedenia školy.

No vyvrcholením snažení našich krajanov v telovýchovnej oblasti v Bulharsku bola účasť sokolov z Podema na všesokolskom zlete na Strahove v pamätnom roku 1938. So skupinou sofijských sokolov vystúpili na veľkolepej telovýchovnej slávnosti v Prahe aj štyria sokoli z Podemu - M. Melich, M. Mikuláš, J. Mrenica a M. Marek. V skladbe dorasteniek na zlete cvičila aj Z. Mikulášová, ktorá sa v tom čase učila v Prahe. Na hromadné vystúpenia sa pripravovali aj ďalší podemskí sokoli, no na zlet do Prahy nakoniec nešli.

Aj tento náš prehľad, skôr stručný a torzovitý ako vyčerpávajúci, o aktivitách Slovákov v Bulharsku na kultúrnom, osvetovom poli i v oblasti telovýchovy a športu v plnom rozsahu dokazuje, že pri upevňovaní národného povedomia a zvyšovaní kultúrnej a vzdelanostnej úrovne tejto malej skupiny našich krajanov stratených v ďalekej balkánskej krajine mali nezastupiteľnú úlohu učiteľia na tamjších slovenských menšinových školách. Svojou obetavou prácou kriesili drobné iskierky nádeje, že Slováci ani v ťažkých podmienkach nezabudnú na domovinu svojich pradedov.

Úlohu učiteľov a ich zásluhy na poli kultúrnom a osvetovom medzi našimi rodákmi hádam najvýstižnejšie charakterizoval Ján Michalko, ktorý dlhé roky žil medzi tamjšími Slovákami, a tak ako málokto poznal ich život, túžby a nádeje,

keď napísal: "Nemožno ani vymenovať rad-radom všetky prednášky, kurzy, slávnosti a pod. a štatistické dáta o nich uvádzať, veď nebolo a nie je ani možné všetky zaznačovať, ale treba len poznačiť, že každá z nich bola vždy vzpruhou, oduševnením, ukojením lačnej vedychtivej slovenskej duše, z každej sa rozchádzali krajanovia nasýtenejší, plnší, spokojnejší, slovenskejší, s vzácnym poznaním toho, čo v ich dušiach dosiaľ chybovalo. A ten radostný ruch na spoločných večierkoch, pocit jednej celistvej rodiny slovenskej v cudzine, to naplňovalo ich duše k slzám od nepoznanej dosiaľ radosti."

Literatúra

1. Hrozič, J.: Slováci v Bulharsku, MS, Martin 1985.
2. Churý, S.: Slovenské školstvo v Rumunsku a Bulharsku v zrkadle archívneho materiálu, Pedagogická revue, 1-2. Roč. XLV, 1993, s. 101-111.
3. Jubilejná ročenka Československej kolónie v Bulharsku 1868-1928, Sofia 1929.
4. Michalko, J.: Naši v Bulharsku. Päťdesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov. Myjava 1936.
5. Slovenský národný archív, Fond MZV, kr. 206, 207, 103.
6. Rusko, J.: Slováci v Bulharsku. Slovenské pohľady 1929.
7. Časopisy:
 - Nový človek, 1924
 - Mladý svet, 1932
 - Slovenský týždenník, 1929
 - Krajan, Praha 1934
 - Národná jednota, 1934
 - Národný kalendár, 1935 (Petrovec)
 - Nedělní list, 1936
 - Krajan, 1937
 - Slovenský denník, 1936, 1937, 1938
 - A-Zet, 1936
 - Naše snahy, 1940
 - Český jih, 1937
 - Národné noviny, 1907
 - Ročenka Lidé a země. Praha 1961
 - Slovenské pohľady, 1929

SLOVENSKÉ MENŠINOVÉ ŠKOLSTVO V BULHARSKU

Slavko Churý

Príslušníci slovenského etnika odchádzali zo svojho národného územia už v období feudalizmu a hľadali existenciu a zdroje obživy sprvoti v hraniciach monarchie, neskoršie smerovali do vzdialenejších krajín. Príčinou vystahovalectva boli vtedajšie ekonomické a spoločenské pomery. Veľkú úlohu zohrávali i motívy ideové, najmä národnostný útlak a náboženská neznášanlivosť. Takmer všetci slovenskí vystahovalci, ktorí sa usadili v Bulharsku, boli príslušníkmi evanjelickej cirkvi.

Slováci prichádzajú do Bulharska vzápätí po oslobodení krajiny z osmanskej nadvlády v roku 1878. Usídľovali sa najmä v severnom Bulharsku v dedinách pri Dunaji. Na pomerne krátky čas tu našli nový domov prevažne slovenskí roľníci. Ich usídľovanie umožnili zákony vydané bulharskou vládou o kolonizácii riedko obývaných oblastí. Slováci prichádzali do Bulharska z Dolnej zeme od 80. rokov 19. storočia a kolonizačný proces sa v podstate zavŕšil v prvom decéniu nášho storočia. Nepočetní Slováci, ktorí sa usadili v Sofii a iných mestách, sa po roku 1918 stali československými štátnymi občanmi, kým krajanovia na vidieku prijali bulharské štátne občianstvo už dávnejšie.

Najľudnatejšou slovenskou dedinou v Bulharsku bola Gorna Mitropolja. Slováci tu žili s nadpolovičnou väčšinou bulharského obyvateľstva. Národnú spásu a zachovanie svojho jazyka videli v kostole a najmä v slovenskej škole. Osídlenci sa tu spočiatku sami starali o svoje kultúrne potreby a vzdelanostnú úroveň. Rozhľadenejší z nich vyhľadávali styky s Turčianskym Svätým Martinom a miestnymi inštitúciami. Kultúrne snahy slovenských usadlíkov a smäd po kultúrnom vyžití v národnom prostredí vyústili v založenie čitateľského spolku Razvitie. Spolková činnosť zdôrazňovala pocit spolupatričnosti, nutnosť vzájomnej pomoci a umožňovala do určitej miery národné, kultúrne a aj spoločenské vyžitie. Spolok mal vlastného bibliotekára, ktorým bol v roku 1899 Pavol Filko. S jeho menom sú spojené pokusy o slovenské vyučovanie v dedine. Spolok sa v roku 1899 obrátil na redakciu Slovenských pohľadov, aby mu pravidelne zasielala časopis. Členovia spolku sa sťažovali na nezájum a neporozumenie redakcie, čo zapríčiňovalo ťažkosti a problémy vo vzdelávaní Slovákov v národnom duchu. Skromné počiatky slovenského školstva v Gornej Mitropolji spadajú do rokov 1904 - 1905, keď slovenskí kolonisti požiadali bulharské úrady o povolenie vyučovať deti vo voľnom čase po slovensky. Za učiteľa si zvolili už spomínaného Pavla Filku, ktorý ako samouk vyučoval slovenčinu a náboženstvo. Experiment sa však nevydaril, pretože už v roku 1909 znova žiadali sofijské ministerstvo národnej osvety, aby im povolilo osobitnú evanjelickej školu s vyučovacím jazykom slovenským. Do skončenia prvej svetovej vojny však neuspeli a slovenského ducha medzi krajanmi udržiavali starší obyvatelia a evanjelickí kazatelia.

Po vzniku ČSR vzájomné vzťahy s bulharským štátom boli relatívne dobré, i keď nedosiahli úroveň československo-rumunských stykov. Postavenie slovenského učiteľa v novom štáte sa v mnohom zlepšilo. Dostalo sa mu väčšieho ocenenia. Niektorí z nich slobodu svojho národa prežívali istý čas v Bulharsku, kde sa zaslúžili o vyučovanie materinského slovenského jazyka. Novozakladané slovenské školy sa stali osou národného a kultúrneho života. Učitelia okrem pedagogickej práce sa zamerali na usporadúvanie slovenských ochotníckych divadelných predstavení a hudobných produkcií, konali prednášky a organizovali rozličné spoločenské podujatia. Aj ich zásluhou väčšina Slovákov v Bulharsku nezabudla na svoj materinský jazyk a nesplývala s domácim obyvateľstvom. V dosť zriedkavých národnostne zmiešaných manželstvách sa hovorilo po slovensky a deti navštevovali slovenské školy.

Pálenie tehál na slovenskú školu
v Gornej Mitropolji

Ministerstvo školstva v Sofii povolilo slovenskú školu v Gornej Mitropolji 27. apríla 1923, na základe čoho prišla do obce prvá slovenská učiteľka Mária Matejovská z Bratislavy. Stretla sa s veľkými ťažkosťami, pretože proti slovenskej škole sa postavili niektorí významnejší, ale menej vzdelaní Bulhari, ba aj evanjelický pastor Martin Beňo, zrejme z prestížnych dôvodov. Po rozličných peripetiách sa školu podarilo otvoriť, hoci o niečo neskoršie. Správkyňa Verejnej slovenskej školy v Gornej Mitropolji (vtedajší úradný názov) Mária Matejovská bola agilná a dobre pripravená na svoju profesiu. Škola nadviazala kontakty s Maticou slovenskou v Martine, ktorá ju zásobovala potrebnými učebnicami a knihami. "Nedáme zabudnúť našej detve, že sú synmi a dcérami sloven-

ského národa a budeme sa vždy usilovať rozširovať česť národnú aj tuná na Balkáne", písala v liste z 15. novembra 1924, keď ďakovala za zásielku kníh. Podľa jej poznatkov Slováci, ktorí osídlili Gornú Mitropolju, boli národne uvedomelí a zachovali si materinskú reč. Usilovali o to, aby deti zostali verné odkazu slovenských rodičov. Československý národný dom T. G. Masaryka v Gornej Mitropolji vyvíjal od roku 1924 maximálne úsilie, aby zabezpečil vybudovanie novej školskej budovy. Určitá aktivita v tomto smere sa prejavila aj v ostatných slovenských dedinách. Každá obec bola vlastne malým národnokultúrnym centrom. Slováci aj s pomocou vyslanectva ČSR v Sofii získali právo mať vlastnú slovenskú školu, chýbali však finančné prostriedky. V roku 1924 slúžilo provizórne ako učebňa evanjelický kostol s tehlovou dlážkou a so skromným zariadením. Novú školskú budovu zamýšľali stavať na jar roku 1925. Stavebný pozemok už zakúpili a mali pripravených 90 tisíc kusov tehál. Situáciu však skomplikovali živelné pohromy. Severné Bulharsko postihla v tom roku veľká povodeň spojená s častými búrkami. Slávnosť kladenia základného kameňa školy sa konala až 6. júna 1926 a stavať sa začalo 17. júna. Stavbu ukončili cez prázdniny v roku 1929. Školu si obyvatelia vystavali svojpomocne. V prízemí boli učebne a poschodie bolo prispôsobené na byty pre učiteľov. Tým sa zavrášilo mnohoročné úsilie Slovákov získať vlastný prístrešok a školský priestor.

Slovenská škola v Gornej Mitropolji

Nový kultúrny stánok bol odteraz skutočnosťou. V roku 1925 sa škola stala dvojtriednou a prišla ešte učiteľka Mária Braunová. Názov školy sa viackrát zmenil. Sproti fungovala ako Hornomitropoľská slovenská národná škola. V roku 1932 tu pôsobila Československá ľudová a občianska škola, ktorá používala

úradnú pečiátku so slovenským a bulharským kruhopisom. Správcom školy bol v tých časoch Alojz Naňák. Počet slovenských žiakov utešene vzrastal. V školskom roku 1924/1925 ich bolo 70, o rok neskoršie už 84. V roku 1929/1930 škola mala 101 žiakov v ľudovej a 31 v meštianskej škole. Vtedy bola na vrchole rozkvetu. V dôsledku prekážok zo strany bulharských úradov došlo k úpadku školy, ktorú koncom školského roku 1933/1934 zatvorili. Po veľkých ťažkostiach sa ju podarilo obnoviť, ale nie ako samostatnú, iba ako doplnovaciu dvojtriednu školu so štyrmi slovenskými vyučovacími hodinami týždenne. Pritom v tomto období žilo v Gornej Mitropolji 819 Slovákov a bol dostatok školského dorastu. Ako doplnovacia existovala škola aj v období Slovenskej republiky.

Školská mládež. Brašljanica 1942

Naše školské orgány nemali v roku 1945 reálnu predstavu o situácii slovenského obyvateľstva v Bulharsku, keďže spojenie prakticky nejestvovalo. O slovenských školách získali skúpe poznatky od bulharskej delegácie, ktorá sa zúčastnila na Vseslovanskom zjazde v Bratislave. Snahou Slovenskej ligy bolo obnoviť slovenské školstvo aspoň v takom rozsahu ako v roku 1934. Podarilo sa získať minimálne financie na krytie osobných a vecných výdavkov, najmä na nákup učebníc a iných pomôcok, ako aj na zariadenie škôl. Slovenská základná škola a progymnázium (meštianska škola) v Gornej Mitropolji bola v roku 1947 poštátnená. Časť požitkov slovenským učiteľom mala poskytovať podľa dohody bulharská strana, s čím však boli vždy problémy, najčastejšie chýbali peniaze na výplaty. Základná škola sa skladala z troch tried (postupný ročník 1-5), meštianska mala tri triedy. Výuku obstarávali dvaja slovenskí učitelia a bul-

harská učiteľská sila. S jej ustanovením boli ťažkosti. Všetky slovenské deti boli zaškolené. Napriek poštátneiu školu vydržovala čiastočne na svoje náklady slovenská obec. Platila za vykurovanie, upratovanie a odmeňovala školníka. Učiteľský zbor zápasil s nedostatkom finančných prostriedkov aj dva roky po vojne. Márne bolo úsilie riaditeľa školy zabezpečiť u bulharskej správy finančné prostriedky na riadny chod a vyučovanie. Školský rok 1949/1950 začal 5. septembra, tak ako na všetkých bulharských školách. Do základnej školy sa zapísalo 42 žiakov, meštiansku školu navštevovalo 21 žiakov. Učiteľský zbor tvorili riaditeľ Jozef Kukliš, odborná učiteľka Ida Kuklišová a bulharský pedagóg. Na meštianskej škole sa vyučovala slovenčina a po slovensky matematika, prírodopis, chémia, fyzika, vlastiveda, hudobná výchova, kreslenie a ručné práce. Učiteľ bulharských predmetov mal vyučovať bulharčinu, dejepis, zemepis a telesnú výchovu. Vo vyšších postupných ročníkoch sa vyučovala nemčina a ruština. Na bulharské predmety sa používali učebnice pre bulharské školy. Na predmety vyučované po slovensky v nižších ročníkoch boli k dispozícii šlabikáre, čítanky a cvičebnice slovenského jazyka pre všetkých žiakov. Na predmety vo vyšších ročníkoch boli slovenské učebnice len v jednom exemplári pre vyučujúceho. Napriek odporu slovenského obyvateľstva základná a meštianska škola bola výnosom Povereníctva školstva v Bratislave č. 1232 z 5. januára 1950 zrušená a miesto nej ustanovili doplňovacia škola, keďže viac ako polovica slovenských rodín sa vrátila v decembri 1949 do ČSR. Zostalo tu však viacero slovenských rodín s 30 školopovinnými deťmi. Velvyslanectvo ČSR v Sofii navrhlo ešte 19. decembra 1949 zmeniť školu na doplňovacia, proti čomu Slováci osobitným listom protestovali a požiadali povereníctvo, aby slovenská národná a stredná škola v Gornej Mitropolji fungovala do konca školského roku 1949/1950. Prechod detí do bulharskej školy by zapríčinil značné ťažkosti vo výuke. Rodičia odôvodnili svoju žiadosť tým, že na reemigráciu sa zatiaľ neprihlásili preto, že im nevyhovovali podmienky a predpokladali, že sa presídliť neskôršie. Reemigrácia poznamenala život v celej obci a zapríčinila nepravidelnosť vo vyučovaní. Bulharská učiteľská sila nebola vôbec ustanovená, riaditeľ školy bol zaneprázdnený, keďže bol členom odhadnej komisie v spojitosti s prípravou presídlenia krajanov. Učiteľský zbor opustil služobné miesta 31. januára 1950 a v máji roku 1950 škola zanikla odchodom Slovákov do ČSR.

Menej početná, ale aktívna slovenská kolónia žila v obci Poдем (predtým Mrtvíca), tiež na Plevensku. Dedina leží zhruba 20 km od Dunaja. Príchodom Slovákov a ich trvalým usadením sa zdvihla životná úroveň domáceho obyvateľstva. Celkový kolorit dediny sa zmenil. Noví osadníci priniesli so sebou pluh a iné modernejšie poľnohospodárske stroje a náradie. Vyššou úrovňou bytovej kultúry sa stali bulharským spoluobčanom príkladom, a to aj v odievaní. V Poдеме boli štyri čisto slovenské ulice. Domy boli výstavné, obklopené záhradami. Všade panovala čistota. Dejiny slovenského školstva sa tu začínajú v roku 1907, bol to však iba nasmelý pokus niekoľkých národne uvedomelých nadšencov, ktorých na myšlienku priviedol evanjelický farár Adam Vereš. O výuku čítania, písania a počtov sa až do skončenia prvej svetovej vojny starali laici, a to iba príležitostne. Nositeľom slovenských národných a kultúrnych snažení mohla

Školské deti s učiteľkou Máriou Topoľskou (1939/1940).
Gorná Mitropolja

Žiaci s učiteľom Tomášom Topolským.
Gorná Mitropolja, 1929

byť iba organizovaná škola a učiteľ. Vyučovanie v slovenskej škole v Podeme začalo za hmotnej podpory československého ministerstva školstva. Prvým slovenským učiteľom tu bol v školskom roku 1928/1929 Václav Müller, ktorý sem prišiel zo Sofie. Nežil tu v prepychu, ale jeho spoločenské postavenie bolo na primeranej úrovni, keďže budoval piliere slovenského národa a vychovával slovenskú mládež. Spočiatku vyučoval v priestoroch bulharskej školy a v evanjelickom kostole. Novú budovu slovenskej školy začali stavať na pozemkoch, ktoré darovali miestni slovenskí obyvatelia. Dokončili ju v roku 1934, keď bolo slovenské menšinové školstvo nariadeniami bulharských úradov značne obmedzené. Škola neprerušila činnosť ani po rozpade ČSR. Koncom marca 1939 správca školy požiadal Maticu slovenskú o zaslanie obrazov slovenských hradov, miest a pohorí, aby si žiaci mohli predstaviť krásy rodnej zeme ich predkov. Školu potešili najmä obrazy s tematikou Vysokých Tatier, Bratislavy, Bradla, Trenčína a Ružomberka. Na rozvoj slovenského školstva už po vzniku Slovenskej republiky prispievali aj iné inštitúcie. Poistovacia banka Slavia v Bratislave sa rozhodla obdarovať na Vianoce 1939 slovenskú doplnovaciu školu v Podeme knižným darom v hodnote 500 korún. Akciu sprostredkúvala Matica slovenská s tým, že knihy poskytne za režišnú cenu, aby sa za príslušný obnos získalo čo najviac exemplárov pre bulharských Slovákov.

Zásielka kníh z Matice slovenskej. Gorná Mitropolja

V Podeme žilo menej Slovákov ako v Gornej Mitropolji. Podľa bulharského sčítania obyvateľstva z roku 1946 tu narátali 178 Slovákov (96 mužov, 82 žien) oproti 2359 Bulharom. Slováci boli predovšetkým roľníci, ale aj robotníci,

hlavne tehliari, a našlo sa aj zopár obchodníkov. V obci bola štvortriedna národná a meštianska škola s bulharským vyučovacím jazykom. Do slovenskej školy chodilo 26 Slovákov iba na doplňovacie vyučovanie. Prihlásili sa aj traja žiaci bulharskej národnosti, ktorých matky boli Slovenky. V ich domácnostiach sa hovorilo po slovensky, čomu sa prispôsobil i otec Bulhar. V slovenčine sa vyučovala prvouka, vlastiveda, dejepis a zemepis ČSR, slovenčina (gramatika a pravopis) a spev, ostatné predmety sa učili v bulharskej škole. Slovenská škola bola umiestnená v budove, ktorej majiteľom bola miestna odbočka Československého národného domu T. G. Masaryka. Vecné náklady na školu si hradili Slováci vo forme príspevkov. V roku 1948 správkyňou školy bola Mária Osuská. Bývala v školskom byte na poschodí. Služobné požitky jej vyplácalo Povereníctvo školstva a národnej osvety v Bratislave. Chýbali najmä učebnice vlastivedy, dejepisu a zemepisu, hoci tieto predmety boli vlastne jadrom slovenského vyučovania tejto doplňovacej školy. Povereníctvo školstva v duchu vtedajšej politickej línie kládlo dôraz na to, aby sa žiaci na hodinách oboznamovali s výsledkami dvojročného plánu, so zvyšovaním životnej úrovne v ČSR, spriemyselnovaním Slovenska a s päťročným plánom. Podrobné učebné osnovy boli vypracované podľa najnovších smerníc z 30. augusta 1948. Počítalo sa s tým, že počet školopovinných detí sa zvýši, ak by nedošlo v jeseni k reemigrácii. Podemskí Slováci, ktorí boli na poľnohospodárskych prácach v ČSR, sa totižto postupne vracali do Bulharska. V školskom roku 1948/1949 navštevovali slovenskú doplňovaciu školu žiaci narodení v rokoch 1935-1942. Boli to Michal Baláž, Mária Čížiková, Eva Koláriková, Mária Markušová, Miroslav Michajlov, Mária Omastová, Simeon Topolniški, Žofia Vagová, Eva Markušová, Mária Balážová, Samuel Bakuľa, Pavel Čížik, Pavel Holák, Anna Holíková, Pavel Jesenský, Anna Marečková, Michal Jesenský, Sladinka Michajlovová, Daniela Mokranová, Pavel Omasta, Zuzana Mrenicová, Daniela Omastová, Martin Vago, Mária Markušová, Anna Vagová a Ondrej Mrenica. Z nich 8 bolo v prvom postupnom ročníku, 1 v druhom, 7 v treťom, 4 v štvrtom, 3 v piatom, 2 v šiestom a 1 v siedmom postupnom ročníku. Otváracia správa Slovenskej doplňovacej školy v Podeme za školský rok 1949/1950 dokumentuje zvýšenie počtu slovenského obyvateľstva oproti sčítaniu v roku 1946 vrátane školopovinných detí, ktorých bolo tesne pred reemigráciou 31. Vtedy sa vyučovalo dvakrát v týždni, a to v stredu a sobotu. O udržiavanie budovy sa staral osemčlenný školský výbor, ktorého predsedom bol Pavol Holík. Bol to posledný rok existencie školy, ktorá zanikla odchodom väčšiny slovenských rodín do starej vlasti. Zo 198 Slovákov ich odišlo 172. V Podeme zostalo celkove sedem rodín so šiestimi školopovinnými deťmi. Prospech žiactva bol vcelku dobrý. Predbežná klasifikácia sa uskutočnila 31. decembra 1949, pretože zvyšujúce deti prestupovali do bulharskej školy. Učebná látka sa prebrala v skrátenom rozsahu, pretože sa brala zreteľ na deti, ktoré odišli do ČSR. Za zmienku stojí, že zdravotný stav slovenskej mládeže bol vyhovujúci, lekár navštevoval školu pravidelne a konštatoval, že sa tu nevyskytli epidemické choroby. Slovenská doplňovacia škola v Podeme bola úradne zrušená 12. novembra 1949. Likvidáciu vykonal veľvyslanectvo ČSR v Sofii.

Brigáda - chystanie dreva do školy a na faru.
Gorná Mitropolja 1923.
Uprostred učiteľka Mária Matějovská

Mária Matějovská so žiakmi v Gornej Mitropolji, 1923.
(Ešte sa vyučovalo v kostole)

Slováci osídlili aj Brašljanicu a dosť dobre tu spolunažívali s bulharským roľníckym obyvateľstvom. Koncom 20. rokov nášho storočia tu žilo okolo 150 Slovákov, takže obec bola najmenšou slovenskou enklávou na Plevensku. Prvým slovenským učiteľom sa tu stal Jozef Rusko z Banskej Bystrice, ktorý začal vyučovať po slovensky v budove bulharskej meštianskej školy 1. októbra 1928. Vyučoval len čítanie, písanie a spev, bez učebníc, a všetky triedy v jednom oddelení. Jeho zásluhy spočívajú aj v tom, že sa postaral o založenie slovenskej obecnej knižnice z darov, ktoré poskytla Matica slovenská. Jozefa Rusku

vystriedal v roku 1930 nový pedagóg, a to Jozef Novák z Pohorelej pri Brezne. V nasledujúcich rokoch sa vymenili viacerí učitelia. Ako správca školy tu zanechal od roku 1932 trvalé stopy Tomáš Topoľský. Medzi krajanmi rozširoval Slovenské pohľady, ktoré boli jediným literárnym časopisom dostupným chudobnej krajskej kolónii. Po ňom prišiel do Brašljanice Ján Michalko, horlivý národovec, ktorý sa zaoberal literatúrou. Vynikol ako prekladateľ z bulharčiny. Preložil aj román Pod igoto (Pod jarmom) od bulharského národného spisovateľa Ivana Vazova. V samostatnej knižnej publikácii spracoval dejiny Slovákov v Bulharsku. Podobne ako v ostatných obciach aj v Brašljanici slovenskú menšinovú školu v roku 1934 zatvorili. Bulharské úrady dovolili slovenské vyučovanie iba na doplnovacej škole, kde sa učilo slovensky iba štyri hodiny týždenne.

Učiteľka Mária Matějovská so žiakmi - 1924.

Učitelia na slovenských menšinových školách v Bulharsku boli dušou spolkového života a činnosti. Bulharskí Slováci boli členmi odbočiek Československého národného domu T. G. Masaryka, ktorého ústredie sídlilo v Sofii. V Brašljanici bol v roku 1933 jednatelom odbočky učiteľ Ján Michalko. Odbočky spolupracovali s Maticou slovenskou, ktorá bola spolu so Slovenskou ligou garantom slovenského menšinového školstva. Postavenie Slovákov však nebolo jednoduché. Ich situáciu komplikovali hospodárske problémy a postavenie učiteľov zasa nevyjasnené vzťahy s bulharskou školskou správou. V liste odbočky Československého národného domu T. G. Masaryka v Brašljanici z 28. februára 1933 sa proro konštatuje, že "žiť v cudzine po slovensky nie je ani tak ľahké, jak mnohí na Slovensku myslia". Život vlastne všetkých Slovákov sa sústreďoval okolo slovenských škôl, odbočiek a kostolov. Ján Michalko spolu s predsedom odbočky v Brašljanici zorganizovali 28. októbra 1934 oslavy Dňa slobody. Matici slovenskej poďakovali za pomoc morálnu, hmotnú a knižnú. Väčšina príslušníkov slovenskej kolónie v Bulharsku nikdy nebola na Slovensku. Potvrďuje to spo-

mínaný list, v ktorom Slováci prejavili nadšenie, že sa môžu slobodne hlásiť k slovenskému národu, "hoci sme Vás nevideli a nikdy na Vašu slobodnú zem nevstúpili".

O šírenie osvetu a vzdelanosti medzi Slovákmi v Bulharsku sa zaslúžilo ochotnícke divadlo, ktorého vedúcimi činiteľmi a režisérmi boli bývalí učitelia. O divadelnej budove alebo stálom javisku niet v prameňoch stopy. Hrávalo sa hlavne v školských miestnostiach a v prírode. Cieľom ochotníctva bolo predovšetkým doplnenie školskej výchovy, ale prispievalo tiež k mravnému povzneseniu obyvateľstva a bolo zdrojom zábavy. Základ repertoáru tvorili Urbánkove slovenské veselohry a tzv. obrazy zo života. Obľúbené boli jeho hry z dedinského prostredia, ktoré idealizovali život, ale na scénu sa dostali aj hry iných autorov.

Slovenské školstvo v Bulharsku neustále zápasilo s nedostatkom učebníc, chýbali však aj knihy zaraďované do obecných knižníc. Školské pomôcky malo zaošetrovať pražské ministerstvo školstva a osvetu a Slovenská liga v Bratislave, ktorá mala značne obmedzené prostriedky. V skutočnosti knižnými darmi najviac vypomáhala Matica slovenská. Matičné vydania kníh istý čas sprostredkoval pre slovenské školy v Bulharsku Jozef Kovář, riaditeľ Kníhtlačiarkeho účasťinného spolku v Martine, ktorý predtým pracoval v Bulharsku. Najmä najväčšia škola v Hornej Mitropolji sa starala o budovanie slovenských knižníc. V roku 1938 tu bol správcou Tomáš Topoľský, ktorý požiadal Maticu slovenskú aj v mene všetkých slovenských doplnovacích škôl o knižné dary. Iniciatívu prejavil matičný tajomník Jozef Cíger Hronský, ktorý zásielku kníh dohodol so správcou školy v Brašľanici Jánom Michalkom pri jeho návšteve v Martine v januári roku 1938. Posledná zásielka slovenských kníh z Matice slovenskej pred rozpadom ČSR smerovala do Hornej Mitropolje v januári 1939.

Slovenské školy po roku 1945 v Bulharsku fungovali nielen ako vzdelávacie ústavy, ale aj ako kultúrne a osvetové inštitúcie. Zohrali významnú úlohu vo výchove detí. Nebyť ich, slovenská mládež by čoskoro stratila kontakt so starou vlasťou. Pravda, dôležitým faktorom tu bol slovenský pedagóg.

Československé ministerstvá školstva a vnútra neboli spokojné s úrovňou vyučovacieho procesu a vlastne s chovaním sa celej krajskej kolónie. Učiteľom vytýkali ľahostajnosť, kultúrnu a sociálnu povýšenosť. Údajne sa separovali a nezúčastňovali sa na verejnom a politickom živote. Ich postoj bulharské úrady chápali ako tichý nesúhlas a opozíciu voči ľudovodemokratickému režimu. Ministerstvo tvrdilo, že "ani jeden z českých a slovenských učiteľů, kteří v Bulharsku působí, nemá ani nejmenších předpokladů, aby tyto požadavky plnil". Demokratické tradície medzi bulharskými Slovákmi boli skutočne živé, a to aj medzi učiteľmi. Slováci nevedeli pochopiť začiatky budovania socializmu a združstevňovanie dediny v Bulharsku a hromadne pred ním utekali a vracali sa do starej vlasti v nádeji, že tu nájdú lepšie podmienky k životu. S nimi odišli aj učitelia.

Na základe medzištátnej dohody medzi Bulharskom a Československom sa väčšina Slovákov vrátila do krajiny svojich predkov. Posledný transport odišiel z Bulharska v máji roku 1950. Niekoľko generácií Slovákov v Bulharsku si zachovalo svoj vzťah k starej vlasti a materinský jazyk aj vďaka slovenským školám, ktoré zdôrazňovali prostredníctvom obetavých učiteľov národné povedomie.

V y z n a n i e u č i t e Ľ k y

Zuzana Sochová-Đuricová

Viacrát v živote som písala svoj životopis (pri podávaní rôznych žiadostí), boli to však strohé dáta o nadobudnutí vzdelania, o školovaní atď. V tomto prípade by som sa rada vyhla tejto forme. Priznám sa, nerada o sebe hovorím, tým viac sa mi prieči dať to na papier. Nerada sa chválím, lepšie povedané, nerada sa zdôverujem iným ľuďom, vrátane najbližších, so svojimi trápeniami a ťažkosťami.

Sú prípady, keď sa človek narodí s vlohami, ktoré ho predurčia na celý život. Snáď i ja som takouto osobou. Škola ma priťahovala od útleho detstva. Ešte som nemala ani päť rokov, keď mi rodičia dovolili chodiť do školy "počúvať" starších žiakov, ktorých povolala k písanému slovenskému slovu u bulharských Slovákov nezabudnuteľná, prvá slovenská učiteľka v Gornej Mitropolji, pani Mária Matějovská. Malí žiačikovia, mňa nebolo ani dobre vidieť v laviciach, určených pre dospelých, radi sme chodievali do provizórnej "školy", ktorá po nedeliach slúžila ako modlitebňa. S "kapsečkami" ručne ušitých z lacného plátna, v ktorých bola ako jediná pomôcka bridlicová tabuľka s malou hubkou a griflíkom. Keď som už zo šlabikára poznala prvé slovenské písmenká a vedela som ako-tak čítať, prichodilo mi naučiť sa poznávať aj písmená "švabachu", ktorým boli písané naše náboženské knihy - ak som chcela s rodičmi spievať náboženské piesne z Transcicia.

Milá spomienka z mojich predškolských rokov. Mali sme dobrých susedov Bulharov, v ich domácnosti neboli deti. Dosť často zakričala suseda cez plot: "Zuzke, ja ela u nas, šte pečem presna pita i malko sirene šte ty dam." V preklade: Zuzka, poď k nám, budeme piecť "presnú pitu" a dám ti aj trochu syra. Moja mamka nevedeli po bulharsky, ale rozumeli - dovolili mi... Vysvetlenie, čo je "presna pita" - posúch alebo chlebič, pripravený z nekysnutého cesta z bielej múky a vody, upečený v pekáči v pahrebe otvoreného ohniska. Podávali ho nemastený lámaním, nie krájaním. Pamätám sa, mala som u susedov nízky stolček s troma paličkovitými nôžkami, s priehlbinkou, usposobený k pohodlnému sedeniu. Dospelí mali o málo vyššie tiež trojnohé "stoličky", a tak

sme si posadali do polkruhu okolo otvoreného ohniska a jedli sme. U nich som "pochytila" aj prvé bulharské slová.

Až po rokoch som si uvedomila, že som mala v živote veľké šťastie - patrila som ku generácii, ktorá absolvovala školskú dochádzku v čase najčulejšieho rozmachu slovenského školstva v Bulharsku. Spomedzi vtedajších mojich učiteľov prichodí mi spomenúť aj pána učiteľa Jána Šeca, ktorého zásluhou som sa dostala cez jedny letné prázdniny do istej českej rodiny, bývajúcej na pražskom predmestí.

Zuzana Sochová-Đuricová so svojimi žiakmi

Počas školskej dochádzky nás páni učitelia zamestnávali aj mimoškolskou činnosťou: recitovali sme básničky, spievali sme v žiackom spevokole, hrávali sme detské predstavenia, cvičievali sme telovýchovné hry pri slávnostiach. Ako starší žiaci sme vypomáhali pánom učiteľom pri bábkových predstaveniach pre menších spolužiakov. Vo voľných chvíľach, najmä cez letné prázdniny, chodievali sme po pažitách a hrávali sme sa rôzne hry. Na miernych svahoch sme si políhali na vŕšku a "váľali sme buky" dolu svahom (v nárečí: "krbáľali sme sa"). V jarných mesiacoch, keď bolo teplo a sucho, niekoľké dievčatá sme sa vypýtali zo školy a išli sme do chotára medzi oziminy zbierať "čutke" (povyvracané korene "minuloročnej" kukurice). Otriasli sme ich od hlíny. Našiel sa dajaký záprah, doviezol nám to do dvora a užívali sme to ako veľmi lacné, ale málo výhrevné palivo, najmä do "kutiek" - murovaný sporák z pálených tehál alebo škridiel.

V meštianskej škole bol mojím triednym učiteľom pán Ján Michalko. To bolo snáď najväčšie šťastie v mojom živote. On mal najväčšiu zásluhu na tom, že som sa dostala na štúdium do starej vlasti. Jemu som hlboko vďačila, že ma naučil základom slovenského pravopisu, za všetky vedomosti, ktoré som priam hltala z jeho pútavých výkladov. Klaniam sa jeho pamiatke i dnes. Bez samochvály - rada som sa učievala, písavala si domáce úlohy pri sliepňajúcej petrolejovke. On, pán učiteľ Michalko presviedčal môjho otca pred ukončením mojej školskej dochádzky, aby ma dal študovať, že by ma "bolo škoda", aby som zostala doma, v dedine. Ale ako - keď nebolo peňazí ani na tie najzákladnejšie potraviny? Priznám, v čase tzv. "svetovej" krízy - v 30. tých rokoch - otec nemal prácu, hoci bol vyučeným "mašínistom", často nebolo čo do úst položiť. Ťažké to boli časy v našej rodine. Rodičia nevlastnili ani kúsok poľa. Žili sme, šesťčlenná rodina, štyri nezaopatrené deti, v naozajstnej, dnes nepredstaviteľnej biede. Pán učiteľ sľuboval otcovi, že sa postará, aby som dostávala štipendium. A môj dobrý otec dali sa presvedčiť.

Školský výbor. Gorná Mitropolja, 1927

V ročníkoch meštianskej školy (progymnázia) mali sme medzi učebnými predmetmi aj povinné: bulharský jazyk (gramatika a literatúra), dejiny a zemepis Bulharska, "graždansko učenie" - občianska náuka. V tom čase už začali prenikať do nášho nárečia aj "bulharizmy", ako napr. "obština" - obecný úrad, "zajavlenie" - žiadosť, "ispit" - skúška a mnohé iné.

Po ukončení 3 triedy meštianskej školy (tretieho "klasu") museli sme sa podrobiť podľa bulharských školských zákonov záverečnej skúške (t.j. akoby malá

maturita) a dostávali sme o výsledku aj bulharské vysvedčenia. Ja som vtedy "uspela" s najvyšším ohodnotením - "otlično", teda s vyznamenaním. Mimochodom - ja osobne teraz vtedajší klasifikačný poriadok v Bulharsku prirovnávam k terajšiemu hodnoteniu medzinárodných krasokorčuliarskych šampionátov - najlepšia známka bola šestka, najhoršia dvojka (ostatné medzi nimi).

Školský výbor. Gorná Mitropolja, 1924

Po skončení povinnej školskej dochádzky som nebola vekove "zrelá" na postup do strednej školy, nemala som ani trinásť rokov. V septembri roku 1932 som sa na dlhší čas rozlúčila s rodným krajom...

"Čakací" rok som prežila v istej českej rodine. Priučala som sa domácim prácam, vareniu, hre na klavír. Bolo mi veľmi smutno, túžievala som po domove, často som plakávala. Nerada na to spomínam. V júni roku 1933 som išla prvýkrát na prijímacie skúšky do učiteľského ústavu v Modre. Nebola som prijatá pre nedostatok miesta, bolo veľa uchádzačov. Bola som bezradná, zúfalá. Na návrat domov nebolo pomyslenia! Začo? Na radu pani učiteľky Matějovskej, vtedy učila v Bratislave, prihlásila som sa do jednoročného učebného kurzu pri cirkevnej škole v Modre a po "druhej" prijímacej skúške ma na učiteľský ústav prijali. Bola som však vo veľmi kritickom, ťažkom sociálnom postavení - bez akéhokoľvek zázemia, bez haliera. Ubytovanie a stravu som mala v evanjelickom internáte v Modre. Dostávala som zľavu na internátne poplatky, ktoré za mňa platila bývalá Slovenská odbočka Národnej rady Československa vo forme štipendií. Vreckové - žiadne. Občas sa mi podarilo zarobiť si pár korún doučovaním slabších žiakov. Šatstvo som dostávala ako milodary od vychovávateľiek, vlastnoručne som si prešívala. Rodičia mi nemohli poslať ani korunu. Cez malé a letné prázdniny som chodievala na Žitný ostrov k rodinám Ambrušovým. Oni ma v tom čase podporovali podľa svojich možností. Na tomto mieste mi prichodí vysloviť srdečnú vďaku ich žijúcim potomkom, ktorí prichádzajú na naše stretnutia.

Avšak vo chvíľach samoty, keď spoluchovanky odchádzali domov k svojim rodinám, sužovala ma túha po rodičoch, po domove... To bol osud! (I teraz po rokoch - slzy mi vyhrkli!) Čudujem sa sama sebe, ako som to vôbec mohla prežiť. Snáď Prozreteľnosť - Pán Boh zosielal, poskytoval mi pomoc, silu vôle, trpezlivosť, vytrvalosť. Mala som dobré vychovávateľky i priateľky, ktoré ma občas obdarovali a pozývali do svojich rodín, a tak som si aj zo svojich študentských čias uchovala pár pekných spomienok.

Priadky. Gorná Mitropolja

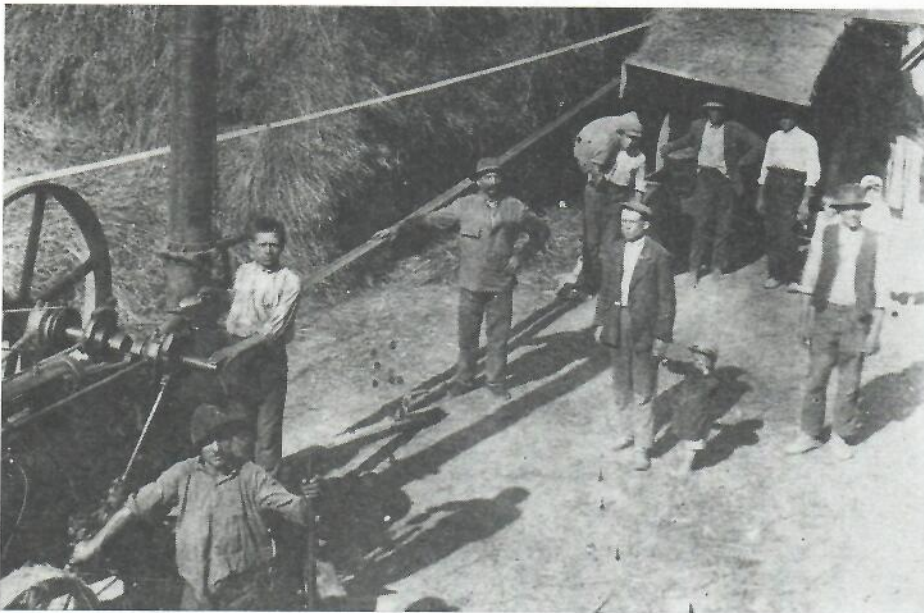
A táto moja ťažká životná skúška mi poskytla premnoho poučení, ktoré vo mne vypestovali a utužili nenahraditeľné "poklady" mojej náture: až prílišnú šetrnosť vo všetkom, skromnosť, prispôsobivosť všetkým životným podmienkam, zmysel pre spravodlivosť - najmä sociálnu. "Konto" týchto vlastností som s úspechom využívala po celý život vo svojej náročnej práci pri vykonávaní svojho učiteľského povolania. Snažila som sa vštepovať tieto vlastnosti všetkým žiakom, ktorí prešli mojou výchovou.

Životným medzníkom pre mňa bolo dosiahnutie učiteľského diplomu - maturitného vysvedčenia (mimočodom, s vyznamenaním). Čakanie okamihu - návratu domov. I tieto radostné chvíle boli "očiernené" ťažkosťami... Opäť - odkiaľ vziať peniaze na najlacnejšiu cestu loďou do Bulharska? Požičala som si od dobrých ľudí.

Bolo to radostné zvitanie s rodičmi i so súrodencami po šiestich rokoch. Súrodenci sa mi čiastočne odcudzili, skoro sme sa nepoznali navzájom. Oni vy-

rástli, zmenili sa, ja som sa tiež zmenila. Len pozvoľna som sa vžívala do temer pre mňa nových životných podmienok.

V tejto súvislosti som si spomenula na takú veselú epizódku. Išla som vyplákať na "čečmu" vypratú bielizeň. "Čecma" (z bulharského češma) bola tzv. "letná práčovňa", verejná, na hornom konci dediny. Niekoľkými betónovými priehradkami boli upravené menšie "korytá", do ktorých stále pritekala priesračná čistá studená pramenitá voda, mala aj dobrý odtok. Boli tam mladé Bulharky - "práčky" a zvedavo si ma obzerali ako neznámu. Po chvíli sa ma jedna z nich odvážne opýtala: "Chej ty, moma li si, bulka li si?" (Hej ty, si dievka či nevesta?) Nuž čo som im mohla asi krátko odpovedať, keď som temer zabudla po bulharsky?

Zelenákova mlátačka ("ortácka").
Gorná Mitropolja, 1927

V školskom roku 1938/1939 a v šk. roku 1939/1940 som učila na menšinovej škole v Rumunsku, v rodisku svojich rodičov, v Nadľaku. Tam som vykonávala - ako aj iní učitelia - aj funkciu osvetovej pracovníčky.

V šk. roku 1940/1941 som učila na slovenskej doplňovacej škole vo svojom rodisku, v Gornej Mitropolji, a v nasledujúcom roku na takej istej škole v Podeme. V tom čase som mala dojem, že moje učiteľské schopnosti nie sú naplno využívané, a preto som si podala žiadosť na bývalé ministerstvo školstva a národnej osvetu Slovenskej republiky na niektorú školu v starej vlasti. 1. októbra 1942 som nastúpila na štátnu meštiansku školu v Hanušovciach n/Topľou (neďaleko Prešova), kde žijem už ako dôchodkyňa dodnes.

Václav Müller

Václav Müller - učiteľ v Podeme

V tomto roku spomíname 107. výročie narodenia Václava Müllera, ktorý pôsobil v rokoch 1928-1938 v Podeme ako učiteľ na miestnej slovenskej menšinovej škole a nezabudnuteľne sa zapísal do života slovenskej diaspóry. Za svoju mnohostrannú buditeľskú činnosť si právom zaslúžil titul - "náš pán učiteľ".

Pri spomienkach na jeho účinkovanie sa pokúsím vyhnúť chronologickému súpisu jeho činnosti v Podeme a viacej si všímať, ako sa jeho pôsobenie prejavilo na živote našich rodičov, a ako sme ho vnímali my, vtedy deti školou povinné, dnes postarší občania.

Václav Müller, pôvodne z Prahy, prišiel do Podemu (vtedajšej Mrtvice) zo Sofie, kde vyučoval a bol aj správcom miestnej českej školy. Na rozdiel od iných našich učiteľov dobre poznal pomery v Bulharsku a už v Sofii

udržiaval dobré spojenie s Prahou, odkiaľ sa mu dostávala hojná materiálna i duchovná podpora pre jeho činnosť. Tieto svoje predpoklady potom výdatne využil i na svojom novom pôsobisku. Do Podemu sa presťahoval i so svojou rodinou, manželkou Jarmilou a dcérou Danuškou.

Jeho podemské pôsobenie, ktoré bolo tak mnohostranné a tak rozsiahle, že dodnes som nepochopil, ako to mohol stačiť, sa pokúsím zhodnotiť v týchto smeroch

- pedagogická (učiteľská) činnosť,
- vybudovanie materiálnej základne pre kultúrny a spoločenský život,
- všestranný kultúrny a spoločenský rozvoj Podemčanov,
- sociálno-osvetová činnosť.

Svoju činnosť v novom prostredí započal ako pedagóg v najširšom slova zmysle. Začal najprv u seba. Aby mohol byť dobrým slovenským učiteľom, musel sa najprv

naučiť slovenskú gramatiku a osvojiť si slovenskú výslovnosť.

Ako je známe, naša škola bola doplnňovacia. Slovenské deti chodili do nej len v stredu a v sobotu poobede. Vyučovalo sa hlavne v predmetoch, ktoré súviseli so slovenským jazykom, slovenskou históriou a kultúrou. Pretože sa v Podeme s touto výukou začínalo, musel si nový učiteľ vytvoriť vlastnú učebnú osnovu s rozdelením podľa vekovej štruktúry detí.

Staršie deti chodili do prepožičanej miestnosti v bulharskej škole a mladšie zo začiatku sa zhromažďovali v nabíjanom kostolíku, ktorý pozdejšie bol zbúraný a na tomto mieste bola postavená nová budova vlastnej slovenskej školy.

Pri hodnotení učiteľskej činnosti pána Müllera môžeme konštatovať, že nás nielen naučil základom slovenčiny a zoznámil nás s kultúrou a dejinami slovenského a českého národa a so životom v Československej republike, ale sa mu podarilo aj niečo viacej. Vykresal v nás hrdosť, že patríme k národu, ktorý ďaleko za horami buduje svoju vlasť, kde existuje krajší a lepší život a kam by sme sa mali aj my raz vrátiť.

Zložité priestorové podmienky pre vyučovanie urýchlili zrealizovanie dávnej túžby Podemčanov mať vlastnú školu. Prípravy projektu a jeho postupnej realizácie sa ujal pán učiteľ za účinnej spolupráce školského výboru na čele s M. Mikulášom. Vďaka výdatnej finančnej podpore od česko-slovenských orgánov, pristúpilo sa k výstavbe na tamojšie pomery luxusnej stavby. Bola to jednoposchodová budova, ktorá na poschodí obsahovala školskú triedu s príslušným kabinetom a knižnicou a byt učiteľa a v prízemí viacúčelová sála slúžiaca ako divadlo s javiskom, spoločenská miestnosť, telocvičňa a napokon i ako kinosála. Takáto budova veľmi chýbala v Hornej Mitropolji, kde by sa bola dala ešte viac využiť.

Do jej výstavby boli zapojení skoro všetci podemskí Slováci. Vedenie obce umožnilo, aby pracovnú povinnosť, ktorú mali dospelí občania na verejných stavbách v obci, si Slováci mohli odpracovať na škole, či už to bola výroba tehál, pomoc pri kopaní a betónovaní základov, murovaní a vození stavebného materiálu. Túto stavbu začal chápať i obecný úrad ako prestížnu záležitosť, a preto umožnil i občanom bulharskej národnosti plniť si na nej svoju pracovnú povinnosť. Zapojené boli i deti, a to v organizovanom zbere krkôšiek (kukuričné korene) na poli, ktoré slúžili ako palivo pri vypaľovaní tehál.

Často to však nestačilo, najmä keď sa nahromadilo viac akcií a práce. Vtedy pán učiteľ sám chodil po domácnostiach a zháňal brigádnikov na stavbu. K tomu na jeho pleciah ležala celá organizácia stavebných prác a ich finančné zabezpečenie.

Po určitých problémoch, ktoré spôsobili i dočasné prerušenie výstavby, sa dielo nakoniec podarilo a nová budova bola slávnostne otvorená v roku 1934 za prítomnosti česko-slovenského vyslanca v Bulharsku pána Maxu pod názvom Odbočka československého národného domu v Sofii. My sme ju však nazývali - Slovenská škola.

Václav Müller sa zaslúžil aj o dostavbu evanjelického kostola, s ktorou sa začalo ešte pred jeho príchodom. Bližšie podrobnosti o príprave a zapojení Podemčanov do stavby nerozvítam. Pekne sú uvedené v knihe Naši v Bulharsku. Nebránim sa však k prirovnaniu k účasti českého národa na budovaní Národného divadla v Prahe.

Naši občania nemali vtedy medzi sebou technicky vzdelaného človeka a do stavania kostola sa pustili vo vlastnej réžii bez riadneho projektu. V dôsledku nedomyslenej statiky novostavbe hrozilo zrútenie stropu. Doviesť stavbu do potrebných parametrov pomohol opäť pán Müller. Keď bola školská budova hotová, stavebná čata a určite aj nejaké finančné prostriedky boli presunuté na dokončenie kostola. Hlavne bola zaistená statika budovy. Škoda, že pán učiteľ neprišiel o dva roky skôr. Súciac podľa školy aj kostol mohol byť monumentálnejší. Jeho slávnostné vysvätenie za prítomnosti pána biskupa Štarkeho z Juhoslávie sa uskutočnilo tiež v roku 1934. Podemčania tak mali prví z našich cirkevných zborov murovaný kostol s vežou, v ktorej boli umiestnené zvony.

V jednom roku boli uvedené do trvalej prevádzky dve významné budovy, vo vtedajšom Podeme najväčšie a najkrajšie - evanjelický kostol a slovenská škola. Obidve tam stoja dodnes ako svetlá pamiatka na život našich krajanov. Obidve slúžia ďalej, škola ako zdravotné stredisko a kostol po novom vysvätení ako "čerkva" pravoslávnej cirkvi.

V oblasti kultúrneho a spoločenského života pánu učiteľovi významne pomáhala jeho manželka pani Jarmila. Do nášho vedomia sa zapísala tak, že sme jej hovoriili jednoducho pani učiteľka.

Túto svoju spoluprácu započali vyučovaním dospelých v čítaní a písaní po slovensky, ktoré organizovali po večeroch, v zimnom období, kedy sa predsa len našlo trošku voľnejšieho času. Táto škola dospelých bola rozšírená aj o spev slovenských, dosiaľ neznámych pesničiek. Pán učiteľ hral na husliach a pani učiteľka predspevovala, kým sa nechytily všetci.

Trvale nacvičovali divadlá, zvlášť s dospelými a zvlášť s deťmi. Začalo sa to vlastne prvým divadelným predstavením na Kupcovom dvore, kde javisko bolo postavené ako šiator zo známych poňví. Pozdejšie bola divadelná činnosť prevedená do spomínanej školskej budovy. sotva kto už dnes vymenuje názvy všetkých hier, ale medzi najobľúbenejšie patrili Urbánkove zo života slovenskej dediny a Stroupežníckeho zo života českej. Deti nacvičovali nielen divadelné predstavenia, ale aj rôzne estrády, na ktorých recitovali, spievali a tančili ľudové tance. Dá sa povedať, že nebolo významnejšieho sviatku, aby sa v škole neorganizovalo nejaké kultúrne podujatie.

Bábkové divadlo pre najmenších bolo navštevované aj väčšími deťmi a často aj dospelými. Divadlo sme dostali ako dar zo Sofie. O jeho prevádzkovaní sa dá povedať, že to bola rodinná záležitosť Müllerovcov. Hlasove obsadili všetky role a ešte stačili manipulovať s bábkami. Zvlášť veľkému záujmu po každom predstavení sa tešila improvizovaná vložka, ako sa Gašparko márne pokúšal

osedlať svojho neposlušného tátošika. To bolo radosti a smiechu!

Telovýchovná činnosť ako nový prvok v našom živote dosiahla v Podeme najväčšie úspechy. Bolo to dané novou telocvičňou a náradím, ktoré prišlo ako dar z Prahy, čo bolo pre nás niečo nevidané - americká hrazda, bradlá, kruhy, kozy, kôň, drevený a perovací mostík, kožené žinenky, kužele, lopty, volejbalová sieť, cvičebné úbory a hlavne každý mal svoje cvičky.

Do cvičenia boli postupne zapojené všetky skupiny mladých obyvateľov. Predovšetkým bol založený Sokol, v ktorom boli rozdelené úlohy: pán učiteľ cvičil so žiakmi a mužmi a pani učiteľka so žiačkami a ženami. Bola to nielen základná telovýchova, ale aj nacvičovanie verejných hromadných vystúpení, aj na náradí. Tieto telovýchovné predstavenia boli vysoko oceňované našimi bulharskými spoluobčanmi. Medzi dobrých cvičencov a pozdejšie i cvičiteľov patrili M. Palkovič, J. Jesenský a J. Strakúšek.

Vyvrcholením telovýchovnej činnosti bola účasť našich cvičencov na všesokolskom zlete na Strahove v roku 1938. V rámci sofijských sokolov vystúpili i štyria naši muži - M. Melich, M. Mikuláš, J. Mrenica a M. Marek. Na zlete cvičila ako dorastenka aj Z. Mikulášová, ktorá sa v tom čase učila v Prahe, a lásku k telovýchove si priniesla z domova. Boli tam aj dvaja žiaci P. Mikuláš a O. Mikuláš, ktorí sa na hromadné vystúpenie doma pripravovali, no nakoniec necvičili.

Manželia Müllerovci pomáhali aj náboženskému životu, i keď sa ho aktívne nezúčastňovali. Túto pomoc len štatisticky zaznamenávam bez komentára: pomoc laickým kazateľom pri príprave kázni, nácvik náboženských piesní pri výuke dospelých, pomoc pri oprave (dobudovaní) kostola a nakoniec morálna podpora Podemčanom v ich zápase s p. farárom Galádom.

Hlavným pôsobiskom pána učiteľa bola škola. Čoskoro však pochopil, že treba pomôcť aj pri vstupe do života dospelých, hlavne tým, ktorým sa neušla pôda a mali si zarábať na živobytie svojimi rukami a prípadne aj umom. Presvedčil sa, že naša mládež má väčšie schopnosti, než uspokojiť sa s úlohou slúžky alebo sluhu v Plevne či v Sofii. Preto hľadal formy, ako dostať niektorých z nás po absolvovaní povinnej školy na ďalšie doučenie v Česko-Slovensku za plného sociálneho zabezpečenia. Z Podemu bolo takto vyslaných 10 mladých ľudí, z toho 7 chlapcov a 3 dievčatá.

Najpočetnejšiu skupinu tvorili tzv. učni, hlavne mlynári. Medzi týchto patrili J. Jesenský, J. Omasta, J. Mareček a P. Strakúšek. Stolárčine sa v Prahe vyučil J. Mareček. Skoro všetci sa vrátili s výučným listom a s ním sa aj v praxi uplatnili.

Zvláštnu nesúrodnu skupinu tvorili dievčatá: Z. Mikulášová, E. Strakúšková a A. Dumanová. Všetky si odniesli do života dobré základy pre ďalšie uplatnenie.

Na stredoškolské štúdium boli postupne vyslaní J. Mikuláš a O. Mikuláš. Obidvom sa pán učiteľ mimoriadne venoval v príprave na prijímacie skúšky zo slovenčiny. Ten prvý sa pozdejšie vrátil do Bulharska ako učiteľ a pôsobil jeden rok v Podeme a päť rokov v Mitropolji.

Za zmienku stojí aj pomoc dospelým pri získaní nového pohľadu na moderné poľnohospodárstvo. V roku 1936 pán učiteľ zorganizoval zájazd na poľnohospodársku výstavu na Slovensku. Zúčastnili sa ho M. Mikuláš z Podemu, T. Topoľský st. a M. Záhorec st. z Mitropolji a jeden bulharský účastník z Podemu. Vedúcim bol p. Müller. Pri tejto príležitosti navštívili aj rodinnú farmu krajanov Ambrušovcov na Žitnom ostrove. Skúsenosti, ktoré Podemčania získali, zúročili aj v založení akéhosi svojpomocného družstva pre zakúpenie niekoľkých moderných poľnohospodárskych strojov. Tie sa potom požičiavali za výhodných finančných podmienok.

Nuž taký "boli" náš pán učiteľ. Bol produktom svojej doby v najlepšom zmysle. Bol zapálený pre svoju prácu, ktorú nepokladal za zamestnanie, ale za poslanie. Za svojho pôsobenia v Podeme vykonal toho pre slovenskú kolóniu najviac zo všetkých učiteľov. Jeho dielu sa podľa môjho názoru najviac priblížil pán učiteľ Michalko v Brašljanici.

Jeho činnosť bola prerušená politickými zmenami v Európe, ktoré nastali tesne pred vypuknutím druhej svetovej vojny. Jeho dielo však zostalo. To, čo zasial do našich duší, to v nás pretrvalo a my sa môžeme spokojne ohliadnuť do minulosti a byť hrdí na to, čoho sme dosiahli a splnili i jeho veľké pranie, aby sme sa vrátili do vlasti všetkých Slovákov, tu pod Tatrami.

Ondrej Mikuláš

Moje prvé skúsenosti

Anna Šebestová-Ambrušová

Skončila sa druhá svetová vojna. Ľudia oplakávali tých, ktorí sa konca vojny nedožili, ostatní žijúci sa radovali a vzápätí sa upriamili na nové plány, ktoré by ľuďom pomohli dôstojne žiť a pracovať.

Na vtedajšom Povereníctve školstva pracoval náš rodák Tomáš Topoľský, ktorý hľadal spôsob, ako a koho poslať z učiteľov medzi Slovákov do Hornej Mitropolji. Vtedy ešte neexistovali žiadne diplomatické styky medzi Československom a Bulharskom. Keď sa s prosbou obrátil na mňa, začala som si uvedomovať, že Slovákom sa stávame vtedy, ak chápeme túžby a potreby našich rodákov - Slovákov v zahraničí, ktorí patria ku kmeňovému slovenskému národu tak ako ja. Túžila som zasiať či upevniť prirodzené puto rodovej spolupatričnosti. Bola som pre-

Učiteľka Anna Šebestová-Ambušová

svedčená, že moja početná rodina v Hornej Mitropolji sa o mňa dobre postará, veď peniaze za vykonanú prácu ma čakali v čsl. banke v Bratislave až po návrate do vlasti. Rozhodla som sa, že aj za takýchto okolností medzi mojich rodných pôjdem. Bola som mladá a odvážna.

Pas a vízum mi nemal kto vydať, pripísali ma na súpisu gradinárov, ktorí sa zo Slovenska po vojne vracali do Bulharska. Rýchlik bol preplnený, že sa ani dýchať nedalo, ľudia sedeli na zemi a moje dva veľké kufre si leďva našli miesto v batožinovom priestore. Ešte sme neboli ani na maďarských hraniciach, keď horda vojenských zbehov - Rusi - vbehli do vlaku a brali čo videli a čo sa práve dalo. A tak aj môj najväčší kufor zmizol do nenávratna.

Veľmi sme sa báli, veď boli ozbrojení. Zachránila nás dievčina - Srbka -, ktorá mala zbraň; začala na vojakov kričať, že ich postrieľa. Zľakli sa, odišli a všetko nestačili zobrať. Prebúdžali sme sa zo šoku a čakali, čo nás ešte na tejto dlhej ceste môže prekvapiť. Dočkala som sa na bulharskej hranici. Bulhari zistili, že nepatrím k skupine, ku ktorej som bola pripísaná, a tak ma chceli poslať do Československa naspäť. Ten pocit hrôzy zo spiatočnej cesty nebudem opisovať. Skoro celý deň som čakala, kým si Bulhari overili, že som sa narodila v Bulharsku a že moji rodičia žili 36 rokov v Hornej Mitropolji. Sláva! Bulhari ma nakoniec prijali a ja som sa už videla v triede, kde učím slovenskú mláď. Veď mnohí sa chystali emigrovať na Slovensko, mnohí potom prišli študovať na Slovensko, robili skúšky a pohovory a vďaka nám učiteľom obstáli dobre. Mnohí získali vzdelanie, dosiahli úspechy i vyššie posty v povolani.

Moja rodná dedina nevedela, že prídem, ale privítanie bolo úprimné a krásne. Bývanie som si mohla vyberať a aj som vystriedala skoro celú moju rodinu. Rodina báči Jana Kováča, brat mojej mamy, Hruškovci na salaši, Červenákovci, Adamíkovci, Sýkorovci a všetci moji rodáci sa o mňa vzorne starali, za čo som im vďačná. Volali ma k nedeľňajšiemu obehu, na zabíjačky, nosili mi jedlo, a tak som mala všetko, čo som potrebovala.

Postavila som sa pred mojich milých žiakov, začala som učiť s predsavzatím, že budem pracovať ako najlepšie viem, aby moja práca mala zmysel, veď bola tak veľmi prepotrebná.

Pomaly sa môj pobyt a práca medzi Slovákami v zahraničí končila. Bolo treba ísť domov - ale ako, to som ešte nevedela. Naskytla sa mi príležitosť a jedine tú som v danej situácii mohla využiť. Československou nákladnou loďou celé tri týždne som sa plavila po Dunaji a vtedy sa mi moja cesta do vlasti zdala náramne romantická. Čo všetko museli učiteľia skúsiť, aby zažili radosť z toho, že urobili kus prepotrebnej práce v prospech krajanov, žijúcich mimo svojej rodnej vlasti!

„Naša pani učiteľka“, „Náš pán učiteľ“, „Náš pán farár“, Náš

Samuel Jaroslav Zachej

(1841 - 1918)

Samuel Jaroslav Zachej
"slovenský konzul" v Sofii

V tejto rubrike našej ročenky približujeme životné osudy tých, ktorí s vypätím posledných síl udržiavali už takmer dohasínajúcu pahrebu slovenského národného života, zvyšky národného povedomia. Neľahká to bola úloha tu doma, no o to ťažšia v cudzom svete, kde povedomie Slovákov ohrozovali tisícoraké nástrahy. K takýmto obetavým oráčom na "národnej roli dedičnej" patrili aj S. J. Zachej, novinár, pedagóg, politik i literát, presvedčený slaviano-fil, no najmä Slováč.

Narodil sa 31. 3. 1841 v Bystrej pri Brezne v bývalej Zvolenskej župe. Po úspešnej maturite odišiel na ďalšie štúdiá do centrálného bhoslužobného seminára pri peštianskej univerzite a svoje vysokoškolské štúdiá ukončil vo Viedni. Už počas stredoškolských a vysokoškolských štúdií stal sa zaniateným vlastencom a presvedčeným slaviano-

filom. Veril, že slovanstvo má "vznešenú úlohu pred sebou, a keď ju vyplní, keď jej dostojí, pre človečenstvo viac vykonalo ako dosiaľ všetky národy".

Po zložení štátnej skúšky v Budapešti (1861) sa do štátnej služby nedostal, "na prekážku" mu bolo jeho národné uvedomenie. Krátky čas pôsobil v redakcii Pešťbudínskych vedomostí a po ich zákaze vstúpil do českej "Koruny" v Chrudime. Po otvorení slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom (o čo sa sám zaslúžil) stáva sa jeho riadnym profesorom. Svoje krátke pôsobenie v tomto ústave sám označil takto: "To bola najšťastnejšia, najplodnejšia perióda môjho života." Po zrušení slovenských gymnázií maďarskou vládou ostáva S. J. Zachej

načas bez práce, bez prostriedkov, i keď začas pôsobil v Národných novinách v Martine. V roku 1876 začal vydávať mesačník Zoru, no ani tu neuspel. Ľudovychovný mesačník čoskoro zanikol, lebo maďarizačný tlak naberal už v tomto období vysoké obrátky.

Perzekúcie slovenských vlastencov zo strany maďarských úradov, maďarizácia, existenčné starosti, to všetko boli rozhodujúce momenty, ktoré nakoniec prinútili tohto významného predstaviteľa slovenského národného života navždy opustiť vlasť. Spočiatku sa usiluje uchytiť u svojho švagra v Bukurešti, kde pobudol necelé dva roky. V roku 1880 odchádza do Sofie k svojmu švagrovi J. Capkovi, s ktorým založili spoločnú obchodnú firmu "Capko - Zachej".

A práve v Sofii, po krátkej "aklimatizácii" púšťa sa s novou energiou do verejnej práce. Spolu s ďalšími nadšencami založil a organizačne upevňoval "Slaviansku besedu", písal do novín, bulharských i slovenských (najmä do Národných novín, najčastejšie sa podpisoval "De profundis", "Samoslav"). Prekladal práce významného bulharského spisovateľa Ivana Vazova (vďaka mu uverejňovali preklady najmä Slovenské pohľady). Roku 1902 vyšiel v Martine jeho preklad Vazovovho románu Pod jarmom. Vo svojich článkoch informoval slovenských čitateľov o nadšení, ktoré zavládlo v Bulharsku po získaní národnej slobody, o kultúrnom a literárnom živote, o politickom hašterení nových strán a straničiek, skrátka píše o všetkom, o čom si myslí, že by mohlo čitateľa v starej vlasti zaujímať.

Bulharskú verejnosť informuje o živote Slovákov v Uhorsku, o ich problémoch sociálnych, kultúrnych, no predovšetkým o stupňujúcom sa národnostnom útlaku zo strany vládnych miest. S minulosťou i prítomnosťou Slovákov oboznámil sofijskú verejnosť v sérii prednášok, ktoré neskôr vydal knižne pod názvom Slovacite. Technoto minalo i nastojašte (Slováci. Ich minulosť a prítomnosť).

O tom, že S. J. Zachej bol aktívny v rôznych oblastiach, môžeme ilustrovať aj na pomoci, ktorú poskytol našim krajanom v prvých rokoch ich príchodu do Bulharska. V 80. a 90. rokoch prichádzajú ďalšie a ďalšie rodiny do Bulharska a usadzujú sa v obciach v okolí severobulharského mesta Pleven. Prví kolonisti mali spočiatku veľké problémy pri získavaní pôdy, ťažkosti boli aj v styku s miestnymi úradníkmi a aj spolužitie s novými susedmi nebolo spočiatku také priateľské ako v neskorších rokoch. Sťažnosti kolonistov preto miera čoskoro vyššie a ďalej. A keď sa dozvedeli, že v Sofii žije rodoľub, ochotný vždy pomôcť, obracajú sa naňho s novými a novými ponosami. "Slovenský konzul", ako ho nazvú, čoraz viac obchádza sekretariáty ministrov, obtiera kľučky aj najvyšších úradov, oroduje, prosí, sľubuje, len aby pomohol svojim krajanom v neľahkých začiatkoch. Vypisuje byrokratom, otravuje ministrov, ba nezdráha sa osloviť aj ľudí okolo panovníka.

Na svojich krajanov nedá dopustiť. Teší sa, že aj po dvestoročnom blúdení po nekonečných šíravách Dolnej zeme zachovali si reč, zvyky, obyčaje a vždy sa hrdo hlásil k svojmu rodu. O svojich krajanoch v dalekej "Bugárskej" napísal

do Národných novín aj toto: "Áno, dve (obce) založené sú tu už oddávna. Jedna z nich volá sa Gorná Mitropolja, druhá Mrtvica. Obyvatelia týchto obcí sú čistí Slováci ešte i dnes. V pobulharčení hatí ich viera" (Národné noviny, č. 46, 1906).

Ba čoskoro sa vydal medzi krajanov, aby sa na vlastné oči presvedčil, ako sa im v nových pomeroch darí. Rozhodol sa pre Gornú Mitropolju, "selo" asi 16 kilometrov vzdialené od Plevna..." Prišiel medzi svojich, rodákov, krajanov, ktorí - ako sám píše - "radi obracali sa na mňa, a ja som už pomáhal, ako som vedel a mohol". Ba občas aj peniazmi vypomohol, keď boli v núdzi a nemali sa ako dostať zo Sofie domov. V ústnom podaní sa zachovala o tom zmienka uvedená v knihe Naši v Bulharsku. Martin Zahorec často spomínal, čo mu Ďuro Mikuláš povedal: "Ej, Marcinko, pán Zachej nám veľa rás aj peňazma pomohli, keď sme nemali začo prísť zo Sofiji."

A teraz ešte k jeho ceste do Gornej Mitropolji. Zachej sa so svojimi sofijskými priateľmi vybral na jarabice. Na stanici v Dolnom Dabniku kvarteto sofijských hostí na čele so Zachejom čakali pán Filko ml. a pán Tuška. Po poľovačke prvý deň poobzeral sa Zachej bližšie po dedine. Domy, v ktorých žili Slováci, zbadal hneď. Do biela vybielené, dvory upratané, ohradené múrikmi. Slováci žili v dedine roztratení a "len jedna ich čiastka zostala pohromade a tu v strojnom rade z jednej i druhej strany postavili si svoje úhľadné domky. To je vraj 'slovenská ulica', chválili sa mi" (Národné noviny, 1907, č. 2, 4, 5).

Ba v nedeľu navštívil aj skromný evanjelický kostolík gornomitropoľských Slovákov. Všimá si oblečenie žien i mužov, správanie sa mladých, cestou z kostola porozpráva sa so staršími, prezvedá čo-to o ich živote a problémoch. S tým všetkým potom v niekoľkých článkoch oboznámil slovenských čitateľov. Nezabudne spomenúť problémy so slovenskou školou, situáciu v evanjelickom cirkevnom zbore, všimne si "ako sňah biele domky, ošacuje pôdu, ktorú našinci nevedia si prenachváliť, ani banátska sa jej nevyrovná". Nedá mu, aby nezaznamenal, že muži "nosia pekné vysoké čižmy, jagajúce sa ako zrkadlo, v nich úzke nohavice z pekného čierneho súkna..." Strojne sa obliekajú aj ženy, ktoré "nosia sukne z čiernej hladkej alebo i vzorkovanej vlnenej látky, pokryté širokými, bohatoriasnými zásterami z jemného čierneho satinu".

Áno, aj takto sa snažil priblížiť Slovákom v starej vlasti život krajanov v dalekej cudzine. Áno, milí čitatelia, krajanovia, rodáci, práve takíto ľudia, ako S. J. Zachej, učiteľia, farári a čo vzdelanejší spomedzi nás pomáhali našim predkom dvíhať sa hmotne, neupadať na duchu, robili všetko, aby sme nezabudli, odkiaľ sme prišli, a ukazovali nám, ktorou cestou sa vydať k novým lepším dňom. Práve takíto ľudia nám pomáhali udržať si národné povedomie, lásku k jazyku a národu, za ktorého čiastku sme sa vždy považovali.

S. J. Zachej ostal až do konca svojho života skromný, tichý, skôr utiahnutý, nevytíchal sa, nenatískal, na seba neupozorňoval, a ak, tak len svojou prácou,

prácou drobnou, na prvý pohľad takmer nezbadanou, ale pre svojet nadmieru užitočnou a trvácou.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

628
23

КНИЖКА XV.

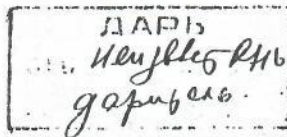
□ □ □ БИБЛИОТЕКА □ □ □
НА СЛАВЯНСКА БЕСЪДА

С. Я. Захей.

Словацитѣ.

Тѣхното минало и настояще.

Четири сказки,
четени въ Славянска Бесѣда.

СОФИЯ — 1912
Царска Придворна Печатница.

Titulná strana Zachejovej knihy
"Slováci. Ich minulosť a budúcnosť".

No aj plodný život S. J. Zacheja sa pomaly chýlil ku koncu. Smrť majora Prokopa Popova, dcérinho muža, ktorý padol roku 1913 v balkánskej vojne, ho vnútorne tak doráňala, že z rán sa už prakticky "nevystrábil" a 4. februára 1918 dotieklo srdce veľkého Slováka, osnovateľa slovensko-bulharských vzťahov, "slovenského konzula" v Sofii, ako ho s obľubou nazývali naši krajanovia. Odišiel veľký Slováč, presvedčený rusofil, významný predstaviteľ slovenských emancipačných snáh, vlastenec, ktorý neraz zdôrazňoval: "Najprv Slováč, potom katolíč alebo evanjelik..."

Štefan Zelenák

Mária Matějovská
(1896 - 1980)

Mária Matějovská zaujala v živote Slovákov v Bulharsku výnimočné miesto. Predovšetkým tým, že sa stala prvou odborne vzdelanou učiteľkou, ktorá začala pôsobiť v tomto prostredí po takmer štyridsiatich rokoch od usadenia sa prvých Slovákov v okolí Plevna. A potom aj tým, že sa stala vari najobľúbenejšou učiteľkou, ktoré sa medzi našimi krajanmi vystriedali. Je zrejmé, že na tom najskôr spomínanom prvenstve nemala nijaké osobné zásluhy. Vyplynulo zo zložitej situácie, ktorou bol poznačený národno-kultúrny vývin Slovákov v Bulharsku. Vyznačoval sa, najmä do rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie, nedostatkom vzdelaných ľudí, ktorí by prichádzali z materského územia Slovákov do prostredia vystaňovalcov. Zato výnimočná popularita Márie Matějovskej bola výsledkom jej odborných a ľudských kvalít, ktorými sa zapísala nielen do srdiec svojich žiakov, ale aj do myslí všetkých gornomitropoľských pamätníkov.

Školské deti s učiteľkami Máriou Matějovskou a Braunovou (vpravo).
(Vzadu stojí Jožina, sestra M. Matějovskej, ktorá jej viedla domácnosť). Gorná Mitropolja, 1925.

Mária Matějovská sa narodila v roku 1896 v malej podhorskej dedinke Žežice v Čechách. Vyrastala v mnohočlennej rodine, v ktorej bolo 8 detí a okolo stola sedávalo 13 ľudí. Skromné rodinné pomery zrejme spôsobili, že k splneniu

najväčšej životnej túžby Márie Matějovskej - byť učiteľkou - jej dopomohla te-
ta, najmladšia matkina sestra. Ako 14-ročná odišla na štúdiá do Prahy, kde
v roku 1915 zmaturovala s výborným prospechom na učiteľskom ústave. V tom
istom roku sa vrátila na rodnú Šumavu, kde začala učiť najprv v Jindřichovi-
ciach, neskôr aj vo Veckoviciach, v Týnci a v Klatovách. Odtiaľ ju, po vzniku
Československej republiky, radca Ministerstva školstva Karol Kálal povolal
na Slovensko, ktoré - ako sama píše - "stalo sa mojím domovom a slovenský ľud
mojou láskou na celý život". V týchto súvislostiach na inom mieste napísala:
"Spomínam na krásne a šťastlivé časy na Slovensku, kde som mala nezabudnuteľ-
ných a ušľachtilých učiteľov, pána evanjelického farára Braxatorisa, ktorý
bol mojím vzácnym učiteľom slovenčiny, a na rodinu pána správcu slovenskej
školy v Senici". Štátne skúšky zo slovenského jazyka vykonala v Bratislave
u spisovateľa a ministerského radcu Karola Kúlala. Potom učila v Bratislave na
cvičnej ľudovej škole. V roku 1923 ju Ministerstvo školstva vyslalo do Bul-
harska, kde začala pôsobiť ako učiteľka na slovenskej škole v Gornej Mitro-
polji.

Do príchodu učiteľky Matějovskej, a po nej aj ďalších slovenských učiteľov,
deti slovenských rodín v Bulharsku navštevovali tamojšie bulharské základné
školy. Po slovensky čítať a písať sa učili prevažne doma, od svojich rodičov
alebo starých rodičov. Príležitostne sa na takúto úlohu podujali niektorí
v čítaní a písaní zbehlejší krajanovia, akými boli napr. Michal Filko, jeho syn
Pavel Filko a Martin Beňo v Gornej Mitropolji, Michal Jesenský a Jozef Cicka
v Mrtvici, Pavel Nosál v Brašľanici a iní. Úlohu učiteľov slovenčiny vykoná-
vali z času na čas aj prví evanjelickí kňazi medzi Slovákami v Bulharsku,
akými boli Adam Vereš, Teodor Bálint, Pavel Potoček a ďalší. Bolo to však
vyučovanie nepravidelné, v nevyhovujúcich priestoroch (krčma, kostol, domy
krajanov), k tomu aj neodborné a nezodpovedajúce predstavám rozhladenejších
krajanov v Bulharsku. Je preto pochopiteľné, že príchod učiteľky Matějovskej
uvítali v Gornej Mitropolji s veľkým nadšením.

S nemenej veľkým nadšením a odhodlaním odchádzala na svoje nové pôsobisko aj
mladá, vtedy len 27-ročná Mária Matějovská. Nasvedčujú tomu iskrivé slová
a myšlienky, ktoré si bola poznačila pred odchodom do Bulharska: "Láska zapa-
luje v duši svetlo a ľudia idú za ním; zbližuje i s najcudzejšími a všetko
robí zrozumiteľným. Duše milujúcich sú životodarné ako slnko a rozdávajú mier
ako modrá obloha. Kto nedbá o lásku, stroskoce v búrke života ako loď v tmavej
noci; podobá sa hmyzu, o ktorý nikto nedbá a pod jeho dotyk každý sa otrásie
a ostáva pre krásu nemým, hluchým a slepým". Tieto slová prezrádzajú, že Mária
Matějovská bola odhodlaná stať sa dobrým rozsievateľom lásky. Ako keby bola
predvídala, že jej príchod do Bulharska sa nestretne u všetkých s otvorenou
náručou, ale aj s nevraživosťou a intrigami. Zaujímavé svedectvo nám o tom
zanechal brašľanický učiteľ Jozef Rusko: "Slováci zriadenie prvej slovenskej
školy (v Gornej Mitropolji 28. septembra 1923) prijali s nadšením. Prvý rok
a nasledujúce dva roky vyučovalo sa len slovenskému jazyku, nakoľko deti i na-
ďalej boli povinné chodiť do bulharských škôl. Agilná učiteľka Matějovská,

ktorú si ľud vďačne spomína, mala mnoho práce pri organizovaní školy. Nešlo to hladko. Hoci škola bulharskými úradmi bola riadne povolená, predsa miestny obecný úrad a žiaľbohu aj bulharskí kolegovia, robili slovenskej výučbe mnohé prekážky a chceli ju znemožniť. No vďaka taktnému chovaniu učiteľky Matějovskej napätie povolilo a mohlo sa riadne vyučovať. Matějovská v Gornej Mitropolji pôsobila dva roky, a hoci bola Češka, pochopila slovenskú dušu a vedela si ju získať. Slovenskej škole dala zdravý základ, čím po sebe zanechala najkrajšiu pamiatku." To, ako sa rodila slovenská škola v Gornej Mitropolji, púťavo vykreslila aj samotná M. Matějovská vo svojom príhovore, ktorý predniesla v roku 1924 na slávnostnom zhromaždení Čechov a Slovákov v Sofii: "Nie je možné vyjadriť slovami ich (Gornomitropoľčanov) vytrvalú usilovnosť a lásku ku škole, ktorú dokázali toľkými skutkami pre školu, ktorá bola v kostole s tehlovou dlážkou bez najpotrebnejších pomôcok učebných. Chodili do školy od najmladších po najstarších, aby sa naučili čítať a písať v materinskom jazyku, aby sa zoznámili s dejinami svojho národa. Rozchádzali sme sa z kostola - z našej školy - neskoro večer do temnej noci, ale so svetlom v dušiach. Svoje vlastenecké cítenie nedokazovali slovami, ale skutkami mládeže, mužov i striebrovlasých starčekov. Odovzdávali daň za oslobodenie milovaného národa prácou pre školu. A preto 7. marca t.r. volili sme oslavu (narodenia T. G. Masaryka), ktorá neskončí iba zahasnutím plamenného nadšenia, ale takú, ktorá bola živou pripomienkou opravdivého významu pamätného dňa - oslavovali sme prácou - robením tehál pre školu. Robili všetci bez rozdielu zmýšľania, veku a majetku; za niekoľko týždňov stála pec s 90 tisíc tehľami; priviezli vyše 100 vozov slamy, ktorou vypaľovali neprestajne 6 dní a 6 nocí... aby ich dietky boli vychovávané vo vlastnej škole; zostaneme verní heslu, ktoré sme si pri lanskej oslave národného oslobodenia (28. október) spoločne vryli do duší: Z lásky a práce vyrastie nám lepší život!"

Po dvoch školských rokoch pôsobenia v Gornej Mitropolji sa Mária Matějovská vrátila z Bulharska späť do Československa. Nadšenie a odhodlanie, ktoré zapálila pre slovenskú školu medzi našimi krajanmi v Bulharsku, boli také silné, že sa čoskoro preniesli z Gornej Mitropolje aj do Mrtvice, Brašljanice a Vojvodova. Vo všetkých týchto osadách boli v rokoch 1929-1937 postavené a sprístupnené slovenské školy, v ktorých sa postupne vystriedalo viac ako dve desiatky učiteľov. Pomáhali niesť ďalej pochodň, ktorú zapálila, a dovŕšiť dielo, ktoré započala Mária Matějovská. Žiada sa však poznamenať, že priaznivý vývin v školskej výchove, ku ktorému došlo v medzivojnovom období u Slovákov v Bulharsku, by nebol mysliteľný bez toho, že novovzniknutá Československá republika preukazovala veľké porozumenie a poskytovala značné prostriedky na uspokojovanie národno-kultúrnych potrieb zahraničných Čechov a Slovákov.

Po odchode z Bulharska vrátila sa Mária Matějovská späť na Slovensko. Pôsobila v Bratislave ako učiteľka na cvičnej škole pri Učiteľskom ústave na Lazaretskej ulici. Aby mohla učiť aj na uvedenom ústave, doplnila si svoju kvalifikáciu štúdiom na Vysokej škole pedagogickej v Brne. V roku 1937 bola poverená správou novozaloženého francúzskeho gymnázia v Bratislave. Koncom

roku 1938, pod tlakom politických nariadení vtedajšieho režimu, Mária Matějovská bola nútená vystahovať sa zo Slovenska. Usadila sa v Brne, kde pôsobila ako učiteľka. Po odchode do dôchodku v roku 1960 venovala sa osvetovej činnosti. Za jej dlhoročnú a obetavú pedagogickú činnosť bol jej udelený titul "zaslúžilá učiteľka". Popri svojom učiteľskom pôsobení bola činná aj literárne. Z nášho hľadiska za najpozoruhodnejšie považujeme jej články o Slovákoch v Bulharsku, ktoré uverejnila v Jubilejnej ročenke československej kolónie v Bulharsku 1868-1928, ako aj v niektorých časopisoch. Okrem toho napísala popularizačnú prácu pre mládež o pobyte T. G. Masaryka na Slovensku a sociologickú štúdiu o mládeži bratislavských škôl.

Učiteľka Mária Matějovská na návšteve O. Sýkoru v Tekovských Lužanoch po repatriácii (okolo roku 1955)

Reemigrácia Slovákov z Bulharska po druhej svetovej vojne prispela k tomu, že Mária Matějovská mohla obnoviť a oživiť svoje kontakty s nimi. Spojila sa s tými, ktorí sa usadili na Južnej Morave a navštívila aj niektorých na Slovensku. Viacerí z jej bývalých žiakov ju vyhľadali v Brne. Boli medzi nimi Jozef Patak a Jozef Klátik z Trnavy. Obzvlášť ju potešilo, že ju neobišiel ani Juraj Vaňo z Argentíny, ktorý v roku 1960 navštívil Československo. Z týchto kontaktov vznikol sa aj osobitne srdečný a dôverný vzťah, ktorý nadobudla Mária Matějovská k rodine Ondreja Sýkoru z Tekovských Lužian - Hulviniek. Trval od začiatku päťdesiatych rokov nepretržite až do úmrtia pani Matějovskej. Z tohto obdobia sa u Sýkorovcov zachovalo 72 listov a 138 pohľadníc, ktoré im Mária Matějovská napísala. Nezaprela v nich svoje učiteľské povolanie, čo sa prejavuje v mnohých ponaučeníach adresovaných predovšetkým deťom Sýkorovcov. Sympatické je, že Kvetku, Evičku aj Ondrejka Sýkorovcov pozvala pani Matějovská na prázdninové pobyty do Brna. Kvetke dokonca zorganizovala v Brne aj svadbu a bola jedným z jej sobášnych svedkov. Takýmto spôsobom akoby si aspoň čiastočne vynahrádila to, že zostala slobodná a nemala vlastné deti. V jednom

z listov Sýkorovcom Mária Matějovská napísala: "Žiadne vyznamenania by ma tak nepotešili, ako vďačnosť mojich žiakov. Im patrili všetky moje sily, ich bolo celé moje srdce, ich sprevádzam najvrúcnejšou modlitbou, aby boli všetci čestnými, pracovitými, vernými Slovákami, ako boli naši praotcovia."

Mária Matějovská sa dožila požehnaného veku - 84 rokov. Doopatrovala ju sestra Jožina, ktorá bola jej spoločníčkou aj počas pôsobenia v Gornej Mitropolji. Zomrela 26. apríla 1980 v Postřelmově pri Šumperku. Vďačne spomíname aj my na činorodý a zmysluplný život našej pani učiteľky Mária Matějovskej.

Ján Botík

Tomáš Topoľský

Tomáš T O P O Ľ S K Ý
(1909 - 1985)

učiteľov - spomedzi tamojších Slovákov.

Už krátko po začatí výučby na slovenských menšinových školách v Bulharsku nastali ďalšie problémy: vyučovanie prebiehalo v nevyhovujúcich priestoroch, chýbali finančné prostriedky, vybavenie škôl učebnicami a učebnými pomôckami bolo úplne nevyhovujúce a vôbec zabezpečenie vyučovania si vyžadovalo nadmerné úsilie a veľkú obetivosť zo strany učiteľov. Prví učitelia prišli z Československa, zväčša českej národnosti, síce obetaví a pracovití, chápujúci svoje povolanie ako poslanie, no predsa len aj im trvalo istý čas, kým sa prispôsobili novému prostrediu a kým vnikli do "tajov" nárečia tamojších krajanov. No už veľmi skoro sa dostala na program dňa aj otázka výchovy a prípravy vlastnej inteligencie - najmä

Jedným z prvých, ktorí odišli na Slovensko získavať vyššie vzdelanie, bol Tomáš Topoľský, rodák z Gornej Mitropolji. V tejto obci s najväčším počtom Slovákov sa narodil 23. júna 1909. Jeho rodičia i starí rodičia pochádzali zo Starej Pazovy. Mladý Tomáš po vychodení základnej a meštianskej školy (v Bulharsku tento typ školy nazývali progymnázium) v Gornej Mitropolji sa na radu učiteľov rozhodol odísť študovať do Československa. Rozhodujúcu úlohu pri tomto závaž-

nom rozhodnutí zohrali učitelia, najmä pani Mária Matějovská, ktorí včas postrehli u mladého Tomáša také vlastnosti ako pracovitosť, húževnatosť, vyrovnanosť a ochotu vždy pomôcť tým, ktorí sú na pomoc odkázaní.

Štúdium na učiteľskom ústave v Modre nakoniec úspešne zavíril v roku 1928. Úspešnému záveru štúdia však predchádzali krušné roky štúdia vo vinohradníckom mestečku. Ťažké to boli roky, ako sám často spomínal. Často sa mu nedostávalo ani to najpotrebnejšie - peniaze z domu neprichádzali, lebo rodičia svojho syna štedrejšie podporiť nemohli, štipendium síce dostával, no bolo také nízke, že nemohlo plne pokryť ani tie najnevyhnutnejšie potreby.

Napriek tomu všetkému zmaturoval a svoje štúdium úspešne ukončil. V ruke držal čerstvý učiteľský diplom a ponáhal sa najkratšou cestou domov, k rodičom, k súrodencom, k vrstovníkom, k svojim známym. Už cestou snoval svoje plány, premýšľal o nových nápadoch, rozmýšľal, čo a ako urobiť, aby sa úroveň slovenských menšinových škôl dostala na vyšší stupeň.

14. 9. 1928 nastúpil na svoju prvú učiteľskú "štáciu" vo svojej rodnej dedine. Krátko pôsobil aj na slovenskej škole v Brašľanici, no väčšinu času strávil na československej ľudovej a meštianskej škole v Gornej Mitropolji, ktorú musel opustiť v roku 1940. Ministerstvo školstva a národnej osvety v Bratislave ho "ako nespoľahlivého čechoslováka" preložilo na Slovensko (československé štátne občianstvo získal na vlastnú žiadosť už v roku 1932.) Úradníci z ministerstva školstva sa neunúvali uhradiť mu náklady za sťahovanie. Po príchode na Slovensko jeho manželka Mária, rod. Kučerová, ktorá pôsobila skoro 11 rokov na slovenskej škole v Gornej Mitropolji, nedostala učiteľské miesto. Dôvod takejto neslýchanej diskriminácie bol z hľadiska vtedajšieho režimu jednoduchý - bola českej národnosti. Tomáš Topoľský po odvolaní z Bulharska vyučoval na školách v Michalovciach. Ani tu nestál bokom a aktívne sa zapojil do verejnej a osvetovej činnosti. Záslužná bola jeho práca v tamojšom ochotníckom krúžku, v ktorom pripravil a sám si zahral v niekoľkých hrách (Kráľ Svätopluk, Marína Havranová a niektorých ďalších).

Po druhej svetovej vojne pracoval na Povereníctve školstva a osvety a vo svojej práci zúročoval dlhoročné skúsenosti z pedagogickej a osvetovej práce. Záslužná bola aj jeho práca pri prehľbovaní československo-bulharských vzťahov (tajomník Spoločnosti pre kultúrne a hospodárske styky s Bulharskom).

V rokoch 1947-1951 pôsobil na Veľvyslanectve ČSR v Sofii vo funkcii kultúrneho atašé. Po splnení svojej diplomatickej misie pracoval na ústredných úradoch v Bratislave a začas bol aj riaditeľom československého kultúrneho strediska v Sofii. Aj v týchto rokoch aktívne pôsobil pri rozvíjaní československo-bulharských vzťahov. Jeho zásluhy v tejto oblasti ocenilo aj Prezídium Bulharského národného zhromaždenia, ktoré mu udelilo rad III. stupňa za "občianske zásluhy". Aj inak pomáhal oboznamovať slovenského čitateľa kultúrnymi hodnotami bulharského ľudu. Svojimi prekladmi približoval slovenskému čitateľovi základné hodnoty bulharskej literatúry. Ján Ferenčík, vedúci tajomník

Ústredia slovenských prekladateľov vo svojom liste z 23. júna 1984 týmito slovami ocenil zásluhy Tomáša Topoľského pri rozvíjaní slovensko-bulharských kultúrnych vzťahov: "Spolu so svojou manželkou kládli ste základy slovenskej bulharistiky a významne ste sa zaslúžil o jej súčasný potešiteľný rozvoj."

Vráťme sa však - aspoň stručne - k pôsobeniu Tomáša Topoľského medzi našimi krajanmi v ďalekej "Bugárskej". Už od prvých dní svojho pôsobenia na slovenskej škole usiloval sa užitočne využiť svoje vedomosti nadobudnuté na učiteľskom ústave. Deťom vštepoval nielen lásku k vedomostiam, ale vo svojej náročnej práci snažil sa výchovne na deti pôsobiť, aby boli schopné orientovať sa v zložitých životných situáciách. No pritom nikdy nezabudol čo-to povedať svojim žiakom aj o vlasti ich pradedov, o význame osvojenia si slovenčiny a v púťavých rozprávaniach im približoval kraj, ďaleko ležiaci medzi Tatrou a Dunajom.

Práce bolo vyše hlavy, a to nielen v škole, ale aj mimo nej. Hľadal priliehavé formy osvetovej práce, pomocou ktorých chcel pozdvihnúť kultúrnu úroveň a prehĺbiť národné povedomie svojich krajanov. Na úkor svojho voľného času, bez očakávania okázalo prejavenej vďaka organizuje ochotnícke divadelné predstavenia, spevácke krúžky, kultúrne večierky, besiedky, telovýchovné akademie a ďalšie podujatia výchovného a osvetového charakteru. Spolu s ďalšími učiteľmi vyhľadáva a vedie nadaných žiakov a pokúša sa o zabezpečenie ich ďalšieho školovania v Československu.

Ani po vojne nezabudol na svojich krajanov. Už v roku 1945 využil svoju účasť na kongrese osvetových pracovníkov v Sofii a navštívil "naše dediny" a na "tvári miesta" zisťoval možnosti vyslania slovenských učiteľov na tamojšie menšinové školy. Medzi krajanmi je vysoko cenená aj jeho pomoc, ktorú im poskytol počas repatriácie "našich ľudí" do Československa. Radil, usmerňoval, obtieral kľučky byrokratov na úradoch v Bratislave, ktorí sa nie vždy s pochopením dívali na oprávnené požiadavky Slovákov, ktorí z ďalekej cudziny prišli a hľadali nové uplatnenie vo svojej starej vlasti.

Mohli by sme uviesť aj ďalšie konkrétne fakty o záslužnej práci Tomáša Topoľského pre našich rodákov, či už ide o jeho učiteľské pôsobenie, jeho osvetové a kultúrne aktivity, či detaily z jeho pôsobenia na našom zastupiteľskom úrade v Sofii a ďalších pracoviskách. No aj tu, práve tak ako pri písaní ďalších "profilov" sa spoliehame, milí rodáci, najmä na vás starších, ktorí si určite vybavíte v pamäti spoločne prežité chvíle s naším rodákom, naším "pánom učiteľom".

Lebo veď aj v prípade Tomáša Topoľského platí to dávno známe: ľudia sa rodia a zomierajú, ale medzi začiatkom a koncom je život, život naplnený prácou, prácou tvorivou, užitočnou, výsledky ktorej ostávajú, pretrvávajú.

Štefan Zelenák

KRONIKA SPOLKU SLOVÁKOV Z BULHARSKA

Z príhovoru na IV. stretnutí Slovákov z Bulharska

17. októbra 1992

(Vernosť, ISTROCHEM, Bratislava)

Vážení hostia, milí krajanovia,

ani sme sa nenazdali a rok s rokom sa stretol a opäť sa stretávame na našom - v poradí už IV. stretnutí. Ani sa nechce veriť, že už prešli štyri roky od nášho prvého stretnutia. Môžbyť sa ešte pamätáte, ako sme sa tiesnili v reštaurácii na Kramároch a aj vtedy, práve tak ako dnes počasie bolo takmer októbrové, aj vtedy smoklilo, no na dobrej nálade a radosti zo stretnutí po toľkých rokoch to vôbec neubralo.

Členovia výboru Spolku Slovákov z Bulharska.
(Bratislava, 1992)

Dnes sa prihováram predovšetkým tým mladším a celkom mladým, ktorí sú medzi nami po prvý raz. Mnoho je aj tých, ktorých už môžeme zaradiť medzi strednú generáciu. Vitajte medzi nami a dobre sa okolo seba poobzerajte - uvidíte možoňaté ruky a zvráskavené tváre, oči, v ktorých je vpísaný dlhý a prácou naplnený život. Nech vám dnešný večer pomôže bližšie spoznať vrstovníkov vašich otcov a starých otcov. Porozprávajte sa s nimi a možno pochopíte svet, ľudí, prostredie, v ktorých vyrastali vaši starí otcovia a otcovia.

To, že ste dnes prišli medzi nás, je nielen dôkazom vašej zvedavosti, ale to patrí k akýmisi nepísaným zákonom života jednotlivca: v istom veku pociťujeme neraz silnú túžbu hľadať odpoveď na otázky: odkiaľ som, kde som sa narodil, v akom prostredí som ja a moji najbližší prežíval detstvo, s akými ľuďmi robili moji rodičia prvé kroky do života, najskôr do toho malého a neskôr aj toho veľkého. A navyše v tomto veku - medzi štyridsiatkou a päťdesiatkou už aj vaše deti vám občas kladú podobné otázky a vy úpenlivo hľadáte odpovede, spoliehate sa na vlastnú pamäť i pamäť svojich otcov a materí.

Odpovede na tieto a podobné otázky alebo aspoň podnety na hľadanie odpovedí možno dostanete aj na dnešnom stretnutí. Môžbyť sa dozviete čo-to aj o tom, ako vaši rodičia a starí rodičia úporne hľadali pravdu, nie pravdu v tom abstraktnom význame, ale len takú obyčajnú pravdu života, pravdu v maličkostiach celkom konkrétnych, priam hmatateľných, áno, nakoniec tou istotou bola vždy len práca, ktorá bola ich životom, ich spásou, jediným spoľahlivým majákom na zaprášenej ceste životom. Nechceli byť prorokmi, ba ani len hrdinami nie, honosiaci sa svojimi nehybnými č i n m i . Veľmi dobre vedeli títo urobení ľudia, že človečenstvu, národu, rodine, bližším či vzdialenejším príbuzným, susedom, priateľom, spoločenstvu obce môžu byť osožní len skrze svoju prácu. Skôr podvedome ako vedomele cítili, že práca, práca poctivá a tvorivá je tou najúčinnnejšou zbraňou proti zlu; proti neprajnostiam iných. A tak sa práca stala najvyšším mravným zákonom ich života. Nečakali kozmické fanfáry, ktoré by ich stvoriteľské dielo velebili a oslavovali, a to preto nie, lebo pracovať, to pre nich nebola len povinnosť a životná nevyhnutnosť, ale vyšší mravný princíp hlboko zakorenený v ich podvedomí.

Áno, je dobré, že ste medzi nami, že ste tu aj vy, príslušníci mladších generácií. O rok pozvite aj ďalších. Vážení rodáci, milí hostia, na záver vás ešte raz čo najsrdečnejšie vítam na našom stretnutí a želim vám príjemné chvíle, ktoré ponúka tento deň.

A teraz mi dovoľte v krátkosti "poreferovať" o našich aktivitách za rok, ktorý uplynul od nášho posledného stretnutia. Pred rokom som vám slúbil, že do roka vydáme Ročenku nášho spolku. Po veľkých ťažkostiach sme tento sľub splnili. Ročenku držíte v rukách. Ohmatajte ju, prečítajte ju, pohaňte aj pochváľte. No predovšetkým vás prosím, pomôžte nám, aby sme mohli vydať aj ďalšie ročníky. Som presvedčený, že o rok vás prekvapíme ROČENKOU číslo III. Akú bude mať úroveň, záleží aj na vás!

A keďže ja mám taký zlozvyk, že vždy kladiem vyššie a vyššie ciele pre seba i náš výbor, robím tak aj teraz. Výboru som navrhol ďalší plán a jeho členovia návrh prijali. O čo ide? V roku 1994 plánujeme pripraviť obsiahlu výstavu "Slováci v Bulharsku" - 110 rokov ich života a práce. Celý rok 1993 sa budeme venovať príprave tejto rozhodne významnej akcii. Preto vás prosím, vyhľadajte rôzne dokumenty, knižky, výšivky, časti odevov, drevené a iné predmety, teda všetko, čo sa viaže k nášmu životu tam v Bugárskej, ale aj tu, po príchode do vlasti. Ide o náročné podujatie, ktoré môžeme úspešne zavrieť len spoločne,

i za príspevku istého finančného obnosu (i keď samozrejme rátame s pomocou oficiálnych inštitúcií Slovenskej republiky). Ale hlavná ťarcha bude spočívať na nás. Ak sa my nepriprieme do roboty, nikto druhý to za nás nespraví. Aj preto vás v priebehu budúceho roka navštívime a spoločne sa poradíme, ako zozbierať čo najcennejší materiál na túto výstavu, ktorá poteší nielen naše srdcia, ale určite bude zaujímavá aj pre širokú slovenskú verejnú. Myslím, že je to cieľ, ktorý stojí za to, aby sme ho bezozvyšku naplnili.

Ešte raz vás srdečne pozdravujem, prajem veľa zdravia, osobnej pohody a hlavne príjemné prežitie dnešného odopoludnia a večera.

Štefan Zelenák

Vďaka vám prítomným, pietna spomienka na zosnulých a výzva do budúcnosti

Som šťastný, že vás Slovákov z Bulharska môžem ako váš bývalý farár už tretíkrát pozdraviť na tomto stretnutí v starej vlasti vašich predkov, na Slovensku.

Nedele, sviatky a slávnosti boli tými príležitosťami, pri ktorých som kázal slovo Božie, evanjelium Pána Ježiša Krista, ktoré potrebuje každý človek na občerstvenie a usmernenie svojho ducha. Okrem tela máme aj ducha, ktorým sa líšime od ostatného stvorenstva a ním prichádzame do spojenia s Bohom a Ježišom Kristom, pri čom nám pomáha Duch Svätý, a to k životu a k vykúpeniu z hriechov. Za vykúpenie chválime Boha a Krista najmä v spoločnom zhromaždení v kresťanských chrámoch. Takéto spoločenstvo tvorí cirkev. My patríme do ev. a.v. cirkvi, ktorá je členom Svetovej rady cirkví, v ktorej je organizovaných vyše 300 cirkví. Ako evanjelici patríme teda do tejto veľkej organizácie. A na svete je vyše 2000 národov a my ako Slováci sme jeden z nich. Ako samostatný štát budeme organizovaní v Spojených národoch v New Yorku, kde je už 180 štátov. Sme radi, že máme nad sebou Boha Otca ako najvyššiu autoritu a nie sme sami ani na zemeguli, lebo máme okolo seba susedné i vzdialené štáty, ktoré chcú s nami nielen obchodovať, ale i spolupracovať.

Prečo teda vďaka vám prítomným? Na tomto stretnutí privítal vás váš predseda. Ale ja vám ďakujem, že ste boli verní ako evanjelici a Slováci v Bulharsku, kde ste sa nestratili, ale ste sa rozhodli prísť do Česko-Slovenska, najmä ste prišli domov, na Slovensko. Tu je, ako vidíte, aj pre vás miesto.

Druhým bodom môjho pozdravu je: "pietna spomienka na zosnulých. Spomienka na zosnulých v našich cintorínoch bude len neskôršie. Ale tu na tomto stretnutí máme jedinečnú príležitosť spomenúť si na svojich zosnulých v Hornej Mitropolji, v Podeme, v Brašljanici, ale už aj tu, v Česko-Slovensku pochovaných.

Zvonica evanjelického kostolíka v Gornej Mitropolji

Sú mená, najmä zosnulých, na ktoré nemáme zabúdať nielen v našich mysliach, ale aj srdciach. Sú to drahé mená, ktoré majú ostať nezabudnuteľné po celý život. Hovorím o všetkých našich zosnulých so všetkou úctou a zodpovednosťou pred Bohom. Viem, že aj oni mali chyby a poklesky, lebo boli tiež len ľudia, ale boli kresťania, závislí na milosti Vykupiteľa-Spasiteľa Ježiša Krista, ktorý aj za nich zomrel. Nespomeniem všetky mená, najmä nie mená vašich rodičov, lebo ich už nepoznám a ľahko by som ich mohol vynechať. Ale dovoľte mi začať učiteľmi z ľudu, levítmi, ktorí učili čítať, písať, a náboženstvu. Boli to Pavel Filko a Michal Filko. Kazateľom z ľudu bol v Podeme Ondrej Mikuláš, ktorý vymohol od obce pozemok na stavbu kostola. Tento začali stavať svoj prvý kostol 1. septembra 1896. Ďalším kazateľom z ľudu bol Michal Plvan, ktorý slúžil cirkvi až do príchodu prvého riadneho farára Adama Vereša z Juhoslávie. On nielen vykonával služby Božie, ale aj vyučoval Slovákov čítať, písať a náboženstvu. Po odchode farára Vereša r. 1909 až v roku 1912 prišiel druhý riadny farár Teodor Bálent. Bol to nielen farár, ale aj národný buditeľ. Zostal v Bulharsku do konca vojny 1918. Zomrel v Novom Meste nad Váhom, kde je aj pochovaný. Ale prvú manželku si dal pochovať v Gornej Mitropolji. Tu treba

spomenúť ako zosnulého aj veľkého Slováka Samuela Zacheja, novinára a prekladateľa, ktorý i ako katolík bol veľkým priateľom a zástupcom Slovákov-evanjelikov pred sofijskými úradmi. Po odchode Bálenca boli v Gornej Mitropolji v cirkvi len výpomocní kazatelia, najmä Martin Beňo, Michal Holoubek, ako aj Pavel Klimečka, ktorý bol učiteľom v škole. 1. decembra 1927 prišiel nový farár Pavel Potoček, ktorý len krátko účinkoval. Zase museli pomáhať v cirkvi výpomocní kazatelia Juraj Kováč ml. a Juraj Ďuriš, ktorý pôsobil ako kazateľ aj v mojej neprítomnosti v zbore. Na žiadosť o farára na Biskupský úrad v Modre už 1. sept. 1929 mu poslali z Bulharska vokátor - pozvanie za farára. A Ján Galád, rodák z Tomášoviec, nastúpil službu 16. febr. 1930. Ale pre nepríjemnosti s učiteľmi a Slovákmí vôbec odišiel s rodinou do Nemecka, kde aj zomrel a je pochovaný. Podľa mojich vedomostí z učiteľov zomreli: Jozef Rusko, Ján Michalko, ktorý napísal knihu Naši v Bulharsku v r. 1936, zomrel a je pochovaný v Mengusovciach. Myslím, že zomrel aj učiteľ Novák. V Bratislave zomreli a sú tam pochovaní aj učitelia Matej Jurkovič a Tomáš Topoľský, rodák z Gornej Mitropolje. Či zomreli aj učiteľky, ktoré učili v Bulharsku, nemám vedomosť. Zomrel aj veľvyslanec v Bulharsku Prokop Maxa. Ale zomreli aj naši blízki z našich rodín, niektorí v Bulharsku a niektorí už aj v Česko-Slovensku. Z kazateľov nemôžem zabudnúť ešte na Jána Jesenského v Podeme a na Vasila Dumanova, ktorý mal za manželku Slovenku. Zomreli aj naši pre cirkev aj národ významní ľudia: Ján Palkovič, Matej Kabzáni, Martin Záhorec z Gornej Mitropolje; Michal Mikuláš, dozorca zboru, Michal Gubík, kazateľ v Podeme; Pavel Nosál z Brašljanice, kazateľ, Michal Jesenský a jeho syn Samuel, bývalí kazatelia a ostatní nemenovaní. Ďakujeme za ich náboženskú a národnú výchovu. Pán Boh požehnaj ich pamiatku medzi nami! Uctíme si ich aj teraz chvílkou ticha!

A teraz niečo o sebe a o pozvaní na toto stretnutie. - Bol som pozvaný osobne predsedom Spolku a okrem toho písomne. Priznám sa, že rád prichádzam medzi vás, lebo ako som rád pracoval medzi vami, tak vás rád aj vidím. A keďže mnohí moji známi a moji spolupracovníci mi už tu chybujú, tak som si povedal, že na nich ako zosnulých si tu spravím spomienku spolu s vami. Ďakujem vám, že ste mali aj na takom stretnutí trpezlivosť spomenúť si aj na vašich zosnulých. Oni boli vám i mne milí. Pracoval som medzi vami s radosťou a láskou ako mladý farár. Mal som vás a vaše rodiny vtedy a neprestal som vás mať rád ani teraz vo svojom vysokom veku.

Okrem kňazských povinností rád som aj písal o vašich starostiach a radoostiach v slovenských cirkevných časopisoch. Časopis Stráž na Sione mi uverejnil článok "Medzi našimi v Bulharsku" v r. 1938, s. 11-12. A v tom istom roku ten istý časopis na s. 65-66 mi uverejnil článok "Prosba na ev. verejnosť z bratského Bulharska". Tranovský ev. kalendár na rok 1939 na s. 150-153 mi uverejnil článok "Naša cirkev v Bulharsku" s obrázkami. V tom istom roku časopis Nový rod na s. 90-92 uverejnil tiež môj článok "Čo máme robiť?" (Z Bulharska). Ešte Slováč v r. 1940 ma požiadal o článok na tému "Slovenské dieťa v Bulharsku" a uverejnil ho na s. 6. V tom istom roku som prispel článkom "Co je

cirkev?" do Národného kalendára 1940 v Južoslávii. "Úvahy o živote", napísané v Podeme v Bulharsku, sa stratili. Tak teda, ako vidíte, v mladom veku som bol - ako obvykle býva - horlivejší.

A ešte mám pre vás, ako vyplýva z nadpisu preslovu: Výzva do budúcnosti.

Vyslovil by som to aj biblickým slovom: Bdejte! Aj na Slovensku po presťahovaní bdejte, majte sa na pozore! Bdejte proti hriechu! Všetci sme mu totiž náklonní aj tu doma, vo vlasti svojich dedov. Čítal som o vás i poznal vás ako takých, ktorých si Bulhari vážili pre vašu statočnosť a pracovitosť. Slováci nazívali medzi sebou príkladne: nemali škriepky, nesúdili sa, ale navzájom si pomáhali. Boli ste známi ako veľmi schopní a nadaní obrábatelia pôdy a pestovatelia všetkých druhov poľnohospodárskych rastlín, ako zeleninárstvo, ovocinárstvo a hlavne vinohradníctvo. Podľa P. P. Dovala udržiavali ste si slovenské národné povedomie, reč i vieru ev.a.v. V roku 1947 žilo v Bulharsku 1820 Slovákov v 360 rodinách, ktorí vlastnili 2100 kat. jutár pôdy všetkého druhu. Naši kolonisti v Bulharsku boli tam najlepšimi roľníkmi. A keď Bulhari a ostatní balkánski bratia bojovali za vyslobodenie slavianskych bratov spod tyranského jarma tureckého, s nimi bojovalo za slobodu vyše 100 Slovákov.

- Čakáte ešte odpoveď na otázku: Prečo bdejte na Slovensku? Použijem výťah z Pastierskeho listu nášho vtedajšieho biskupa Dr. V. P. Čobrdu, ktorý vás aj navštívil v Bulharsku a jeho list som vám tam na službách Božích prečítal: Je to pre nás aj dnes v nových pomeroch slovo aktuálne, preto ho aj teraz prečítam. (Dôst. pán biskup ho napísal v Prešove v deň Reformácie 1938.) Na konci mesiaca t.r. svätíme ako každého roku Pamiatku reformácie. Tento deň nás privoláva späť k Bohu, ktorý je večným prameňom a konečným cieľom života. Preto späť ku Kristovi, späť k Biblii, späť k prvotnej viere a láske našich evanjelických otcov, aby nestihla aj nás výčitka Pánova v knihe Zjavenia Jánovho: "Mám však proti tebe, že si opustil svoju prvú lásku. Spamätaj sa, odkiaľ si odpadol, kajaj sa a čiň prvotné skutky" (Zj 2, 4-5).

O čo ide?

Ide o to, aby medzi vami nebolo takých, čo nikdy nepomyslia na Pána, ani na svoju dušu a jej večné spasenie.

Ide o to, aby medzi vami neboli ľudia ľahostajní vo veciach viery, ktorým je jedno, či a v čo veria, lebo si ešte nikdy neuvedomili, akí sú šťastní, že sa narodili evanjelikmi, za čo môžu ďakovať a čím sú zviazaní svojej evanjelickej viere a cirkvi, za ktorú otcovia bojovali, trpeli a umierali.

Ide o to, aby ste neboli pokrytci, farizeji, povrchní, len podľa mena evanjelici, len naoko veriaci a zbožní, zbielené hroby, navonok pekné, čisté, ale vnútri plné nečistoty a hniloby, hriechu a nepravosti.

Ide o to, aby ste boli skutočne veriaci ľudia, opravdiví kresťania, povedomí a horliví evanjelici.

Preto "Skúmajte Písma"! Čítajte Božie slovo, svoju drahú Bibliu nielen v chráme, ale aj doma, vo svojich domácnostiach. "Učte a napomínajte sa žalmami,

hymnami, duchovnými piesňami a vďačne spievajte v srdciach Bohu! A čo činíte slovom alebo skutkom, všetko čiňte v mene Pána Ježiša" (Kol 3, 16-17).

Milujte svoju evanjelickú cirkev, svoj chrám a školu. Pilne navštevujte chrámové služby Božie a neopúšťajte spoločné zhromaždenia veriacich, ako niektorí majú obyčaj. Neznesväcujte sväté dni Hospodinove ani telesnou prácou ani hriešnou rozpustilosťou, ktorá nie je dôstojná kresťanov-evanjelikov. Svoje detky neodťahujte od školy, ale ich svedomite posielajte do nej a posielajte ich aj na náboženské hodiny, do Nedeľnej školy, na katechizáciu, konfirmačné vyučovanie, aby nerástli ako drevo v lese, bez potrebných známostí, bez viery, bez bázne a kázne, aby však rástlo v nich nové pokolenie, poriadni, statoční ľudia, ozaj nádej, budúcnosť cirkvi a národa, synovia a dcéry verné viere a cirkvi otcov a verné slovenskému národu.

Zachovajte si dobré mravy našich evanjelických otcov a matiek, chráňte sa prepychu, rozpustilosti života, nemravných spôsobov svojho okolia.

A tu vám chcem položiť na srdce najmä jedno: nech vám je svätá čistota rodinného a vernosť manželského života. Manželský stav je z Božej vôle a je jeho ustanovením. Chráňte sa takzvanej voľnej lásky, ktorá nepozná usporiadaný manželský život, uzavretý v mene Trojjediného Boha a žitý podľa Božej vôle a na slávu Božiu. Takzvané divé manželstvá sú vredom, rakovinou na tele národa a hanbou, škvrnou na tele cirkvi, nevesty Kristovej.

A tak, drahí bratia, milé sestry, "Bďte, stojte vo viere zmužilí a silní", "Všetko nech sa deje medzi vami v láske!" (1 K 16, 13-14). - A ja dodávam: Dost biskupských napomenutí! Pán Boh vám pomáha ich zachovávať!

Nakoniec ešte upozorňujem na novú knihu Slovenskí evanjelici v zahraničí od biskupa Rudolfa Koštiala.

Mikuláš Mital

O B S A H

Namiesto úvodu (Š. Zelenák)	3
Ľudová próza Slovákov v Bulharsku (V. Gašparíková)	5
Ukážky prozaického folklóru Slovákov v Bulharsku	25
Za hrst' spomienok (Z. Sochová-Đuricová)	41
Pamätník vojnovým obetiam v Gornej Mitropolji (J. Botík)	52
Kultúra a osveta našich krajanov v Bulharsku (Š. Zelenák)	55
Slovenské menšinové školstvo v Bulharsku (S. Churý)	67
Vyznanie učiteľky (Z. Sochová-Đuricová)	78
Václav Müller (O. Mikuláš)	84
Moje prvé skúsenosti (A. Šebestová-Ambrušová)	88
Samuel Jaroslav Zachej (Š. Zelenák)	90
Mária Matějovská (J. Botík)	94
Tomáš Topoľský (Š. Zelenák)	98
Z príhovorov na IV. stretnutí krajanov (Š. Zelenák, M. MitaI)	101

Redakčná rada:

Doc. PhDr. Michal Adamík, CSc., PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Juraj Đuriš,
Ing. Martin Mikuláš, Štefan Rusnák, Doc. PhDr. Štefan Zelenák, CSc.
(predseda redakčnej rady)

ROČENKA SPOLKU SLOVÁKOV Z BULHARSKA

(Bratislava 1993)

Zostavil: Štefan Z e l e n á k

Vydal Spolok Slovákov z Bulharska

Na vydanie ročenky finančne prispela Matica Slovenská
a Ministerstvo kultúry SR

Redakčná a jazyková úprava - Anton Gosiorovský

Tlač: Vydavateľstvo STU v Bratislave

Počet strán: 108

Náklad: 500 výtlačkov

Ilustrácie na obálke:

1. strana: 1. Útek poddaných
Ján Praslička s manželkou Zuzanou. Gorná Mitropolja, 1926
2. Školský výbor pri kopaní školskej studne. Gorná Mitropolja, 1934
Československý národní dům T. G. Masaryka v Sofii, odbočka
Vojvodovo
3. Školské vysvedčenie M. M. Kabzána
4. Školský výbor. Brašljanica, 1935
Návšteva československého veľvyslanca Prokopa Maxa
v Národnom dome v Brašljanici

НАРОДНО ПЪРВОНАЧАЛНО УЧИЛИЩЕ
"ИВ. ВАЗОВЪ"

ВЪ С. ГОР.-МИТРОПОЛИЯ, ОКОЛИЯ ПЛЪВЕНСКА, ОБЛАСТ ПЛЪВЕНСКА

СВИДЕТЕЛСТВО № 155

Маме Маурвѣ Грабзанго, околиа Плъвѣнска, област Плъвѣнска, роденъ на 2.1.1931 г. въ с. (ср.) Плъвѣнска, по народностъ Българска, отъ св. маме, въроизповѣданіе поданикъ Български следвал П. презъ учебната 1940-1941 г. въ IV отдѣленіе и е завършил 40-класното отдѣленіе съ следния успѣхъ по отдѣлнитѣ предметни:

№ на предметъ	ПРЕДМЕТИ	Оценка съ думи	Забележка	№ на предметъ	ПРЕДМЕТИ	Оценка съ думи	Забележка
1	Въроучение			7	Отечествознание	Мн. добъръ (5)	
2	Български езикъ	Мн. добъръ (5)		8	Рисуване	Мн. добъръ (5)	
3	Смѣтане	Мн. добъръ (5)		9	Краснописъ	Мн. добъръ (5)	
4	Практическа геометрия	Мн. добъръ (5)		10	Ръчна работа	Отличенъ (6)	
5	Предметно учение	Мн. добъръ (5)		11	Тѣлесно възпитание	Отличенъ (6)	
6	Природознание	Мн. добъръ (5)		12	Пение	Отличенъ (6)	

Поведение отлично (6) Отсутствия: 13 извинени 13 неизвинени

Настоящото се издава на ученика Маме Маурвѣ Грабзанго, за да постъпи въ 1 класъ съгласно чл. 45 отъ „Закона за народното просвѣщение“.

с. Митрополи 1941 г. Гл. учителъ (Директоръ):
15 юни

Учителъ на отдѣленіето:
Ж. Христовъ

